

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: pedagogiky a psychologie
Studijní program: Učitelství pro 2. stupeň ZŠ
Studijní obor český jazyk – občanská výchova

ŠIKANA U DĚTÍ STŘEDNÍHO ŠKOLNÍHO VĚKU

CHICANE AMONG PUPILAGE CHILDREN

Diplomová práce: 09–FP–KPP– 50

Autor:
Zuzana Totušková

Podpis:

Adresa:
Jimramovské Pavlovice 7
592 42 Jimramov

Vedoucí práce: Mgr. Oto Dymokurský
Konzultant: doc. PhDr. Tomáš Kasper, Ph.D.

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
108	29	0	28	37	3 + 1 CD

CD obsahuje celé znění diplomové práce.

V Liberci dne: 15. 4. 2011

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra pedagogiky a psychologie

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(pro magisterský studijní program)

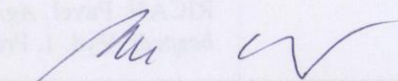
pro (diplomant): Zuzana Totušková
studijní obor (kombinace): český jazyk - občanská výchova
Název DP: Šikana u dětí středního školního věku
Název DP v angličtině: Chicane among pupilage children
Vedoucí práce: Mgr. Oto Dymokurský
Konzultant: doc. PhDr. Tomáš Kasper, Ph.D.
Termín odevzdání: květen 2011

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 14.10.2010

děkan

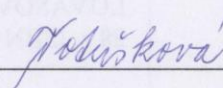

vedoucí katedry

Převzal (diplomant): TOTUŠKOVÁ' ZUZANA

Datum: 10. 11. 2010

Podpis:

Název DP:	Šikana u dětí středního školního věku (Chicane among pupilage children)
Vedoucí práce:	Mgr. Oto Dymokurský
Cíl:	Analýza fenoménu šikany Zmapování výskytu a forem šikany u žáků druhého stupně na ZŠ a na nižším stupni víceletého gymnázia Analýza preventivních prostředků k předcházení šikanování na ZŠ a na nižším stupni víceletého gymnázia
Požadavky:	1) prostudování a analýza autorů zabývajících se touto problematikou a zpracování teoretické části 2) výchovně teoretické části práce zpracovat do empirické části práce 3) stanovení hypotéz výzkumu 4) konstrukce metod pro ověření/eliminaci platnosti stanovených hypotéz 5) splnění požadovaného cíle a závěr
Metody:	nestandardizovaný dotazník vlastní konstrukce
Literatura:	KOLÁŘ, Michal. <i>Bolest šikanování</i> . Vyd. 2. Praha: Portál, 2005. 256 s. ISBN 80-7367-014-3. KOLÁŘ, Michal. <i>Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc</i> . Vyd. 2. Praha: Portál, 2000. 127 s. ISBN 80-7178-409-5. ŘÍČAN, Pavel. <i>Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí</i> . Vyd. 1. Praha: Portál, 1995. 95 s. ISBN 80-7178-049-9. ANTIER, Edwige. <i>Agresivita dětí</i> . Vyd. 1. Praha: Portál, 2004. 101 s. ISBN 80-7178-808-2. LOVASOVÁ, Lenka. <i>Šikana</i> . Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 28 s. ISBN 80-86991-65-2. BENDL, Stanislav. <i>Ukážněná třída, aneb, Kázeňské minimum pro učitele</i> . Vyd. 1. Praha: Triton, 2005. 298 s. ISBN 80-7254-624-4. BENDL, Stanislav. <i>Prevence a řešení šikany ve škole</i> . Vyd. 1. Praha: ISV, 2003. 197 s. ISBN 80-86642-08-9.

Čestné prohlášení

Název práce: Šikana u dětí středního školního věku
Jméno a příjmení autora: Zuzana Totušková
Osobní číslo: P06100153

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má diplomová práce je ve smyslu zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé diplomové práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 15. 4. 2011

Zuzana Totušková

Poděkování

V první řadě chci poděkovat vedoucímu práce Mgr. Otovi Dymokurskému za cenné rady a připomínky, které velkou mírou přispěly k realizaci této práce. Děkuji za jeho pozornost, úsilí a lidský přístup.

Děkuji také své rodině a blízkým přátelům za pomoc a podporu během celého studia a dodání energie při napsání této práce.

Anotace

Diplomová práce se zabývá šikanou jako sociálně patologickým jevem vyskytujícím se ve školách. Cílem práce je porovnat míru, výskyt a formy šikany na druhém stupni základních škol a v nižších ročnících víceletých gymnázií a následně popsat zkušenosti žáků středního školního věku s šikanou.

Teoretická část práce se zabývá vysvětlením pojmu šikana a dosavadními poznatky o tomto jevu ve školách. Praktická část se formou průzkumného šetření zaměřuje na žáky druhého stupně základních škol a na jejich vrstevníky na víceletých gymnáziích. Výsledky popisují současný stav šikany a prevence tohoto sociálně patologického jevu na vybraných školách. Výsledky dále slouží jako podklad návrhů řešení, která mají za cíl snížit výskyt šikany v daných školách.

Klíčová slova: střední školní věk, šikana, třída, vztahy ve skupině, prevence šikany

Annotation

The thesis is focusing on the theme of pupils' chicane as a socially-pathological phenomenon occurring in schools. The aim of this thesis is to compare the rate, size and forms of chicane among secondary school children and among their peers studying on grammar schools. Consequently students' experience of chicane will be described.

The thesis is divided into two parts. The theoretical part deals with clarifying the term "chicane", and with the knowledge that has been gained in this subject so far. The practical part is focused on secondary school students and their peer group studying on grammar schools in the form of inquiry. The results of this part describe contemporary state of chicane and prevention of this socially-pathological phenomenon on chosen schools. The results also serve as a foundation for possible solutions, which aim at lowering occurrence of chicane in the chosen schools.

Key words: pupilage children, chicane, class, relations in a group, chicane prevention

Annotation

Die Diplomarbeit befasst sich mit der Schikane als dem sozialpathologischen Phänomen, das an den Schulen vorkommt. Das Ziel der Arbeit ist es, das Ausmaß, das Auftreten und die Form der Schikane an der Sekundarstufe der Grundschulen und in den niedrigeren Schuljahren auf den Gymnasien zu vergleichen und nachfolgend Erfahrungen der Schüler des Mittelschulalters mit der Schikane zu beschreiben.

Der theoretische Teil dieser Diplomarbeit beschäftigt sich mit der Erklärung des Begriffs „die Schikane“ und mit den bisherigen Erkenntnissen von dieser Erscheinung an den Grundschulen.

Der praktische Teil wird durch die Forschungsform an die Schüler der Sekundarstufe der Grundschulen und an ihre Altersgenossen auf den Gymnasien orientiert. Die Ergebnisse beschreiben den gegenwärtigen Zustand der Schikane und der Prävention dieses sozialpathologischen Phänomens an den ausgewählten Schulen. Die Ergebnisse dienen weiter als eine Unterlage von Lösungsvorschlägen, deren Ziel ist es, das Vorkommen der Schikane an den gegebenen Schulen zu reduzieren.

Schlüsselwörter: das Mittelschulalter, die Schikane, die Klasse, Beziehungen in einer Gruppe, die Schikaneprevention

Obsah

Úvod.....	11
I TEORETICKÁ ČÁST DIPLOMOVÉ PRÁCE	13
1 Střední školní věk.....	13
1.1 Tělesný vývoj.....	14
1.2 Duševní vývoj	14
1.3 Sociální vývoj	15
2 Šikana	15
2.1 Definice šikany	15
2.2 Trojrozměrný praktický pohled	17
2.3 Typy šikany.....	18
2.4 Riziková místa výskytu šikany ve škole.....	20
2.5 Příčiny šikany.....	20
2.5.1 Vliv rodiny	22
2.5.2 Vliv školy	24
2.5.3 Kde se v dětech bere agrese?.....	25
2.6 Stádia šikany	26
3 Účastníci šikany.....	28
3.1 Agresor	29
3.1.1 Typy agresora	29
3.2 Oběť.....	30
3.2.1 Typy oběti	31
3.3 Příhlížející.....	32
4 Následky šikanování	32
4.1 Následky pro oběť	33
4.2 Následky pro agresora	34
4.3 Následky pro ostatní členy třídy	34
5 Řešení a zvládání šikany	34
5.1 Škola a šikana	35
5.1.1 Postup při vyšetřování	36
5.1.2 Náprava šikany	37
5.1.2.1 Vnější nátlak.....	38

5.1.2.2	Usmíření	39
5.2	Rodina a šikana	41
6	Prevence šikany	43
6.1	Obecná preventivní opatření	43
6.2	Druhy prevence šikany	43
6.3	Minimální preventivní program	45
6.3.1	Program proti šikanování	45
6.4	Schéma prevence šikany ve škole	46
II	PRAKTICKÁ ČÁST DIPLOMOVÉ PRÁCE	50
7	Výběrové šetření	50
7.1	Cíle výběrového šetření	50
7.2	Stanovení hypotéz	50
7.3	Metodika výběrového šetření	51
7.3.1	Organizace šetření a charakteristika zkoumaného vzorku	51
7.3.2	Technika sběru dat	52
7.3.3	Statistické zpracování výběrového šetření	53
7.4	Výsledky výběrového šetření	54
7.4.1	Dotazník pro žáky	54
7.4.2	Dotazník pro učitele	71
7.4	Vyhodnocení platnosti hypotéz	79
7.5	Diskuse	86
7.5.1	Šikana	86
7.5.1.1	První zkoumaný soubor - žáci	86
7.5.2	Prevence šikany	89
7.5.2.1	Druhý zkoumaný soubor – učitelé	89
7.5.3	Model pomoci	91
8	Závěr	93
	Seznam použité literatury a jiných zdrojů	94
	Seznam tabulek	97
	Seznam grafů	98
	Seznam příloh	99

Seznam použitých zkratek

aj.	a jiné
apod.	a podobně
atd.	a tak dále
atp.	a tak podobně
č.	číslo
č. j.	číslo jednací
ČR	Česká republika
DÚ	diagnostický ústav
<i>f</i>	četnost (počet)
MP	metodický pokyn
MPP	Minimální preventivní program
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
N	celkový počet respondentů
např.	například
PČR	Policie České republiky
PedP	pediatrická poradna
PPP	pedagogicko-psychologická poradna
PsyP	psychiatrická poradna
resp.	respektive
SP	sociální prevence
ŠMP	školní metodik prevence
tj.	to je, to jest
tzv.	takzvaný
VP	výchovný poradce
ZŠ	základní škola

Úvod

Fenomén šikany je starý snad jako lidstvo samo. Šikana je psychické i fyzické týrání, ponižování, omezování, vyhrožování jedinci druhou osobou nebo skupinou osob. S tímto sociálně patologickým jevem se setkáváme v nejrůznějších sférách. Nikdo si nemůže být stoprocentně jistý, že se ho tento problém netýká. Každý z nás se může stát obětí šikany.

Diplomová práce se zabývá školní šikanou, konkrétně šikanou u dětí středního školního věku, tj. 11 – 15 let.

Šikanování žáka jeho spolužáky či vrstevníky není ničím novým. Tento jev se na školách vždy v nějaké podobě vyskytoval. V současné době je téma šikany stále aktuálnější, proto se tomuto tématu musí věnovat širší pozornost. Prohlubování informací, znalostí a kontinuální sebevzdělávání a vzdělávání pedagogů v této oblasti považujeme za nedostatečné. Trend šikanování nevykazuje klesající tendenci.

Práce je členěna na část teoretickou a praktickou. Teoretické poznatky jsou shrnuty v šesti kapitolách, které jsou členěny na podkapitoly. První kapitola charakterizuje střední školní věk. Popisuje tělesné, duševní a sociální změny u daného vývojového období.

Druhá kapitola definuje pojem šikany. Předkládá nám znaky a typy šikany, s jakými se žák může setkat. Upozorňuje na varovné signály šikany. Vysvětluje příčiny a popisuje postupně rozvíjející stádia vývoje šikany.

Třetí kapitola se zaměřuje na profil jednotlivých aktérů šikanování. Dozvíme se, jaké vlastnosti mají účastníci, z jakého rodinného prostředí nejčastěji pocházejí, nebo jaké typy obětí a agresorů se vyskytují.

Čtvrtá kapitola shrnuje následky šikany pro zúčastněné aktéry v rovině fyzické, psychické a sociální.

Pátá kapitola pojednává o možných řešeních šikany. Tento oddíl obsahuje řadu užitečných rad pro rodiče i učitele.

Šestá kapitola obsahuje informace o možnostech prevence. Uvádí, kam se mohou děti a mladiství obrátit v případě, že potřebují pomoc. Odkrývá i obecná preventivní opatření před rozvojem šikany.

Cílem diplomové práce je zmapování míry, výskytu a forem šikany u žáků druhého stupně základních škol a nižších ročníků víceletých gymnázií v prostředí Kraje Vysočina a Libereckého kraje. Zahrnut je popis preventivních opatření a prostředků k předcházení šikany ve zmíněných vzdělávacích institucích.

Praktická část diplomové práce se soustředí na průzkum uskutečněný formou

dotazníkového šetření. Nestandardizované dotazníky byly respondentům předloženy v tištěné podobě. Vyplnění bylo anonymní. Sestavování dotazníků proběhlo podle předem stanovených hypotéz. Platnost/neplatnost hypotéz byla potvrzena nebo vyvrácena na základě šetření.

Diskuse zahrnuje zhodnocení získaných výsledků a jejich porovnání na základních školách a gymnáziích. Jsou zde uvedeny návrhy řešení šikany a preventivní opatření proti šikaně.

Závěr obsahuje celkové shrnutí diplomové práce a zabývá se splněním předem stanovených cílů.

I TEORETICKÁ ČÁST DIPLOMOVÉ PRÁCE

1 Střední školní věk

V diplomové práci se zaměřujeme na výskyt šikany u dětí středního školního věku, proto si toto vývojové období blíže popíšeme.

Výstižnou charakteristiku středního školního věku podává Bendl (2005) a Pávková (1999). Vymezují střední školní věk zhruba do období od 11 do 15 let a právě k tomuto rozdělení se přikláníme. Z pohledu české vzdělávací soustavy tomuto věku odpovídají žáci druhého stupně základní školy a žáci nižších ročníků víceletých gymnázií. Tato etapa života je obdobím složitým a je součástí dospívání. V rámci dospívání děti procházejí různými fázemi a nastává u nich mnoho změn, které se projevují v jejich dalším vývoji.

Uvedenou vývojovou periodu lze zařadit do puberty. Ta je považována za jedno z nejkritičtějších a nejdynamičtějších období v lidském životě. Slovo **pubescence** pochází z latinského termínu *pubescere*, což znamená ochlupení, chmýří, vousy, ale také dospívání. Jedná se o přechod mezi dětstvím a dospělostí. Objevují se nápadné změny biologické, psychické a sociální. Počátek tohoto období je provázen změnami v pohlavních funkcích a na konci pozorujeme plnou pohlavní zralost. (Novotná, Hříchová, Miňhová, 2004)

„V pubescenci probíhá rychlé tělesné pohlavní dozrávání anatomické i hormonální, zvané puberta. Toto dozrávání je často doprovázeno bouřlivým citovým vývojem (je to „život na sopce“).“ (Říčan, 2005, s. 274)

Pubescenci je možné dělit na dvě fáze:

- *Fáze prepuberty (první pubertální fáze)* trvá zpravidla od 11 do 13 let u dívek, u chlapců probíhá asi o 1 – 2 roky později. Začíná prvními známkami pohlavního dospívání a končí nástupem menarche u dívek, u chlapců první noční polucí.
- *Fáze vlastní puberty (druhá pubertální fáze)* nastupuje po dokončení vývoje prepuberty a trvá až do dosažení reprodukční schopnosti. Vlastní období puberty lze vymezit věkem 13 – 15 let. (Langmeier, Krejčířová, 1998)

Vágnerová (2005) a Matějček (2005) vymezují střední školní věk osmým až jedenáctým rokem. Následující vývojovou fází, označovanou za pubescenci nebo také ranou adolescenci, popisují jako starší školní věk.

1.1 Tělesný vývoj

S přílivem hormonů u dětí středního školního věku dochází k typickým fyzickým změnám. Tělo se vyvíjí nerovnoměrně. Zřetelné jsou velké změny v rychlosti vývoje. Především se objevuje růst kostí a rozvoj svalstva. Dochází k vývoji druhotných pohlavních orgánů a dozrávání. Narůstá fyzická výkonnost, ale i snadná unavitelnost. (Pávková a kol, 1999)

Dítě v období puberty se mění v člověka schopného reprodukce. Obě pohlaví se vyznačují odlišnými tělesnými změnami. U chlapců dochází k růstu a rozvoji svalů. Sekundární pohlavní znaky nejsou na první pohled tak nápadné, jeví se jenom jako růst a zesílení, tj. změna kvantity. Výška postavy je nyní naprosto souměřitelná s výškou dospělého člověka. Rozvíjí se fyzická síla. (Vágnerová, 2005) Chlapci při mutaci (růstu hrtanu a hlasivek) získávají typický chraplavý ráz řeči. První poluce je – podobně jako první menstruace u dívek – signálem pohlavního zrání. (Říčan, 2004)

Sekundární pohlavní znaky u děvčat jsou nápadnější a signalizují významnější, tj. kvalitativní změny než u chlapců. Dívky dospívají dříve než chlapci a jejich tělo se nápadněji mění. Změna tělesných proporcí je daná typickým ukládáním tuku do ženských forem (např. prsa, boky). Zásadnější změna může vyvolat u dívek větší nespokojenost se svojí postavou. (Vágnerová, 2005)

1.2 Duševní vývoj

Bendl (2005) v duševním vývoji rozlišuje tři oblasti:

- Rozumový vývoj - začíná se zpřesňovat vnímání, hlavně vnímání času a prostoru. Dítě dokáže udržet déle a úmyslně svoji pozornost. Zdokonaluje se fantazie (reprodukční), rozvíjí se tvořivost či denní snění. Pubescent je schopný abstrakce a zobecnění či logických operací. To znamená, že dovede uvažovat hypoteticky o pouhých možnostech. Vyjadřuje svoje kritické postoje a názory. Získává širší slovní zásobu a užívá slangové nápadné výrazy. Odlišná terminologie je užívána už jen proto, aby se tato vývojová skupina oddělila od nižších ročníků, od kamarádů z prvního stupně.
- Citový vývoj – období dospívání je bouřlivým obdobím, které je plné citlivosti, emocí a hledání vlastního já. Není divu, že se pak setkáme s charakteristickými projevy jako je impulsivnost, výbušnost, střídání nálad, podrážděnost, kolísání sebevědomí, vlastní hodnocení dobra a zla. Zvyšují se i intelektuální city jako je zvědavost a zájem o mimoškolní činnosti.

- Volní vývoj – dítě se stává více uvědomělé, rozhodné v nelehkých situacích, cílevědomé. Dokáže se více ovládat a je vytrvalé při překonávání překážek.

Dospívající bývají emočně labilnější. Citové reakce pubescentů jsou nepřiměřené situacím. Pubescenti se stávají uzavřenějšími, zranitelnějšími, vztahovačnějšími, mění se jejich sebehodnocení. Emoční nevyrovnanost je důsledkem hormonálních změn, druhotně k ní přispívá i změna v oblasti psychiky a mezilidských vztahů. (Vágnerová, 2005)

1.3 Sociální vývoj

Období od 11 do 15 let je primární z hlediska vytváření vlastní identity. V procesu sebeakceptace je důležitá úspěšnost v určité oblasti a přijetí mezi vrstevníky – skupinová identita. Rozvíjí se proces emancipace od rodiny. Hovoříme o tzv. krizi rodičovské autority. (Novotná, Hříchová, Miňhová, 2004)

Nejen rodiče jsou pro děti v tomto období něčím zcela nepochopitelným. Vzpoura proti autoritám a dospělým má dominantní postavení. Věčná starost a rozkazy se dětem takřka přičí a vznikají konflikty. Typický projev osamostatňování se projevuje u této věkové skupiny jako neochota a odmítání plnit požadavky rodičů i učitelů. Důvěru žáků získávají jejich vrstevníci. Vrstevníci jsou si velice blízcí, protože mají stejné problémy a zájmy, které dospělý člověk nemůže nikdy pochopit.

Prioritou se stává potřeba přátelství. Přátelský vztah představuje určitý druh jistoty a bezpečí. Později se postoj mezi dívkami a chlapci mění. Dochází k náklonnosti opačného pohlaví a experimentování se sexuální rolí. Tato fáze u člověka je událost bouřlivá, plná radosti, ale i bolesti, je to život plný střetů a překážek, porážek i vítězství, ale i období prvních lásek a platonických očarování. (Vágnerová, 2005)

2 Šikana

Šikana představuje závažný společenský problém. Patří mezi patologické formy mezilidského soužití. O šikaně se mluví nejen v souvislosti se školami a podobnými výchovně – vzdělávacími institucemi, ale i ve spojitosti se zaměstnáním, rodinou, partnerskými vztahy, nemocnicemi, vojenskými posádkami atp.

2.1 Definice šikany

Termín šikana pochází z francouzského slova *chicane* a znamená zlomyslné

obtěžování, sužování, týrání nebo pronásledování. Jako první u nás tento pojem zavedl pražský psychiatr Petr Příhoda (in Říčan, 1995). Definice šikany podle Říčana (1995, s. 26) zní: „Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů.“

Lovasová (2005, s. 6) píše o problematice šikany nejen jako o ubližování na zdraví, ale jako o omezování osobní svobody a důstojnosti. „Šikana je nebezpečný sociálně patologický jev, při němž je omezována zejména osobní svoboda a svoboda rozhodování, je ponižována lidská důstojnost a čest, mnohdy je obětí ubližováno na zdraví či na majetku.“

Šikana je zlomyslné chování, kde hlavním záměrem se stává ponížit nebo ublížit druhému. Řadí se mezi patologické formy mezilidského soužití a představuje formu násilí jedince. Chování lze charakterizovat jako asociální. K typickým rysům šikanování patří nepoměr sil mezi agresorem a obětí. Zpravidla je agresor fyzicky vyspělejší (v některých případech psychicky) a jeho převaha nad obětí se realizuje pomocí agrese, která se stává samotným cílem jednání. Podstatným rysem je, že se děje úmyslně. (Bendl, 2003)

Šikanování je záměrná snaha dosáhnout psychologickou, společenskou nebo hmotnou výhodu nad jiným jedincem skrze ubližování, výsměch a zastrašování. Probíhá jak v prostorách školských zařízení, tak mimo ně. Postihnout může děti každého věku, od počátku až do konce školní docházky. (Fontana, 2003)

Felix Černoch (1997) předkládá několik základních faktů o šikaně:

- Šikana je nejzávažnější deformací sociálních vztahů, rolí a norem života.
- Šikana se projevuje hlavně ve svévolném donucování, omezování, zastrašování, ponižování a týrání druhých osob.
- Šikana bývá původci i postiženými utajována.
- Šikana je formou nežádoucí agresivity v mezilidských vztazích. Má rituální charakter.
- Šikana způsobuje silnou psychosociální zátěž.
- Šikana společensky nežádoucím směrem ovlivňuje sociální atmosféru skupiny a narušuje stanovený režim.

Naopak za šikanu nemůžeme považovat všechno nepříjemné a zlé, čím si žáci navzájem ubližují. Rozlišujeme dva základní termíny, a to je **šikana** a **teasing**. Teasingem označujeme chování, které pouze šikanu připomíná. Jedná se o nevinné škádlení mezi dětmi. Na druhém stupni základní školy často chlapci zlobí a provokují dívky. Děvčata pak běhají žalovat a stěžovat si paní učitelce. Považujeme to za běžnou situaci škádlení, která vyplývá ze vzájemných sympatií. (Martínek, 2009)

Často je těžké vymezit hranici mezi nevinným žertem a šikanou, ale rozdíl je značný. Pocit šikanování vychází ze subjektivity každého člověka. Co je pro jednoho legrací, může druhému působit závažné psychické problémy. Ten, komu je skutečně ubližováno, rozdíl mezi šikanou a škádlením většinou zaručeně pozná. Při škádlení mezi aktéry panuje vyrovnaný poměr síly. Není zde nadřazeného a podřazeného, vítěze ani poraženého. Je to běžná zábava mezi žáky a zároveň vzájemné sociální poznávání a sbližování se s ostatními. I rvačky, krádeže a pomluvy mezi přibližně stejně starými žáky považujeme za škádlení. Pokud se baví jen agresor a oběti působí bolest a ponížení, poté mluvíme o šikaně. (Vágnerová a kol, 2009; Říčan, Janošová, 2010)

2.2 Trojrozměrný praktický pohled

Prvním pohledem nahlížíme na **šikanování jako nemocné chování**. Šikana jako nemoc se vyznačuje u jedinců jejich negativními činy. Toto chování je tedy jakási šířící se „epidemie“ nemoci či nákazy. Jeden žák nebo skupina žáků úmyslně v opakujících se intervalech týrá spolužáka či své spolužáky. Často k tomu používá manipulaci nebo agresi.

Při šikaně útočník úmyslně druhému ubližuje. Někoho tato špatnost může uspokojovat, jiný si může dokazovat svoji převahu nad slabším, případně je spousta dalších důvodů, proč se děje tento „boj“ o nadřazenost versus podřazenost mezi žáky.

Šikanování jako závislost lze vysvětlit jako vzájemnou vazbu mezi agresorem a obětí. Rozdělení žáků na „silné“ a „slabé“. Vládnutí se může agresorovi brzy takřkajíc „vymanit z rukou“ a všechno může směřovat až k absolutnímu násilí a někdy i trestnému činu, přestože si to násilník neuvědomuje. Toto páčání zla na druhých se pro něj pak stává „drogou“, která je postupně mnohem silnější než jeho pocity skončit s tím.

Posledním pohledem je **šikanování jako porucha vztahů ve skupině**. Fenomén šikany chápeme jako onemocnění, které zasáhlo celou skupinu. Děje se vždy v určitém kontextu vztahů. V tomto případě není šikana záležitostí jenom agresora a oběti či několika dětí, ale celkového ovlivnění jednotlivých členů skupiny. (Kolář, 2001)

2.3 Typy šikany

Šikana se projevuje různě a má celou řadu variant. K rozlišení druhů šikany se používají různá kritéria. Bendl (2003) dělí šikanu podle:

Viditelnosti: podle tohoto kritéria rozlišujeme šikanu skrytou a zjevnou. *Skryté šikování* se projevuje sociální izolací oběti a jejím vyřazením ze skupiny vrstevníků. *Zjevná šikana* má podobu fyzického násilí a psychického ponižování, vydírání, destrukce majetku oběti aj.

Míry nutné aktivity obětí: vynucené chování oběti se může projevit jak *pasivním snášením* hanlivého jednání ostatních (nechá na sebe plivat, házet po sobě věci), tak *nedobrovolným vykonáváním* aktivity ve prospěch agresora (dává mu svačiny, píše za něho úkoly, nosí mu tašku).

Zdroje, resp. formy útoku: *fyzické násilí* je patrné na první pohled. Projevuje se ve formě bití, kopání, strkání, tahání za vlasy a může vést až k těžkému ublížení na zdraví. *Psychické násilí* není již zjevné na první pohled. Je složité jej detekovat. Patří sem např. ponižování, obtěžování, zstrašování, vysmívání, ignorování, odcizení jídla nebo omezování svobody pohybu.

Ekonomická šikana se stává v současné době na školách zcela novým a ojedinělým jevem. Vztahy mezi žáky jsou ovlivněny sociálně-ekonomickou situací rodiny. Na významu nabývá rozdíl mezi dětmi pocházejícími z bohatého nebo chudého zázemí. Finanční rozdíly rodičů se mezi dětmi projevují závistí. Někteří žáci si nemohou dovolit mobilní telefony či značkové oblečení, a tak se stávají terčem opovrhování a výsměchu ze strany spolužáků. (Bendl, 2003)

Přímá šikana se projevuje jako působení bolesti (bití, kopání, aj.), ponižující tělesná manipulace, poškozování a brání osobních věcí – loupež, slovní napadání, nadávky, posměch, urážení, zotročování.

Nepřímá šikana je směřována k sociální izolaci oběti. Častěji bývá užívána dívkami a někdy se stává trýznivější než šikana přímá. (Říčan, Janošová, 2010)

Kolář (2001) na základě své praxe uvádí následující typy šikany:

- **Fyzická agrese** (bití, ohrožování zbraní, týrání, kopání, fackování, škrcení, stříhání vlasů, násilné sprchování ve studené vodě, svazování provazem, malování po oběti, nalepení žvýkačky do vlasů oběti aj.)
- **Slovní agrese** (zstrašování zbraněmi, vyhrožování zabitím, nadávání, vysmívání,

pomlouvání, urážky, zesměšňování, ignorování aj.)

- **Krádeže, ničení a manipulace s věcmi** (brání peněz, trhání a ničení oblečení, učebnic, sešitů, plivání do bot, krádeže osobních věcí aj.)
- **Násilné a manipulativní příkazy** (donucení pít moč, jíst jídlo z podlahy, čištění bot, klečct, prosit, pracovat a plnit úkoly za agresora, dávat mu peníze, odevzdávat svačinu aj.)
- **Zraňování izolací, oklikou a výtvary k tomu určenými** (ignorace oběti ze strany spolužáků, nereagují na pozdrav ani prosbu, pomlouvání, svádění viny na oběť, zlomyslné osočování aj.)

Fieldová (2009) rozlišuje čtyři hlavní typy šikany:

- **Škádlení** je verbální násilí, nejnebezpečnější a nejdéle trvající forma. Běžné škádlení se týká sexuality, vzhledu nebo sociálního přijetí. Hlavní typy škádlení jsou nadávky, posměšky, slovní požadavky či hrozby, obtěžování po telefonu aj.
- **Vylučování ze skupiny** neboli „vztahová“ šikana je založená na společenském ovládnutí a může být vyjádřena otevřeně nebo nepřímou, nenápadně a skrytými způsoby odmítavého chování. Patří sem ignorování, výhrůžné postoje, hroživá gesta či pošklebování.
- **Fyzické napadání** někoho, kdo je slabší. Spočívá jak v přímé agresi, tak v nepřímých útocích. Patří k ní chytání oběti za oblečení, fackování, strkání, vrážení, krádeže učebnic a dalších věcí z aktovky či lavice.
- **Obtěžování** zahrnuje opakující se dotěrné otázky nebo útoky, které se týkají sexu, pohlaví, rasy, náboženství či národnosti.

V souvislosti s šikanou se dnes jako novinka užívá i pojem **kyberšikana**. Jedná se o specifický typ psychického šikanování. Útočníci nově zneužívají mobilní telefony, osobní internetové stránky či e-maily k urážlivým zprávám nebo k zesměšnění oběti. Vyskytují se často i takové případy, kdy spolužáci natočí svého vrstevníka v ponižující situaci. Tento záznam pak přes mobil nebo internet zpřístupní celému světu. Ve většině případů jsou tímto způsobem zneužívány především děti, ovšem i učitelé jsou ohroženi.

Tradiční šikana se odehrává prakticky kdekoli. Kyberšikana probíhá ve virtuálním prostoru bez kontroly učitelů i rodičů. Vysoká nevýhoda kyberšikany pro oběť je, že zatímco před „klasickou“ šikanou se schová doma, moderní komunikační a informační technologie dostihnou jedince všude. Mezi specifika patří rychlost šíření a široké pole působnosti útočníka. Chybí zde přímé znaky šikanování, kterých by si rodiče i učitelé

mohli všimnout. Nemusí se odehrávat opakovaně oproti šikaně. (Macháčková, 2007)

2.4 Riziková místa výskytu šikany ve škole

Místo, kde se šikana ve školách nejčastěji vyskytuje, je jednoznačně třída. Žáci zde tráví přestávky, hodiny volna i vyučování. Nutné je upozornit na tzv. super tiché třídy, kdy si agresor vybere své hlídače a ti mu zajišťují větší bezpečí. Učitel, který drží dozor na chodbě, zpravidla nemá potuchy o tichém ubližování některému žákovi.

Na druhém místě v celkovém výčtu jsou toalety. Pedagog konající dozor by měl mít tento prostor ve svém zorném poli a sledovat jeho dění. Možné jsou i občasné namátkové kontroly. Totéž se týká šaten u tělocvičny.

Tělocvičny samotné zaujímají třetí místo výskytu šikany ve škole. Nejen z bezpečnostních důvodů, ale i v rámci případné oběti je naprosto nepřipustné, aby děti pobývaly v tělocvičně samy.

Šatny jsou na čtvrtém místě pomyslného žebříčku. Zde dochází nejčastěji k útokům na majetek oběti – rozřezání bundy, tkaniček u bot nebo schované boty.

V pořadí pátém stojí jídelna. Útoky jsou vedeny především na jídlo oběti – zcizování jídla nebo znechucování jídla.

Skrytá místa ve škole jsou na šestém bodě pomyslné stupnice. Jedná se o prostory, kam nikdo nechodí. Patří sem různá zákoutí, schody na půdu, skryté výklenky apod.

Zvýšené nebezpečí šikany hrozí tam, kde spolu děti tráví celý den, případně noc či více nocí. Jsou to pokoje na horách a výletech. Šikanující chování se zde vyskytuje hlavně v nočních hodinách.

Posledním místem projevů šikany ve škole jsou ostatní prostory školy. Jedná se o hřiště, pozemky a dílny. Ve školním řádě musí být přesně vymezen prostor, za který nese škola zodpovědnost.

K nežádoucímu chování však může dojít i při cestě do školy nebo při jízdě autobusem, vlakem či na plovárně. Uvedená místa nenáleží školskému zařízení a následná řešení spadají do kompetence Policie ČR, popř. odboru sociálních věcí. (Martínek, 2009)

2.5 Příčiny šikany

Existuje mnoho důvodů, proč děti šikanují nebo jsou šikanovány. Šikana se vyskytuje v nejrůznějších typech kolektivů – ve škole, internátech, výchovných ústavech či věznicích. Společným prvkem těchto zařízení je, že tvoří uzavřené celky, z kterých, alespoň po jistou dobu, není úniku (bez sankce). Většinu z nich charakterizuje

nedobrovolný pobyt, např. povinná školní docházka. Výše uvedené rysy lze v určitém smyslu považovat za „napomahače“ šikany.

Šikanování představuje poruchu chování a je odchylkou v oblasti socializace. Nemá hlavní příčinu, ani jednu příčinu. Na jejím vzniku se podílí řada faktorů. Jedná se buď o genetické předpoklady agresorů a obětí, nebo vliv psychických a sociálních činitelů. K nejčastějším příčinám se řadí sklon k agresivnímu chování, podporovaný vznětlivostí a nevhodným způsobem rodinné výchovy (bití, kruté a nepřiměřené tresty, ponižování, tolerance násilí, citový chlad). Rozhodujícími okolnostmi šikany jsou osobnostní rysy a charakteristiky oběti a agresora.

Ukazuje se, že sledování násilných činů prezentovaných v televizi a médiích svádí k lehkomyšlnosti. Děti, které denně sledují násilné scény, postupně ztrácejí soucit a schopnost empatie.

Další skupinu příčin šikany vytváří podmínky, ve kterých se současná generace vyskytuje. Prostředí, kde dnešní děti žijí (velká města, paneláková sídliště), obecný pokles autority u učitelů, vychovatelů, rodičů a vůbec dospělých.

Podíl na vzestupu šikanování má nárůst sociálních rozdílů mezi jednotlivými žáky. Ekonomická šikana se u nás objevila v roce 1989 a od té doby se neustále rozšiřuje. (Bendl, 2003)

Mezi příčiny šikany se řadí snaha vypadat mužně (bez ohledu na věk), touha po moci a ovládání druhých, krutost, zvědavost, experiment a nebo jen nuda. Požadavkem společnosti se čím dál více stává pocit, že muž musí být „pořádný chlap“. K tomuto problému přispívají i dívky, které dávají přednost silnějším, svalnatějším typům před skromnějšími mládenci. Děvčata obdivně sledují vítěze rvaček a dávají jim přednost před chytřejšími a citlivějšími chlapci. (Erb, 2000)

Říčan (1995) v pátrání po příčinách šikany popsal následující čtyři:

- **Tlak kolektivu** – jedinec se snaží vyhovět skupině. Tento nátlak a donucování ostatních může být „odrazovým můstkem“ šikany.
- **Touha po moci** – touha po dominanci, pocit nadřazenosti a přání ovládat druhé.
- **Motiv krutosti** – potěšení vidět druhého trpět.
- **Zvědavost, experiment** – pokus, jak se zachová oběť v případě strachu. Patří sem i nuda a zvědavost po stále silnějších zážitcích.

Fieldová (2009) vysledovala následující příčiny šikany:

- **Špatný čas a místo** – ocitnutí se v nesprávnou chvíli na nesprávném místě. Např.

momentální nezáměr o sport, nošení rovnátek či bohatí rodiče.

- **Genetické faktory** – někdy se můžeme stát terčem zájmu, protože jsme se narodili jiní. Fyzická postižení, nešikovnost, odlišná barva kůže, neobvyklé projevy, křivé zuby a jiné vrozené faktory, které přitahují šikanu. Šikanovaným se stává často dítě, které má problémy s učením nebo je mimořádně nadané.
- **Osobnost** – jedinec je od narození velmi citlivý, hůře snáší stres. V prostředí domova je ochraňován, ovšem ve škole ne. Naopak existují agresivnější typy, které musí rozkazovat všem okolo.
- **Společenská neobratnost** – ne všechny děti jsou sociálně zdatné. Některým dělá potíže chovat se přátelsky nebo navazovat kontakty. Hlavním ovlivňujícím a ohrožujícím faktorem je plachost. Sociální obtíže jsou zdrojem budoucí šikany.
- **Role prostředí** – okolí pro nás zůstává hlavním mezníkem ve vývoji. Každá škola, kultura má své tradice a často je složité zapadnout a přijmout pravidla. Problémem je např. vytržení ze známého místa, když se rodina přestěhuje atd.
- **Dospívání** – chlapci i dívky intelektuálně, sociálně, rozumově i citově rostou a dospívají různým tempem. Začíná se rodit sexuální identita. Agresori ventilují své vlastní vnitřní obavy a zmatek, když zneužívají zranitelnosti některého spolužáka k sexuálním posměškům.
- **Rodina**
- **Škola**

Důležité je nelitovat času a pátrat po příčinách, proč se některé děti chovají tak, jak se chovají. Proč se jedno dítě stává obětí a jiné agresorem? Jen na základě podrobné analýzy příčin se nám může podařit vyřešit případy šikany a vhodně zasáhnout. Primární informací se pro nás stává fakt, že až překvapivě často odhalíme kořeny šikanování v rodinách hlavních aktérů. (Lovasová, 2005)

2.5.1 Vliv rodiny

V rodině jako primární skupině se formuje naše výchova. Vytváříme si zde hodnoty, postoje a přejímáme vzorce chování nebo je dědíme na základě genů. Každý z nás potřebuje pocit lásky, jistoty a bezpečí, jež by nám mělo dopřávat „teplo domova“.

Každé dítě pro svůj zdravý rozvoj potřebuje uspokojovat v rodině základní potřeby (Vágnerová a kol, 2009):

- **místa** (pocit a místo, kde jsme doma),

- **podnětů, péče a výživy** (přiměřený zájem a péče rodičů),
- **ochrany** (pocit bezpečí a životní jistoty),
- **podpory** (povzbuzení, ocenění nebo podpora, která motivuje dítě k dalšímu rozvoji),
- **hranic (limitů).**

Rodinné vztahy ovlivňují pravděpodobnost, zda se jedinec stane obětí nebo agresorem. Podívejme se na tento vliv na chování dětí důkladněji.

Chování dítěte ovlivňuje jeho pozice v rodině a věk sourozenců. Výrazný věkový rozdíl mezi sourozenci není vždy správný. Rodiče přemrštěně ochraňují mladší dítě nebo je na druhé straně sociálně zanedbané. Má méně odpovědnosti a méně příležitostí vypěstovat si asertivní sociální schopnosti. Jedináčkům často chybí techniky společenského přežití, které lze nacvičit v sourozeneckých rozepřích.

V dnešní době si často lidé pořizují děti později. Starší rodiče mívají na potomky sice více času, ale často postrádají energii na stanovení pevných hranic chování, jsou ochranářští či příliš kontrolující. Vzorec rodičovství je narušený, jestliže se jedná o slepovanou rodinu a výchova spočívá z velké části jen na jednom rodiči. Rozvody, rozchody, nevlastní rodiče a sourozenci ničí tradiční modely výchovy. Dítě si připadá mrzuté, zranitelné, zmatené, rozzlobené, provinilé a klesá mu sebevědomí.

Další mezní situací pro budoucí vznik aktérů šikany je především výchova prarodičů. Přehnaně dítě rozmazlují, ochraňují, ustupují mu a vyžadují méně kázně. Tím bezděky snižují sebevědomí dítěte a schopnost jednání s problémovými lidmi. Ani přísná kontrola nedává vzniknout asertivnímu chování u jedince.

Nemalé problémy, které způsobují šikanu, vytváří změny v rodině. Nukleární rodina se v posledních několika desetiletích změnila a dnes funguje jinak. Spousta dětí žije bez otce, v době večere se už rodina neschází u stolu a nemá tolik času na povídání a vzájemnou podporu. Místo času stráveného s rodiči, rodiče pracují a společenské prázdno dětí vyplňují hračky elektronické revoluce, počítačové hry a televize.

Problémy mezi rodiči dítěte mohou zapříčinit pozdější vznik šikany. Pokud jeden z rodičů druhého rodiče zastrašuje z pozice síly, potomek se naučí agresivitě a bezmoci. Dítě je využíváno k utlumení napětí mezi rodiči řešící manželskou krizi. (Field, 2009)

Za jakých rodinných podmínek vzniká nejčastěji oběť a agresor?

Dan Olweus (in Field, 2009) je přesvědčený, že mnohé oběti pocházejí z ochrannelských rodin. Patří sem citlivé děti, které mají těsný vztah k matce, a rodiny, jež

chovají své děti nebo „speciální“ dítě jako v bavlnce. Jiné oběti vznikají v sice milující rodině, ale tiché a uzavřené s omezeným kontaktem s okolím. Některé oběti mají panovačné, nejisté nebo tradiční rodiče, neschopné strpět odlišné názory. Otec s matkou, kteří sami zažili (nebo zažívají) agresivní chování, přenášejí své obavy a bezmoc na děti. Jestliže se dospívající chlapec či dívka nedokáže vzepřít rodičům, které miluje, pak se těžko dokáže vzbouřit proti agresorům.

„Co se týče rodinného zázemí, ukázalo se, že většina obětí má rodiče s velmi úzkostnou a přehnaně pečlivou povahou. Jsou to zejména over-protektivní maminky, které neustále žijí v obavách o své dítě, příliš je omezují a kontrolují, čímž prohlubují jeho nesamostatnost a vzájemnou citovou závislost. Druhým extrémem jsou rodiče, kteří své dítě týrají nebo zanedbávají. Takové dítě se pochopitelně chová jinak nebo vypadá jinak než ostatní a nemá šanci do kolektivu zapadnout.“ (Lovasová, 2005, s. 14)

Ačkoli existují děti, které se s psychopatickými sklony rodí, většina agresorů se k násilí učí od svých vzorů doma. Vyrůstají v nešťastných a neúplných rodinách. Možná samy na sobě zažily násilí a šikanu, proto se naučily, že šikanovat se může. Nerespektují odlišné, nadané a nebo postižené jedince, protože je k tomu nikdo nevedl. Agresoři mají pasivní rodiče, jež šikanování popírají. Rozmazlují dítě a nevěnují se výchově. „Tys jim to ukázal“, to jsou obdivná slova rodičů, kteří si agresivního chování u potomka cení a tím rozvíjí jeho negativní jednání. (Field, 2009)

„Agresoři se často setkávali s brutalitou a agresí rodičů. Někdy to působilo, jako by násilí vraceli nebo ho napodobovali.“ (Kolář, 1997, s. 64)

2.5.2 Vliv školy

Škola hraje v životě dítěte důležitou roli hned po rodině. Dítě se zde socializuje mezi své vrstevníky a snaží se zapadnout do kolektivu.

Na dítě má vliv prostředí školy, vztahy ve škole, jeho prospěch a vyučovací styl pedagoga. Podobně jako u rodičů má určité pedagogické vedení významný vliv na vznik šikany.

Jednou z příčin vzniku šikany ve školských zařízeních je fakt, že šikana je tolerována, omlouvána, popírána nebo se proti ní zhora nic nepodniká. Klíčové postavení mají též kulturní postoje, podle kterých mají chlapci být drsní a žalují jenom „slaboši“.

Jindy se jedná pouze o povrchní snahy školy. Učitelé jsou dostatečně vybaveni teoretickými informacemi, ovšem praktické užití je slabé. Jen v omezeném rozsahu poučují o šikaně. Nutí oběť a agresora, aby si vše navzájem vyříkali, případně se

pokoušejí ukáznit útočníka třídní důtkou.

Původcem šikanování se může stát i vrstevnická skupina, která na školní půdě značně ovlivňuje žáka. Na průběh dohlíží ředitel či ředitelka a uvádějí ve své škole do praxe požadavky a očekávání ministerstva školství. Je-li ředitel agresivní nebo pasivní, otvírá se šikaně cesta. (Field, 2009)

Goldman (2000) se domnívá, že pedagogové nezasahují proti šikaně, protože ji považují za běžnou součást školy, což může být další příčina vzniku šikany.

Učitel nejednou usnadní nastartování a přispěje k prohlubování šikany tím, že kritizuje izolovaného žáka. Zvláště ironie může přejít v posměch celé třídy. Spouštěcím momentem se může stát neodborně provedené sociometrické šetření. Často pedagogové zastávají názor, že děti si mají problémy vyřešit mezi sebou. To ovšem neplatí v případě šikany. Bezděčně nebo i vědomě se kantor stává spojencem a podporuje skrytou sympatii s agresory. (Říčan, Janošová, 2010)

Každý učitel by si měl uvědomit, zda neubližuje svým chováním a jednáním žákům. *„Pseudopedagogický sadismus: V rozvinuté podobě je pro chování tohoto typu charakteristický až nadměrný důraz na poslušnost a disciplínu. Převaha nad objektem výchovy a nezřídka i určité šikanování jsou zdůrazněny vyžadováním absolutní poslušnosti.“* (Novák, Capponi, 1996, s. 49)

2.5.3 Kde se v dětech bere agrese?

„Pojem agrese je latinského původu – aggređi. Původně toto slovo znamenalo vystoupit, předstoupit, přiblížit. V současnosti tento pojem popisuje komplexní jev, který představuje útočení, nepřátelství, případně výbojnost v chování jedince vůči objektu (objektem může být cokoliv – věc, člověk, myšlenka apod.), při procesu uspokojování nějaké potřeby či komplexu potřeb. Agresivitou se obecně rozumí tendence jedince k útočnému, či nepřátelskému chování vůči okolí, ale i vůči sobě samému. Agresivita představuje celou šíři projevů – od symbolických až po fyzické napadení, které může mít různé formy, přičemž smyslem agresivního chování je zpravidla dosažení něčeho formou specifického násilí.“ (Pokorný, Telcová, Tomko, 2003, s. 58)

Člověk se chová agresivně na základě vrozených instinktů. Každý má jakýsi „program“ (vrozené instinktivní reakce), který ho vede, aby za určitých okolností druhého lidského jedince napadl, v jiné situaci zase k tomu, aby mu přispěchal na pomoc. V průběhu života se ze skupiny instinktů vyvíjí pud. Chováme se tak, abychom dosáhli určitého cíle. Lidská agrese je vlastně naším pudem. Jde o to, že každé dítě má v sobě

silnější a nebo slabší agresivní náboj a schopnost citového uspokojení při vybíjení agrese. Šikana je jeden ze způsobů, jak děti svoji agresivitu uvolňují.

Někdy agresivní pudová energie ani nevznikne. Velkou roli při jejím utváření hraje kultura. Roste soutěživost ve společnosti a mezi lidmi, tudíž stoupá i agresivita.

Martínek (2009) se domnívá, že pravděpodobnou příčinou zvýšené agresivity u jedince hrají genetické faktory. Zastává názor, že z 60 % je míra agresivity dědičná. Těžko můžeme chtít, aby se potomek silně agresivního otce choval jako anděl.

Agrese může být vyvolána prakticky kterýmkoliv ohrožujícím faktorem, např.:

- reakce na provokaci
- špatný příklad chování rodičů i okolí
- žárlivost
- neúplná rodina
- nespravedlivé tresty
- média, sdělovací prostředky, počítačové hry
- experiment, zvědavost
- nuda, touha po senzaci, touha po zábavě aj.

Projevy agresivity jsou naučené (stejně jako tanec nebo vaření). Znamená to, že si je osvojujeme díky naší zkušenosti. Dítě jedná agresivně, protože se naučilo, že se to vyplácí. (Říčan, Janošová, 2010)

Agresivní projevy lze minimalizovat a vybíjet neškodným způsobem. U temperamentního jedince vybíráme aktivity, při nichž svoji energii vhodně využije a které ho budou bavit. Např. sport nebo zájmové kroužky. Za důležité pokládáme, jaké postoje k agresivnímu chování zaujímají rodiče. Dítě od rodičů přejímá hodnoty a vytváří si vlastní názor. (Vágnerová a kol, 2009)

Potlačovat vztek není dobré, proto hledáme vhodnou činnost pro volný čas a učíme děti řešit konflikty neagresivním způsobem. V případě potřeby se jedinec dokáže omluvit nebo uhradit rozbitou věc ze svého kapesného. Životní impulzy musí jedinec využít pro komplexní rozvoj své osobnosti a ku prospěchu všech. (Antier, 2004)

2.6 Stádia šikany

Šikana je jev postupně se rozvíjející a lze identifikovat určitá stádia, která mají specifický projev. Kolář (2001) uvádí:

První stupeň - zrod ostrakismu

Co je to ostrakismus? „Slovo pochází z řečtiny a znamená střepinový soud. Jedná se o první fázi, v které agresori neublíží oběti fyzicky, „pouze“ ji vyčlení ze svého kolektivu ...“ (Martínek, 2009, s. 117)

Jde o **mírné**, převážně **psychické formy násilí**, kdy se okrajový člen necítí dobře – je neoblíben a neuznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky, vysmívají se mu, nadávají mu.

Druhý stupeň - fyzická agrese a přitvrzování manipulace

Rozvoj tohoto stupně je ovlivněn zejména ostatními členy skupiny. V určitých zátěžových situacích (např. na konci školního roku) spolužák (agresor) si potřebuje nějakým způsobem ventilovat své nepříjemné pocity, obohatit svůj šedivý každodenní program a nebo používá násilí jako prostředek k uspokojení svých potřeb. K této ventilaci slouží zejména ostrakizovaní žáci. Právě toto **přitvrzování**, nejčastěji fyzická agrese a psychická manipulace s „budoucí obětí“ je dalším stupněm a rozvojem šikany.

Mezi charakteristické způsoby ubližování oběti můžeme přiřadit ničení věcí, vyhrožování mučením či zbitím.

Třetí stupeň - klíčový moment – vytvoření jádra

Toto stádium je jakýsi zlom, kdy se vytváří skupinka agresorů tzv. „**úderné jádro**“ a na druhé straně skupina přihlížejících. Ubližování a šikanování se agresor dopouští na oběti již systematicky a záměrně, nikoli jen náhodně. Tato situace se stává klíčovým momentem. Třída je rozdělena na menší skupiny a nevznikne-li žádná silnější pozitivní skupina, která by byla tyranům silným protivníkem, může moc tyranů volně vzrůstat. Tyto charakterově slušné podskupiny se však vyskytují velmi zřídka, protože její členové mají znevýhodněnou pozici.

Čtvrtý stupeň - většina přijímá normy agresorů

Šikanující agresori mají svá pravidla a ty se musí dodržovat. **Většina přijímá normy agresorů** a tyto normy se stanou nepsaným zákonem. Velmi výstižné je přirovnání, že je to něco podobného, jako když virus přemůže buňku a plně ji ovládne. Agresor se nezastaví před ničím.

Ostatní žáci se zcela nechají ovlivnit agresorem, a přestože jsou to i žáci mírní a ukáznění, začnou se chovat neuvěřitelně krutě. I oni nyní vystoupí aktivně proti oběti a

jdou s „většinou“, ovšem necítí uspokojení z týrání svého spolužáka.

5. stupeň - totalita neboli dokonalá šikana

Pátý a poslední stupeň vypovídá o tom, že pravidla agresorů jsou respektovány naprosto nebo téměř všemi členy skupiny. Začíná tzv. **stadium vykořisťování**. Dochází k rozdělení lidí na otrokáře a otroky. Agresoři sami sebe označují a nazývají nadlidmi, králi a své oběti vidí jako podlidi, poddané. Agresoři mají plnou moc a práva a jejich oběti k nim vzhlížejí s úctou a respektem.

Otrokáři využívají na otrocích všechno, co jen jde. Pro otrokáře se stává ubližování závislostí. Po lidskosti a pocitu viny či úzkosti už není ani památky. Brutální násilí je něco běžného a normálního. Toto stádium je silné přiblížení se totalitě – fašismu.

Tento nejvyšší stupeň je zároveň stupněm neřešitelným, jedinou možností je rozpuštění celého kolektivu. Je příznačný zejména pro šikanu ve věznicích a vojenském prostředí. V mírnější podobě se však může ukázat i na školách.

Všechny výše uvedené stupně spolu velmi úzce souvisí a v praxi je obtížné jejich rozlišení. Je nutné si uvědomit, že rozdělení do pěti vývojových stádií se užívá především z didaktických důvodů. Vyskytují se kolektivy s prolínáním prvků více stupňů. Důležitostí zůstává znát tato vývojová stadia šikanování. Díky nim můžeme pozorovat a rozpoznat přeměnu zdravé skupiny v nemocnou. Dle stupňů šikany volíme různé způsoby léčby a diagnostické metody.

3 Účastníci šikany

Šikana není pouze záležitostí mezi dvěma aktéry, kdy na jedné straně stojí agresor a na druhé straně oběť. Šikanování je záležitostí celé skupiny (v našem případě třídy). Je důležité, jaké vztahy jsou mezi spolužáky, jak se navzájem dokážou podpořit a jak si pomáhají. Rozhodně záleží i na tom, zda je třída rozdělena na jednotlivé skupiny či party, které jsou schopny respektovat zájmy a pravidla všech a které se navzájem tolerují.

Jak rozpoznáme protagonisty šikany? Jak poznáme, kdo se může stát obětí a kdo agresorem? Není to jednoznačné, ale v následujících řádcích se pokusíme popsat, jak jsou jednotliví účastníci šikany definováni.

3.1 Agresor

Popis agresora může mít několik různých podob. Mohou to být děti různého věku, různé národnosti, různého pohlaví, různé výšky. Šikanující může být jak vzdělaný, tak zaostalý, pocházející z bohaté i chudé rodiny. Hlavním znakem agresorů je touha po moci, dominanci a ovládání druhých. Jejich potřeba je dokazovat si svoji nadřazenost, převahu, sílu a moc nad všemi. Ubližovat druhým je pro ně radostí. Snadno se urazí a mají sklon vidět agresi proti sobě i tam, kde není.

Větší pravděpodobnost zrodu agresora je v rodinách, kde vládne napětí, nezájem o dítě, ponižování dítěte, nedostatek lásky či fyzické a psychické násilí, které rodiče páchají na svých dětech. Agresor však nemusí vždy pocházet z neúplné a nefungující rodiny. Útočníkem může být i jedinec z rodinného zázemí, kde vše funguje. Podle nepotvrzeného, ale našimi pedagogy dnes rozšířeného názoru, pochází řada dětských agresorů z rodin nové podnikatelské „elity“. Mají úspěšné, zbohatlé rodiče, kteří se příliš nevěnují výchově dětí, avšak rozmazlují je gigantickým kapesným. (Říčan, 1995)

Šikanují jak chlapci, tak dívky. Děvčata se převážně trýzní mezi sebou, zatímco chlapci si vybírají oběti z řad obou pohlaví. (Bendl, 2003)

Trýznitel mívá **typické vlastnosti**, podle kterých ho rozpoznáme. Pro představu uvádíme charakteristické rysy **agresora**, které zmiňuje Říčan a Janošová (2010):

- tělesně zdatný, silný a obratný, „vazba“ (někdy však může být i malý, slabý)
- rváč, chování spojeno s dalšími způsoby porušování školního řádu a pravidel
- slabší školní prospěch
- zakrnělé svědomí
- dominantní, panovačný, rád ovládá druhé (bezohlednost)
- krutý, zlomyslný a škodolibý, u spolužáků neoblíbený
- chybí mu empatie, schopnost vcítit se do druhého.

3.1.1 Typy agresora

V této kapitole představíme dvojí rozdělení útočníků. Jedna typologie je podle Webster-Doyla (2002) a druhá dle Koláře (1997):

Existují dva hlavní druhy tyranů, které předkládá Webster-Doyle (2002):

1. **EXTROVERTNÍ TYRANI** - Tyrani otevření, agresivní, aktivní a výřeční. Chtějí mít navrch, chtějí být pány situace. V dospělosti mívají potíže. Někdy jsou

považováni za „odpadlíky“. Používají hrubou sílu. Uvnitř se však mohou cítit podřízeně a nejistě. Zavrhuje pravidla a cítí potřebu bouřit se.

2. **INTROVERTNÍ TYRANI** - Tyrani nestojí o uznání. Skrývají se, nikdy se nebouří a podřizují se společnosti. Říkají „správně“ věci ve „správný“ čas, a někdy lžou nebo říkají polopravdy. Vyslovují a dělají to, co podle nich druzí chtějí slyšet, aby se jim zavděčili. Pracují na tom, aby se stali „oblíbenci učitelů“. Používají lež, klam a vychytralost, aby dosáhli moci.

Tabulka č. 1 - Tři typy agresorů – iniciátorů šikanování (Kolář, 1997)

Typy iniciátorů šikanování	Vlastnosti	Vnější forma šikanování	Specifika rodinné výchovy
1. typ Primitivní, impulzivní hrubián	Hrubý, primitivní, impulzivní, kázeňské problémy - narušený vztah k autoritě. Šikanuje tvrdě a nelítostně.	Šikanuje tvrdě, nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost. Cíl - zastrašit ostatní.	Častý výskyt agrese a brutality rodičů.
2. typ Kultivovaný slušňák	Velmi slušný, kultivovaný, sevřený, zvýšeně úzkostný. Dbá o svůj zevnějšek.	Násilí a mučení je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků.	Časté uplatňování důsledného a náročného přístupu, někdy až vojenského drilu bez lásky.
3. typ Srandista	Optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, vtipný, nezřídka oblíbený a vlivný.	Šikanuje pro pobavení sebe i ostatních.	Možná citová subdeprivace a absence duchovních a mravních hodnot v rodině.

Mohou se však vyskytovat i smíšené typy s různými vlastnostmi.

3.2 Oběť

Vystihnout osobnost šikanovaného je velmi obtížné, protože neexistuje žádný univerzální typ oběti. Při troše smůly se může stát obětí kterékoliv dítě. Přesto je do jisté míry typizace oběti možná. Stává se jí osoba s fyzickým odlišením, výrazným tělesným handicapem nebo jiným specifickým rozdílem. Může se jednat o tělesné postižení, ale i o různé náboženské či rasové odlišnosti člověka, především barva pleti, ale i sociální znevýhodnění dítěte. Jedinec pochází ze slabší sociální sféry, kdy rodiče nemají dostatek financí na oblečení a věci, které jsou momentálně „IN“. Tito žáci jsou očima agresora vnímáni jako slabší, a tudíž lehce dostupní a méněcenní, přestože tomu tak není. Naopak i jedinec z dobře situované rodiny je snadným terčem agresora. Většina obětí se vyvíjí

v rodině, kde rodiče uplatňují svoji přehnanou pečlivost a lásku. U dětí je zvyšována nesamostatnost a citová závislost. Dalším extrémem jsou rodiče, kteří svoje děti týrají a zanedbávají.

Po psychické stránce mívá oběť vlastnosti jako citlivost, plachost, viditelná bojácnost, tichost, spíše ustupuje, podřizuje se a má nízké sebevědomí. V kolektivu může být také znevýhodněno dítě vysoce inteligentní. Šikanovanými se stávají mentálně slabší děti, u kterých je provokací jejich naivita, těžkopádnost, závislost a vyšší sugestibilita. (Lovasová, 2005)

Všeobecně platné charakteristické znaky oběti jsou (Pöthe, 1999):

- odlišnost ve vzhledu nebo v projevech
- zralý intelekt a odmítání tělesného násilí
- tělesná slabost nebo neobratnost
- nízký socioekonomický status rodiny jako sociální znevýhodnění
- povahová plachost až bojácnost
- nízké sebevědomí
- úzkostně pečlivá maminka
- rasová nebo kulturní odlišnost
- neoblíbenost v kolektivu.

Objektem násilí je čím dál častěji jedinec slušný, nositel toho, co dobrého naše společnost přinesla. Držitel lidské optimality a normality. (Erb, 2000)

Existuje i kategorie dětí, které jsou zároveň oběťmi šikany i šikanujícími. Tato skupina je velmi početná. U těchto šikanujících obětí je až čtyřikrát pravděpodobnější než u jiných skupin nedostatek pozitivní představy o sobě samém a třikrát vyšší pocit nejistoty ve škole. (Bendl, 2003)

3.2.1 Typy oběti

Podobně, jako je tomu u agresorů, i oběti mají různé typologie. Martínek (2009) uvádí následující dělení:

- **Oběť na první pohled** – jedná se o děti něčím výjimečné či nápadné, co je na první pohled jasně viditelné a rozdílné pro druhé.
- **Oběti setrvávající dlouhou dobu pod ochrannými křídly matek nebo**

babiček – rodiče (především matky a babičky) si nechtějí připustit, že jejich dítě je už samostatné. Neustále jej kontrolují, hlídají a např. doprovázejí do školy.

- **Handicapované děti** – patří sem postižené děti či jedinci s nějakým handicapem.
- **Učitelské děti** – jedny z nejčastějších obětí, zejména když rodič učí na stejné škole, kterou navštěvuje i jeho dítě.

Další typologie obětí přináší Parry a Carrington (1997):

- **Pasivní oběti** – děti nebojácné, opatrné a uzavřené. Často fyzicky slabé. Těžko si hledají přátele.
- **Provokující oběti** – schválně provokují a podněcují negativní reakce ostatních. Pošklebují se, posmívají, ale pokud jim udělá někdo to samé, ihned si stěžují.
- **Účelové oběti** – tyto děti na sebe berou roli oběti pro získání uznání a popularity. Často hrají roli „třídního šaška“.
- **Falešné oběti** – přehnaně si stěžují na druhé. Chtějí získat pozornost.
- **Útočníci-oběti** – některé děti jsou v určitých situacích obětmi a v určitých situacích útočníky.

3.3 Přihlízející

Z výčtu aktérů šikanování nelze vynechat osoby přihlízející. Jedná se o skupinu žáků, která nikdy nezažila šikanu a zároveň nikoho nešikanovala. Charakterizovat tzv. mlčící většinu je obtížné, protože se v podstatě jedná o nejasně definovanou kategorii žáků. Z velké části je vše záležitostí pojetí šikany. Jestliže budeme šikanování chápat v užším smyslu jako opakované, dlouhodobé trýznění druhé osoby nebo skupiny osob, pak bude oprávněné hovořit o mlčící většině. Pokud však nebudeme trvat na dlouhodobosti trýznění, můžeme sem spadat prakticky všichni.

Ať už skupinu nešikanujících a zároveň nešikanovaných žáků nazýváme jakkoli, je nutné snažit se o ni opřít při snaze předcházení šikaně. Patří sem děti šikovné, sportovně nadané, oplývající humorem, se sociální inteligencí a patřičnou dávkou zdravého sebevědomí. Žáci s těmito vlastnostmi mohou být jak dobrými kamarády potencionálních obětí šikany, tak jejich ochránci. (Bendl, 2003)

4 Následky šikanování

Následky šikany jsou závažné a projevují se jak na agresorech, tak na obětech, a to v širokém spektru svého rozsahu. I na skupině a jednotlivcích, kteří jen přihlížejí, zanechá

šikana velké „rány“. Není možné ani všechny popsat, protože kolik obětí, tolik následků. Každý jedinec svoje situace různě řeší a prožívá.

Dochází k různým psychickým a fyzickým poruchám a problémům v sociálním kontaktu. V závažnějších případech to může vést až k sebepoškozování jedince a případně sebevraždě.

Následky šikany nenesou jen účastníci, ale také jejich rodiny. Celou situaci velmi prožívají. Šikanování rovněž ovlivňuje ve značné míře i učitele, jehož výukové a výchovné snahy jsou tímto jevem zcela zmařeny.

4.1 Následky pro oběť

Patrně nejvíce působí šikana na oběť, tudíž následky jsou zde nejhorší. Setkáváme se s okamžitými důsledky šikany a i těmi, které se u šikanovaného projeví až později.

Míra následků šikany souvisí s jednotlivými stádii. Zda se jedná o počáteční či pokročilé stádium. Rozsah škod u dítěte bude samozřejmě široký a u každého jedince se projevuje rozdílně. Co se jednoho ani nedotkne, může u druhého znamenat vysoké ublížení. (Lovasová, 2005)

S fyzickými důsledky se často oběť setkává v podobě bolesti hlavy – migrén, špatného spánku, řezných ran, modřin, vypadávání vlasů, nechutenství nebo naopak přejídání. Tyto znaky mohou gradovat až k dalším onemocněním jako je anorexie či bulimie, případně u malého procenta může docházet k pokusu o sebevraždu.

Ani sociální důsledky nelze přehlédnout. Žák má problém začlenit se do společnosti, a to nejen bezprostředně po ublížení, ale třeba i s budoucím nástupem do zaměstnání či hledáním partnera v životě. Přátelí se s vrstevníky, kteří mají špatné sociální schopnosti a nacházejí se na nejnižších příčkách společenského žebříčku. Nedokáží oběť podpořit.

Nejsilnější a nejvíce ovlivněná a narušená je však psychická stránka. Různé záchvaty skepse, deprese, bezmoc, pocení i červenání s tím mohou souviset. Oběti také hodně klesne sebevědomí, nevěří si, bojí se, obává se svých možností a činů. Trpí úzkostí, pocitem nejistoty, méněcennosti a má slabou vůli. Organismus šikanovaného přepne na režim „přežití“. Dítě je zoufalé a rozzlobené, jak s ním ostatní manipulují. Buď na šikanu prudce reaguje a oplácí stejnou mincí, nebo svůj vztek zvnitřňuje. (Field, 2009)

4.2 Následky pro agresora

Nemalé následky šikanování jsou zanechány i na agresorovi. Ve školním věku se zhoršuje jeho prospěch, patří do pochybné party a hůře využívá duševní schopnosti. V budoucím životě jej čeká nesnadné začlenění do společnosti a častější problémy se zákonem než u ostatních jedinců. U dívek se v pozdějším věku vyskytuje krutost k vlastním dětem, prohloubení deficitu v mravním a duševním vývoji či antisociálních postojích. (Lovasová, 2005)

Někteří agresori jsou sami citově odmítáni, šikanováni, zneužíváni nebo zažijí zkušenost s násilím a dysfunkční rodinou. Dělá jim problémy empatie, vyrovnání se s vlastními pocity a řešení konfliktů. Jejich kamarády unavuje nechat se manipulovat nebo zastrašovat, a tak se od nich odvracejí. Trýznitelé trpí depresí, úzkostí, sebevražednými myšlenkami a traumatem, a to ve škole i pozdějším životě. (Field, 2009)

4.3 Následky pro ostatní členy třídy

Dopad negativních následků nenáleží jenom oběti a agresorovi, ale také ostatním členům skupiny. Děti, které šikaně pasivně přihlížely, ztrácí veškeré iluze a vytváří si vlastní obrázek o společnosti. Dle jejich pohledu autority nikterak nezasáhnou a společnost nedokáže zajistit jedincům bezpečnost. Platí zde porušování všeobecně platných pravidel a norem. Lidé se tak stávají lhotejnými a postupně i aktivními spoluúčastníky na šikanování. Z individua, které neubližuje ostatním kamarádům, se krok za krokem stává postava pomáhající a podporující útočnickovo násilí. (Lovasová, 2005)

Vrstevníci/spolužáci se mohou cítit vyděšeně, bezmocně, provinile a zahanbeně, že nezasáhli v případě potřeby a nic neudělali. Děti si bohužel neuvědomují, že systém společenské hierarchie ve skupině utvářejí a udržují ony samy. (Field, 2009)

5 Řešení a zvládání šikany

Když už k šikaně dojde, jak ji máme řešit? Zvládání šikany je proces velice obtížný, náročný a vyžaduje jisté teoretické znalosti i praktické zkušenosti v této problematice. Ať už se jedná o rodiče či učitele, vždy by se měli snažit oběť povzbudit, motivovat a získat její důvěru.

Důležitý předpoklad pro úspěšné řešení je uvědomit si a připustit vznik šikany kdekoliv a kdykoliv.

Řešení šikany probíhá na dvou rovinách – na rovině školy a na rovině rodiny.

5.1 Škola a šikana

Škola je hlavní činitel při řešení šikany. Každý pedagog by měl být vybaven jistou empatií a schopností vcítit se a včas rozpoznat a diagnostikovat, že v jeho třídě se děje něco neobvyklého. Měl by si všímat vztahů mezi žáky ve třídě a snažit se navodit příjemnou atmosféru pro všechny. A jaké jsou nejdůležitější dva principy zvládání šikany, kterých by si učitel měl být vědom? „*Za první – potřebuje být připraven na to, že změní tak trochu profesi a stane se laickým kriminalistou a psychoterapeutem... Za druhé – pedagog musí počítat s tím, že se bude muset citově a časově angažovat.*“ (Kolář, 2001, str. 108)

Mnohdy spočívá problém v oblasti rozpoznávání šikany v nedostatečné teoretické přípravě učitele. Pedagogové se často obávají rozruchu z reakce rodičů nebo dokonce ze strachu, že nezvládnou danou situaci. Někdy ani nechtějí případ řešit, a proto si nevšímají problému, jenž vyvstává.

V problematice šikany by měl být zasvěcen celý pedagogický sbor, který se snaží vzájemně spolupracovat a podělit se o pozorování s kolegy. V případě, že učitel odhalí mezi dětmi šikanu, musí zaujmout jasné stanovisko a dát najevo nesouhlas s takovým jednáním veřejně před celou třídou. (Lovasová, 2005)

Jako varovný a blížící se signál k vyšetřování můžeme u dítěte pozorovat některé projevy, které bychom jako pedagogové (či rodiče) měli rozpoznat. Jedná se o přímé a nepřímé znaky šikanování čili varovné signály (Metodický pokyn MŠMT č.j. 24 246/2008–6):

A) PŘÍMÉ znaky šikanování

- posměšné poznámky, posmívání se, nadávky, přezdívký
- kritika žáka – různé výtky
- vydírání – agresor chce po oběti, aby mu například dávala peníze
- příkazy, které útočník nastoluje
- jistý nátlak na žáka
- různé potyčky, rvačky
- šťouchání, strkání, kopání – ale oběť tyto nápadné rány neoplácí

B) NEPŘÍMÉ znaky šikanování

- žák je často osamocen, například o přestávce sedí sám
- když se má žák projevit, často se bojí říct svůj názor, a proto řekne často „nevím“

- raději se ostatních žáků straní, mnohdy se mu žáci ze třídy smějí a zesměšňují ho
- při tělesné výchově žáka nikdo nechce do týmu, a proto je volen jako poslední
- když se žák snaží zapojit do rozhovoru s ostatními, ostatní ho ignorují
- často mu chybí pomůcky anebo je má rozházené kolem sebe či po třídě
- nechce chodit do školy, objevují se časté absence, také má často pozdní příchody (může vést až k záškoláctví)
- hodně se třese, potí se a klepe se mu hlas
- snaží se co nejvíce být v blízkosti učitelů, přičemž ostatní žáci se mu začnou posmívat
- mnohdy má odřeniny, modřiny a někdy i špinavé oblečení
- často mu chybějí třeba i svačiny a pracovní pomůcky
- neklidné spaní, často je doma a nechodí ven, nemá příliš mnoho kamarádů

5.1.1 Postup při vyšetřování

Při samotném vyšetřování šikany je základem neudělat chybu. Rozhodně nesmíme při zjištění šikany předstoupit před třídu a přede všemi klást otázky podezřelým agresorům a oběťm. Všechno nám zapřou a ostatní budou mít strach vypovědět podezřelé projevy, ke kterým dochází bez přítomnosti učitele.

Základní schéma postupu při vyšetřování tvoří:

- **rozhovory s informátory a oběťmi**
- **rozhovory se svědky**
- **rozhovory s agresory, respektive podezřelými.**

Můžeme tento postup užít ve všech případech první pomoci. Získaná sdělení řádně zapisujeme a zaznamenáváme.

Pořadí jednotlivých kroků vyšetřování nám slouží spíše pro orientaci. Rozhodně však **první krok** je ten, že učitel promluví s osobou, která mu o šikaně pověděla. S tzv. „informátorem“. To je nejčastěji odvážný kamarád či spolužáci oběti, případně rodiče, kteří si šikanování všimli a upozornili vyučujícího.

Každou osobu vyslýcháme individuálně a samostatně bez dalších členů. Je nutností, aby referent vedl spíše monolog a vyprávěl vlastními slovy, co viděl a co vše ví. Poté začne pedagog klást otázky a snaží se zjistit, co se stalo. Prioritním hlediskem vyšetřování je dozvědět se – kdy se to stalo, kde, kdo byl obětí (případně kolik), kdo je agresor, jak dlouho už to trvá, k jak závažné agresi došlo atd. Naše spolupráce nesmí být

nikdy vyzrazena a rozhovor musíme utajit.

Oběti poskytneme příjemnou atmosféru. Snažíme se ji povzbuzovat, motivovat a dávat naději. Vždy ovšem máme na mysli, že může jít o falešný poplach.

V případě oběti je nejdůležitějším opatřením zajistit ochranu. Nikdy nevíme, kdy se to „provalí“ a agresor se bude chtít pomstít. Kupříkladu počká na šikanovaného před školou, aby si to s ním vyřídil. Proto je nutné zajistit bezpečný odchod domů ze školy.

Dobrymi pomocníky, kteří mohou poskytnout cenné informace pro vyšetřování, jsou rodiče oběti. Pokud se sami od počátku neangažují, je velmi výhodné se s nimi spojit. Ovšem může hrozit nebezpečí, že vychovávající budou chtít za každou cenu přebrat veškerou zodpovědnost a jednat „na vlastní pěst“.

Druhým krokem je rozhovor se svědky. Svědky volíme podle jejich vztahu k oběti. Jestliže nám vzniknou jisté nesrovnalosti při vyšetřování, můžeme zorganizovat doplňující či zpřesňující rozhovory nebo dokonce konfrontaci dvou svědků, což je ovšem velmi technicky náročné.

Posledním krokem je výslech agresorů. Zásadní chybou je konfrontace agresorů a obětí, případně agresorů a svědků. Toto nedopatření vede k ohrožení celého vyšetřování, proto je to činnost zcela nepřípustná. Pedagog musí být pečlivě připraven a mít shromážděné důkazy, aby agresori nemohli vše zapřít, zpochybnit a vymlouvat se. S agresory je vhodné jednat individuálně mimo třídu. Vycházíme i z dosavadního chování agresorů, školních výsledků a přihlížíme i na rodinné zázemí, v němž žijí.

Při konfrontaci dvou agresorů sledujeme rozpory ve výpovědích či gestech. Velmi důležité je všítat si nonverbálních projevů komunikace a pohledů. Útočníky posadíme proti sobě. Pedagog by neměl zapomínat, že i agresor je ve svém jádru stejný jako on. Měl by k němu přistupovat v dostatečné míře lidsky a nebýt jen důsledná a nekompromisní autorita. (Říčan, Janošová, 2010)

5.1.2 Náprava šikany

Jakmile dokončíme jednotlivé kroky při vyšetřování šikany a zjistíme potřebné informace, jež jsou pro nás podstatným vodítkem, postoupíme k další fázi – nápravě.

Náprava se provádí dvěma zcela odlišnými metodami.

1. vnější nátlak

2. usmíření

Přestože jsou metody rozdílné, obě usilují o zastavení a šíření šikany. Jejich cílem je vrátit žákům ve třídě pocit bezpečí, jistoty, sounáležitosti, všeobecně platné normy a

hodnoty. Též zabezpečují ochranu obětí. Obě metody se snaží kumulovat příznaky onemocnění skupiny a obnovu či nápravu jednotlivců nebo jisté podskupiny. Nesnaží se o léčení celé skupiny a ani o řešení příčin problému.

5.1.2.1 Vnější nátlak

V pedagogické praxi je tato metoda hojně užívána. Zpravidla je tím jediným, na co učitelé v boji proti šikanování sázejí.

Cíl metody spočívá ve snaze agresory zastavit v jejich násilném chování a obnovit dodržování všeobecně platných norem pomocí trestu a strachu.

Metoda zahrnuje tři následující kroky: **individuální nebo komisionální pohovor, oznámení o potrestání agresorů před celou třídou a ochrana obětí.**

1. Individuální nebo komisionální pohovor

Podmínkou pohovoru s agresory a jejich rodiči je úspěšné dovršení vyšetřování případu. Bez důkladné diagnostiky ztrácí jednání smysl.

V počátečních stádiích šikanování postačí nátlak mezi učitelem a agresorem či pozvání rodičů. V pokročilejším stadiu je nutné vytvořit komisi, která se skládá z představitelů školy (ředitel, případně jeho zástupce, třídní učitel, výchovný poradce). Nevhodné je si pozvat najednou více rodičů agresorů a samotných trýznitelů.

K společnému jednání dochází ve velmi krátkém čase a všichni se snaží záležitost co nejdříve vyřešit. Rodiče evidentně hájí zájmy svých dětí, proto je významné nejdříve je dobře obeznámit s nastoleným problémem. Pedagog nevyslovuje zdroj informací a neměl by ustoupit ani na nátlak otce a matky agresora. Snaží se zmírnit překvapení rodičů o jejich dítěti násilníkovi a interpretovat situaci jako pomoc nikoli vyvolat pocit ublížení.

2. Výsledek jednání (včetně potrestání agresorů) oznámit před celou třídou

Dalším krokem je informovat žáky a celou třídu o výsledku šetření a závěrečném ustanovení komise. Tento úkol je velmi obtížný. Pedagog se snaží ubezpečit žáky, že představitelé školy zajišťují ochranu všech dětí, ale zároveň i děti musí respektovat pravidla a normy školy.

Důležité je, jaké vztahy panují ve třídě. Rozhodně by bylo dobré, aby si pedagog sedl s dětmi do kruhu a společně diskutovali o problému, jenž nastal. Přestože jsou všechny třídy ve své podstatě stejné, uvnitř je každá tato sociální skupina heterogenní. Panují zde různé vztahy, jsou zde individuální osobnosti, které mají odlišné názory a jiné pohledy na věc. Tudíž je více než jisté, že každý žák přijme potrestání agresora dle svého

úsudku.

Prioritou školy je zaujmout pevné stanovisko, které bude zdůrazňovat, že projevy jakékoli šikany budou striktně stíhány a osoba, která se tímto činem proviní, bude řádně potrestána.

Pro posílení osobnosti učitele, školy i celého řešení je klíčové to, že žáci rozhodnutí o trestu agresora přijmou a podpoří.

3. Ochrana oběti

Všemi těmito kroky však nelze považovat věc za uzavřenou a vyřešenou. Pedagog by měl mít na mysli, že se šikanování může objevit znovu a opakovat se. Povinností učitele je zabezpečit oběť různými opatřeními. Ta upozorní kantora na blížící se opětovné nebezpečí. Mezi možnosti bezpečné kontroly oběti patří např. návštěva a rozhovory s pedagogicko-psychologickým pracovníkem nebo soustavná spolupráce školy s rodiči oběti. Dalším vhodným pomocníkem učitele je zajištění ochrany a dohledu někoho (např. starší spolužáci či kamarádi oběti), kdo bude neustále sledovat dění ve školní třídě.

5.1.2.2 Usmíření

Metoda usmíření se od předešlé metody vnějšího nátlaku nápadně liší. Nesleduje se vnější poslušnost, ale spíše vnitřní vztahy mezi obětí a agresorem. Hlavním úmyslem zmíněné metody je usmíření a domluva mezi aktéry šikanování. Agresor se snaží empaticky pohlížet na oběť a pochopit důsledky ublížení. Měl by si uvědomit, že to přehnal.

Metodu usmíření lze užít v počátečních stádiích šikany. Oběti takticky vysvětlíme, že je možné provést nápravu, a to dvěma způsoby řešení. Buď agresora potrestáme anebo můžeme hledat usmíření a domluvu. Je důležité společně zvolit patřičnou metodu vyřešení problému.

Důležité je postiženého motivovat a snažit se jej přesvědčit, že vše bereme vážně a ne na lehkou váhu.

Je dobré a účinné, aby ubližovaný dával najevo svoje pocity. Své dojmy může oběť nejlépe ventilovat různými metodami (například metoda volného psaní, která zachycuje volný proud myšlenek), kresbou či asociací ke slovům.

Dalším krokem je **rozmluva s agresory**. Pokud se nám prokáže, že agresori svého činu litují, následuje usmíření a při souhlasu obou stran setkání. Oběť se převážně usmíření nebrání, ovšem musíme u ní zabránit dalšímu duševnímu otřesu. Je třeba rozpoznat, zda útočník chápe celou situaci. K tomu je možné využít metodu

„neodeslaného dopisu oběti“ Agresor se snaží celý problém a nedorozumění vyličit v dopise oběti. Zpráva však poslouží pedagogovi a pro oběť zůstává skryta.

Nakonec dochází ke **společnému setkání a hledání nápravy**. Mimo agresora a oběti se zúčastní schůzky i další žáci, kteří víceméně podporují a sympatizují s obětí. Velikost skupinky se pohybuje od dvou do patnácti členů. Cílem shledání jednotlivých účastníků je snažit se pochopit problém a hledat společnou nápravu a následné usmíření.

Výbornou metodou pro schopnost vcítění se do druhého člověka je metoda hraní rolí. Jestliže chceme, aby agresor sympatizoval s rolí oběti, užijeme této metody. Její jednotlivé kroky jsou rozepsány v přípravě na vyučovací hodinu (viz Příloha 1).

Poté dochází k omluvě agresora a usmíření s obětí. Všichni žáci ve třídě následně předkládají své plány a podněty pro nápravu. Každý by měl říci a vyjádřit svůj návrh. Je vhodné zde užít metody brainstormingu (bouře nápadů) či myšlenkové mapy. Celé setkání uzavřeme shrnutím a reflexí o průběhu usmíření včetně konkrétních východisek a domluvíme další „kontrolní“ setkání skupiny. Zhruba za týden se členové setkají a soudí, zda se vztahy ve třídě zlepšily a napravení bylo dostatečné. (Kolář, 2001)

Pokud se jedná o lehký přestupek agresora, je hlavní zásadou učitele snažit se mu domluvit. Vysvětlit žákovi, že takové chování je nepřípustné a nejde už o žádný vtip a legraci. Jestliže dojde k závažnější situaci, je potřeba zvolit přísnější opatření. Žákovi může být udělena jedna z následujících sankcí (Říčan, 1995):

- zdržení žáka „po škole“, oznámení prohřešku jeho rodičům,
- náhrada poškozené nebo zničené věci,
- umístění dítěte na nějaký čas do některé třídy nižšího ročníku,
- třídní nebo ředitelská důtka, případně snížená známka z chování,
- přerazení na jinou školu, oznámení policii,
- nařízení ochranné výchovy, umístění v diagnostickém ústavu nebo dětském domově.

Agresorovi musí být vysvětleno, proč je šikanování nežádoucí jev. Rozebrat s ním, proč to dělal, jaký má problém a snažit se najít vhodná řešení, jak zabránit dalšímu rozvoji a opakování šikany. Samozřejmě s tím souvisí i přiměřený postih, ale ne ve smyslu nutného potrestání. Pedagog dává najevo, že neodsuzuje šikanující dítě, ale jeho chování. (Lovasová, 2005)

Dostatečná ochota pedagogů a důkladný postup školy – to je úspěšné řešení šikany. Škola by měla vzbuzovat dojem, že rodiče i žáci se mohou na tuto instituci spolehnout a s tímto problémem se na ni obrátit.

5.2 Rodina a šikana

Každý otec a matka by si měli uvědomit, že i jejich dítě se může stát obětí šikany. Musí brát v úvahu nespočetné množství problémů a působících činitelů, které číhají na jejich potomky v moderní společnosti. V případě šikanování je podstatné, aby každý rodič své dítě povzbuzoval, chválil, vytvářel u něj pozitivní vztah k sobě samému a dokázal být vnímavý. Jako rodiče zjistíme, že něco není v pořádku podle následujících příznaků u dítěte (Elliottová, 2000):

- bojí se chodit do školy nebo ze školy,
- projevuje nechuť jít ráno do školy,
- dožaduje se, abyste pro něj do školy jezdili autem,
- zhoršuje se v prospěchu ve škole,
- chodí domů vyhladovělé a bez peněz,
- na cestě do školy a ze školy mění trasu,
- domů se vrací s poškozeným oděvem nebo knihami,
- začíná se zadržávat v řeči, bývá smutné, apatické nebo se objeví výkyvy nálad,
- zmiňuje nebo se pokusí o sebevraždu,
- křičí ze spaní, má neklidný spánek, usíná s pláčem,
- na těle se mu objeví nevysvětlitelné modřiny, škrábance či řezné rány,
- neustále ztrácí peníze nebo osobní věci,
- žádá o další kapesné nebo začne krást rodičům,
- odmítá se svěřit s tím, co ho trápí,
- začíná šikanovat sourozence nebo jiné děti,
- projevuje neopodstatnělou zlobu vůči rodičům
- stěžuje si na bolení břicha, hlavy, jen aby nemuselo do školy.

Pokud si všimneme některých podobných či stejných projevů u dítěte, nemeškáme a začneme jednat okamžitě, ale uvážlivě.

V případě rozpoznání šikany je neodkladnou záležitostí řešení! Rodiče jsou povinni svému dítěti poskytnout maximální citovou ochranu a veškerou podporu. Hlavní zásadou je nepropadat panice. Dítě se snažíme uklidnit a navodit u něj pocit bezpečí a nezradit ho.

Snažíme se získat od dítěte co nejvíce informací, které si řádně zapisujeme, abychom měli v případě nutnosti potřebné argumenty. Ochrana dítěte je natolik důležitá, že můžeme i zvážit, zda ho další den pošleme do školy nebo ponecháme dočasně doma.

Jako druhý krok, který rodiče zrealizují, je navštívení školy a informování nejprve třídního učitele (výchovného poradce, metodika prevence) a poté ředitele o násilí páchaném na jejich dítěti. Setkání je nutné a pedagogové by měli posoudit, zda a nakolik jsou kompetentní a připravení k řešení dané situace. Rodiče předloží získané informace a žádají po škole seznámení s postupnými kroky vyšetřování.

Pokud pedagogové nemají patřičné odborné zkušenosti s tímto negativním jevem, jsou zodpovědní se spojit co nejrychleji s informovanými a zkušenými odborníky.

V současnosti by každá škola měla mít alespoň jednoho zaměstnance, který absolvoval školení, prošel vzděláváním a ví, jak v takové situaci jednat. Takovými osobami bývají nejčastěji výchovní poradci či školní metodici prevence.

Zjistí-li rodič, že škola problém nezvládá a nijak situaci neřeší, snaží se najít vhodnější pomoc v jiných sférách. Rodiče mají spoustu možností, kam se obrátit v případě potřeby o pomoc s řešením tohoto problému. Nejčastěji mohou využít rady a zavolat bezplatné telefonické spojení - Linku bezpečí, Linku důvěry, navštívit pedagogicko-psychologické poradny nebo se mohou obrátit na Polici ČR. Mají možnost podat stížnost na postup školy České školní inspekci nebo zřizovateli školy. Pokud je situace tak závažná, mohou převést dítě na jinou školu. (Vágnerová a kol, 2009)

Ať už se jedná o rodiče oběti či rodiče agresora, nelehké úkoly jsou na obou stranách. **Rodiče oběti** musí dítě podpořit a snažit se mu porozumět. Dát mu ochranu a emoční oporu. Snažit se obohatit život dítěte zajímavými rodinnými výlety. V úvahu lze brát i zahraniční pobyty. Důležitý je mimoškolní společenský život dítěte zejména v podobě kontaktů se spolužáky. Vychovávající by měli přijmout i radu a pomoc odborníků, zvláště psychologů, kteří doporučí další postupy.

Rodiče agresora zpravidla nemají do poslední chvíle potuchy o činnostech svého dítěte. Informaci se dozvídají až po oznámení školou. Optimální vyústění této situace je, že si dítě uvědomí svoji chybu a zahanbení. Pak je třeba odpustit dítěti a provinění nepřipomínat, ovšem neznamená to zrušit stanovený trest. Trest by měl přijít od milující osoby a musí být jasně vysvětlen. Ovšem než potrestat špatně, raději netrestat vůbec. Rodiče agresora se budou snažit, aby se věc neopakovala a uhradí hmotnou škodu, kterou jejich dítě způsobilo. Mají příležitost hledat odbornou pomoc u psychologů a v ambulantních odděleních středisek výchovné péče. (Říčan, Janošová, 2010)

6 Prevence šikany

Termín prevence pochází z latinského slova *praevenire*, *předcházet*. Tímto slovem označujeme soubor či soustavu opatření, která mají předcházet a zamezit nežádoucím projevům šikany. Podmínkou a základem prevence je už samotné udržování příjemné atmosféry mezi členy skupiny, pozitivní sociální chování a růst zdravého osobnostního sebevědomí.

6.1 Obecná preventivní opatření

Nejobecnější zásady preventivních opatření stanovuje *Metodický pokyn k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních* č.j. 20 006/2007-51. Jeho důležitou součástí je praktický návod pro školy „Co dělat když“. Obsahuje velmi detailní a zároveň praktické doporučení ředitelům škol a školním metodikům prevence, jak se zachovat při výskytu rizikového chování ve školách. Primární prevence sociálně patologických jevů je zaměřena zejména na rizikové jevy jako záškoláctví, šikana, rasismus, xenofobie, delikvence, užívání návykových látek aj.

MP MŠMT č.j. 20 006/2007-51 je doplněn samostatným MP pouze k řešení šikanování - *Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízeních* č.j. 24 246/2008-6. Záměrem uvedeného Metodického pokynu je upozornit na závažnost šikanování. Poskytuje pedagogickým pracovníkům elementární informace k prevenci a řešení šikany. Dohromady obsahuje 11 článků, které nám shrnují mimo jiné charakteristiku a projevy šikanování, odpovědnost školy za děti a žáky nebo postupy a řešení šikany.

6.2 Druhy prevence šikany

Mezi možnosti, jak čelit a zabránit šikaně, patří široká škála opatření, metod, praktik a prostředků. Důležité je informovat žáky o osobě výchovného poradce, linkách důvěry, včetně všech potřebných kontaktních adres a telefonních čísel (policie, hasiči, lékařská pomoc, aj.). Primární je i umožnit žákům nahlédnout do různých informačních letáků a brožurek, které budou mít na očích (např. vyvěsit na nástěnku).

Z hlediska prevence šikany ve škole je rozhodně nejúčinnější, spojí-li se síly pedagogů, rodičů i dětí dohromady.

V oblasti šikanování se rozlišují tři druhy prevence – primární, sekundární a terciární:

1. Primární prevence

Tato prevence se uplatňuje zejména v situacích, kdy k šikaně dosud nedošlo. Spočívá ve výchově harmonické osobnosti dítěte. Jde především o to, snažit se vychovat z žáků rovnocenné partnery a zajistit u nich informovanost o této problematice. Na školách je důraz kladen na rozvoj bezpečné, příjemné, kamarádské atmosféry a vzájemných přátelských vztahů mezi členy skupiny. U dětí je potřeba rozvíjet zdravé sebevědomí, úctu, samostatnost a respekt k ostatním. Úkolem školy je snažit se zapojit i rodiče žáků a poskytnout základní poznatky, jak jednat v případě styku s šikanou.

Primární prevence se rozděluje na nespecifickou a specifickou (MP MŠMT č.j. 24 246/2008-6):

- **Nespecifická** se zaměřuje na aktivity podporující zdravý životní styl dítěte a osvojení pozitivního sociálního chování a podporu mezilidských vztahů ve třídě.
- **Specifická** míří přímo na předcházení a omezování výskytu rizikového chování žáků. Jedná se o všeobecnou prevenci (zaměřuje se na širší obyvatelstvo, aniž by byl zjišťován dříve rozsah rizika), selektivní prevenci (žáci, u nichž lze předpokládat zvýšenou hrozbu problémového chování) a indikovanou (jednotlivci a skupiny, u kterých byl zaznamenán vyšší výskyt rizikových faktorů v působnosti chování).

2. Sekundární prevence

Prevence se užívá v případech, kde se už jistá forma šikany vyskytla. Je nutné zamezit a bránit postupnému opakování, šíření a prohlubování patologického jevu.

Začínáme včasnou diagnostikou a bezodkladným vyšetřením šikany. Dále jsou důležitá pedagogická opatření (ochrana oběti, jednání s rodiči oběti i agresora, ostatními členy), včetně výchovné práce s agresorem.

3. Terciární prevence

V současné době není zavedena, ale uvažuje se o ní. Tato speciální prevence by umožňovala školám využívat speciální pracoviště (mimo prostředí školy), která by celodenně pracovala nejvíce s agresory. (Bendl, 2003)

6.3 Minimální preventivní program

Minimální preventivní program (dále jen MPP) je základní preventivní strategie sociálně patologických jevů školy. Vychází z *Metodického pokynu k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních*. MPP je vypracován vždy na jednotlivý školní jako součást výchovně-vzdělávacího procesu a podléhá kontrole České školní inspekce. Každá škola na základě *Metodického pokynu ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízeních* vytváří svůj program proti šikanování a ten se stává součástí MPP.

MP MŠMT č.j. 24 246/2008-6 v článku 5 stanovuje, že: „Na tvorbě a realizaci Minimálního preventivního programu se podílejí všichni pedagogičtí pracovníci školy. Koordinace tvorby a kontrola realizace patří ke standardním činnostem školního metodika prevence, při tvorbě a vyhodnocování Minimálního preventivního programu školní metodik prevence dle potřeby spolupracuje s metodikem prevence v PPP.“

6.3.1 Program proti šikanování

Každá škola by měla mít vypracovaný Program proti šikanování, který se stává součástí MPP. Na jeho produkci a realizaci se podílejí všichni pedagogičtí pracovníci jednotlivých škol. Za hodnocení a provedení programu zodpovídá ředitel.

Hlavním záměrem je vytvořit ve škole bezpečné prostředí s partnerským vztahem mezi všemi účastníky. Dalším cílem programu je zdravá komunikace a rozvíjení pozitivních vztahů mezi žáky ve třídách, a to bez ohledu na to, zda k náznakům šikanování došlo, či ne.

Součástí Programu proti šikanování je krizový plán, který se snaží minimalizovat projevy v případě, že k šikanování dojde. Z plánu vyplývají kompetence osob, postupy a způsoby řešení při vzniku nežádoucího chování. Konkrétně je nutné rozpracovat dva typy scénářů:

1) Situace, které dokáže škola sama vyřešit a nepotřebuje pomoc jiných odborníků. Patří sem zejména postupy při řešení počátečního stádia šikanování.

2) Situace, kdy škola potřebuje pomoc zvenku, spolupráci se specializovanými institucemi, odborníky a policií. Sem spadají pokročilé případy šikany.

Vždy na začátku školního roku jsou s krizovým plánem obeznámeni žáci (přiměřeně svému věku) i jejich rodiče (zákonní zástupci). (Říčan, Janošová, 2010)

6.4 Schéma prevence šikany ve škole

Je nutné vyzdvihnout, že prevence není pouze předcházení šikanování, ale i jeho řešení na všech stupních vnitřního vývoje. V kontextu se šikanou jde o budování ochrany dospívajících dětí před trýzněním ostatních žáků či spolužáků. Jak by měla podobná prevence vypadat, ukazuje model ucelené pomoci mající sedm vrstev:

1. Pedagogická komunita

Podporuje imunitu školních skupin a celých škol proti onemocnění šikanováním. Pedagogické komunity (celoškolní setkání, školní parlament, rada školy atd.) jako demokratická společenství jsou nejlepší ochranou.

2. Specifický program proti šikanování

Jde o dílčí součást školní komunity. Program pomáhá šikanu včas rozeznat a účinně léčit.

3. Odborné služby resortu školství

Patří mezi ně pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče, speciálně-pedagogická centra, diagnostické ústavy apod. Umí řešit pokročilá stadia šikany a poskytují prevenci v oblasti šikanování.

4. Spolupráce škol s odborníky z jiných resortů a nestátními organizacemi zabývajícími se prevencí šikanování

Školy spolupracují např. s kriminalisty pro mládež, sociálními kurátory, dětskými psychiatry.

5. Pomoc a podpora ministerstva a krajských úřadů

Pomáhají školám při vytváření prevence šikanování.

6. Kontrola škol ze strany České školní inspekce, ministerstva školství a krajských úřadů

Kontrolují školy a jsou připraveny ochránit žáky před šikanou.

7. Monitorování situace a zabezpečování ochrany práv dětí nevládními organizacemi

Sem spadají nevládní organizace jako Amnesty International v ČR, Občanské sdružení proti šikanování (vzniklo z iniciativy rodičů dětí postižených šikanou).

Tato prevence vychází z dosud poznanych možností školství. Nežádá si žádné další instituce ani nepotřebuje nové lidi. Nutností je ovšem přijímat a vyhledávat vyškolené specialisty v jednotlivých vrstvách prevence. Odborníci v oboru jsou např. školní metodik prevence, výchovný poradce, školský koordinátor či školní inspektor a další. Ti by se měli ve svém oboru neustále vzdělávat a obohacovat dosavadní vědomosti. (Kolář, 2001)

Bendl (2003) rozpracovává prevenci šikanování ještě podrobněji a důsledněji. Rozděluje opatření k prevenci do deseti skupin, čímž usiluje o lepší přehlednost a orientaci.

1. Utopická opatření

Jde spíše o úvahy, jak zabránit šikanování. Patří sem vyloučení agresorů ze školy, domácí škola nebo-li domácí vzdělávání a zrušení škol respektive zcela odlišná budoucí podoba školství. Jak z názvu vyplývá, jde o utopické představy, proto šance na provedení budou zřejmě nereálné a nemožné.

2. Zajímavá výuka a atraktivní školní program

Jestliže škola nabídne svým žákům zajímavý obsah vyučování, žáci se zde nebudou nudit a tím pádem se sníží riziko výskytu šikany. Jde o oživení výuky pomocí netradičních postupů a aktivizujících metod. Jako prevence před šikanou nám může posloužit i vhodně zvolená příprava na vyučovací hodinu. Příklad viz Příloha 1.

3. Prostředky vedoucí k odhalení a diagnostikování šikany

Hlavním nástrojem vedoucím k odhalení šikanování je pozorování učitele. Musí si všimnout dění kolem sebe, chování žáků a co se děje ve třídě o přestávkách. Vedle pozorování sem patří i metody jako rozhovor (učitel v roli „vrby“), dotazník či umístění schránky důvěry a sociometrická šetření (SO-RA-D).

4. Dozor a jeho blízké prostředky

Dozor je nedílnou součástí běžného školního dne. Pedagogové se snaží tímto způsobem zamezit dalšímu vzniku vulgárností a projevů neslušného chování. Dozor mohou vykonávat jak učitelé, vychovatelé, tak pomocná síla – školník či rodiče i samotní žáci. Dohled nad žáky je prováděn různými alternativními způsoby jako například užití kamerového systému nebo zachycení momentky (fotografie, videokamerový záznam).

5. Práce s oběťmi šikanování aneb Vybavení obětí a potencionálních obětí způsoby, jak předcházet a čelit šikaně

Zmíněná kategorie prevence v sobě zahrnuje nejrozličnější metody, jak se budoucí oběť může vyhnout šikanování. Způsobů je hned několik. Významné techniky k posilování odolnosti dítěte jsou – hry (Zed' sporů, Otloukánek), sport, pohotová slovní zásoba, humor a trénování asertivity a asertivního NE.

6. Práce s agresory

Existuje spousta metod a technik, pomocí kterých se snažíme posílit sebevědomí agresorů a vybudovat pozitivní vztah ke společnosti a okolí. Metody jako budování osobní perspektivy agresorů, odplavování stresu a agresivity nebo být empatický vůči oběti.

7. Práce se všemi žáky (ve třídě, ve škole)

Tento postup je určen pro všechny žáky, týká se jak agresorů, tak obětí. Snažíme se uchránit děti před médii, které ukazují násilné činy. Informace o šikanování se dozvídají žáci z informačních letáčků, videoprogramů o šikaně, žákovských smluv (vytváření charty či petice proti násilí), dialogů nebo projektů.

8. Participace žáků na prevenci a řešení šikany

Důraz je kladen na spolupráci žáků, kteří se podílejí samostatně na prevenci. Snaží se rozvíjet vnitřní zájem dětí. Sami žáci se podílejí na peer programech, tedy vrstevnických programech mířených na prevenci šikany.

9. Spolupráce školy a rodiny

Zásadní prevencí proti šikaně je rozhodně spolupráce a participace všech rodičů na dění ve škole. Ať už se jedná o rodiče oběti či rodiče agresora – kooperace je důležitá a nutná. Rodiče by se měli v této problematice vzdělávat např. pomocí různých besed, přednášek, workshopů, seminářů či informačních letáčků. Naučí se tak rozpoznat šikanu a jsou seznámeni se situací, jak budou problém řešit.

10. Spolupráce školy s institucemi, které se věnují problematice šikany

Do poslední skupiny patří nevládní organizace, různá občanská sdružení a nadace, které se věnují problému šikanování. Snaží se pomoci a zamezit výskytu šikany.

Mezi takové patří např.:

- **Linka důvěry pro děti a mládež** (poskytuje telefonickou pomoc),
- **Prev – centrum** (poskytuje základním školám primární prevenci drogových závislostí či prevenci v oblasti šikany),
- **Bílý kruh bezpečí** (poskytuje prevenci před kriminalitou, vytváří kurzy „Ochrana dětí před šikanou“),
- **Lata** – dobrovolnický program (laskavá alternativa trestu pro adolescenty, pro mládež od 15 do 20 let),
- **Minimalizace šikany (MiŠ)** – první projekt v ČR, který financuje a zajišťuje Nadace O2. Zahájení programu proběhlo 30. srpna 2005. Hlavní odborný garant je PhDr. Michal Kolář. Cílem je nabídnout rady, vzdělávat pedagogy a předcházet vzniku šikany.

Existuje řada institucí, které pomáhají v boji proti šikaně ze zákona. Závazná doporučení udávají **Metodické pokyny MŠMT ČR, Policie ČR, pedagogicko-psychologické poradny** nebo **kurátor pro mládež**. Kurátor pro mládež je odborný specialista zabývající se nezletilými dětmi do 15 let, mladistvými (15 – 18), kteří se dopustili trestného činu.

Odborná literatura nás seznamuje i s **komunitními aktivitami a komunitními programy pro rizikovou mládež**.

Mezi další organizace patří **střediska výchovné péče** (pro děti a mládež), **Dětská krizová centra (DKC)**, **diagnostické ústavy** nebo **psychiatrické léčebny**. (Bendl, 2003)

Německý psycholog Helmut Erb (2000, s. 96) dokonce mluví o vytváření tzv. „bezpečnostních rad“, „*v nichž se pravidelně scházejí zástupci škol, církví, sportovních klubů, rodičů, policie, průmyslové a obchodní komory, řemeslnických firem a sociálních institucí. Zjišťují například, kde mladiství nemají dostatek možností ke smysluplnému využití volného času, a uvažují, jak by se to dalo změnit.*“

Nejlepší prevencí proti šikaně je spolupráce rodičů i učitelů. Každé dítě by mělo mít důvěrný a intimní vztah ke svým rodičům a v případě potřeby se svěřit s problémem. Stejně tak učitel (a vlastně celý pedagogický sbor) se musí snažit vytvořit co nepříjemnější bezpečné prostředí pro své žáky a rozvíjet u nich komunikaci, toleranci, ohleduplnost a pozitivní vztah k sobě samému i druhým lidem. Učitel podporuje jak zdravou soutěživost, tak kooperaci.

Výuka a práce ve škole by měla být aktivní, kreativní a smysluplná, kde hlavními aktéry jsou žáci. Učitel se nesnaží za každou cenu prosadit svoji moc a autoritu, chce rozvinout demokratické vztahy mezi sebou a žáky. Dobrým pomocníkem z technik ideové výchovy je tvorba školní charty, kde žáci společně s pedagogy stanovují svoje práva a povinnosti. Užitečnou pomocí proti šikaně je uplatňování kooperace mezi dětmi při všech školních činnostech. (Říčan, 1995)

II PRAKTICKÁ ČÁST DIPLOMOVÉ PRÁCE

7 Výběrové šetření

Praktická část práce navazuje na část teoretickou. Pojmy, které byly vysvětleny v části teoretické, si nyní ukážeme v praxi. Budeme se zabývat analýzou šikany a vlastním výběrovým šetřením. Stanovíme si cíle a budeme ověřovat dané hypotézy. Informace získáme z nestandardizovaných dotazníků.

Šetření se skládá ze dvou částí – výskytu šikany na ZŠ a gymnáziích a prevence šikany ze strany učitelů na ZŠ a gymnáziích.

7.1 Cíle výběrového šetření

Šetření proběhlo na druhém stupni základních škol a nižších stupních víceletých gymnázií. Jeho účelem bylo zjištění a následné porovnání míry šikany středního školního věku. Šetření se také zaměřilo na preventivní opatření škol, resp. učitelů v boji proti šikaně.

Cíle šetření jsou:

- Zmapování výskytu a přítomnosti šikanování u žáků druhého stupně ZŠ a na nižším stupni víceletého gymnázia.
- Porovnání nejčastějších forem šikany u žáků druhého stupně ZŠ a na nižším stupni víceletého gymnázia.
- Popis preventivních prostředků a opatření k předcházení šikanování na druhém stupni ZŠ a na nižším stupni víceletého gymnázia.

7.2 Stanovení hypotéz

Ze stanovených cílů byly zformulovány hypotézy, které následně budeme ověřovat:

Hypotéza č. 1

„Šikana se vyskytuje ve větší míře na základních školách než na gymnáziích.“

Hypotéza č. 2

„Šikana na základní škole probíhá nejčastěji ve školních prostorech.“

Hypotéza č. 3

„Na základní škole se šikana ve formě fyzického násilí projevuje více než na gymnáziích.“

Hypotéza č. 4

„Nejčastější formou šikany na základních školách i gymnáziích je posmívání“

Hypotéza č. 5

„V problematice šikany se žáci gymnázií častěji obracejí o pomoc k učitelům, než žáci základních škol.“

Hypotéza č. 6

„K odhalení a diagnostikování šikany na základní škole a gymnáziu nejčastěji učitelé používají pozorování.“

Hypotéza č. 7

„Rodiče dětí na základních školách spolupracují ve větší míře se školou v boji proti šikaně, než rodiče dětí na gymnáziích.“

Hypotéza č. 8

„Základní školy spolupracují ve větší míře než gymnázia s vnějšími institucemi v boji proti šikaně.“

Hypotéza č. 9

„Více učitelů základních škol než učitelů gymnázií se aktivně zapojuje do školní a mimoškolní propagace prevence šikanování řízené školou.“

7.3 Metodika výběrového šetření

7.3.1 Organizace šetření a charakteristika zkoumaného vzorku

Šetření proběhlo v druhé polovině školního roku 2009/2010 na druhých stupních základních škol a v nižších ročnících víceletých gymnázií. V souvislosti s problematikou výskytu šikany u žáků středního školního věku bylo provedeno šetření na dvou základních školách a v nižších ročnících dvou víceletých gymnázií. V otázce preventivních prostředků proti šikanování byl obohacen sběr dat u pedagogů o další základní školu a gymnázium.

Šetření bylo provedeno na vybraných základních školách a gymnáziích v Libereckém kraji a Kraji Vysočina. Školy jsou z důvodu anonymity charakterizovány pouze skladbou žáků. V Kraji Vysočina se jedná spíše o školy s širokým dojezdovým radiem, v Libereckém kraji se jedná spíše o školy „městského typu“, do kterých se žáci

dopravují městskou hromadnou dopravou.

První zkoumaný soubor obsahuje 240 respondentů, z nichž 120 tvoří žáci základních škol a 120 žáci gymnázií. Žáci základních škol pocházejí ze 7., 8. a 9. ročníků, jedná se o 60 chlapců a 60 dívek. Žáci gymnázií pocházejí ze sekund, tercií a kvart, jedná se o 73 chlapců a 47 dívek.

Druhý zkoumaný soubor v oblasti preventivních opatření obsahuje dvanáct pedagogů základních škol a dvanáct kantorů nižších ročníků víceletých gymnázií.

7.3.2 Technika sběru dat

Pro realizaci šetření jsme použili kvantitativní metodu zkoumání formou nestandardizovaného dotazníku, který byl respondentům předložen v tištěné podobě. Při konstrukci dotazníku jsme vycházeli z odborné literatury a informací obsažených v teoretické části práce. Jako první byl sestaven dotazník pro žáky (viz Příloha 2) a následně vznikl dotazník pro učitele (viz Příloha 3). V nich byla provedena komparace a získání odpovědí na stanovené hypotézy.

Dotazník je nejběžnější a nejčastěji používaná technika sběru dat. Výhodou je zejména anonymita respondentů a získání většího množství informací, které se lépe zpracovávají. Předem připravené, jasné formulované a srozumitelné otázky jsou následně předloženy respondentům, kteří odpovídají písemnou formou. Jsme si plně vědomi nevýhod zvolené metody, především možnosti zkreslení odpovědí ze strany respondentů, ať už plynou z jejich úmyslu, nepochopení otázky nebo špatného přečtení. (Chráska, 2007)

Dotazník pro žáky

Respondenti byli nejdříve seznámeni s účelem šetření a poté s dotazníkem samotným, také byli obeznámeni s pojmy jako šikana, agresor a oběť. Dotazník byl anonymní a individuální. V úvodu dotazníku jsou pokyny pro žáky, jak postupovat při vyplňování. Dotazník čítá 18 otázek. Kromě uzavřených a otevřených otázek se zde objevují i otázky výčtové a alternativní s odpovědí ANO x NE.

Žáci plně spolupracovali a byli vstřícní. Plnění svého úkolu pochopili a nikde nenastal žádný problém. Potřebný čas na vyplňování dotazníků byl okolo 10 - 15 minut dle věku a potřeb respondentů. Dotazníková návratnost byla stoprocentní. Realizovaný dotazník uvádíme jako Přílohu 2.

Dotazník pro učitele

Pro šetření v oblasti prevence šikany jsme získávali informace také dotazníkovou metodou. Postupovali jsme podobným způsobem jako u dotazníků pro žáky.

Dotazník pro učitele zahrnuje celkem 10 otázek. Otázky jsou otevřené i uzavřené, výběrové a dichotomické. Doba vyplňování dotazníku byla zhruba 10 – 15 minut. Dotazník tvoří Příloha 3.

7.3.3 Statistické zpracování výběrového šetření

Získané údaje jsou pro přehlednější orientaci a lepší názornost zpracovány grafickou formou pomocí tabulek a grafů. Použity byly programy Microsoft Excel 2003 a Microsoft Word 2003.

Při vyhodnocení výsledků šetření bylo použito jednoduchých statistických metod – prostý nebo vážený aritmetický průměr a vyjádření v procentech.

7.4 Výsledky výběrového šetření

V této části diplomové práce popíšeme výsledky dotazníků. Každou otázku zopakujeme a poté vyhodnotíme pomocí tabulky a grafu. Čísla v tabulkách ukazují absolutní a relativní počty žáků. Z hlediska odpovědí vždy srovnáme základní školu a gymnázium.

7.4.1 Dotazník pro žáky

Otázka číslo 1 – Jsi chlapec, dívka?

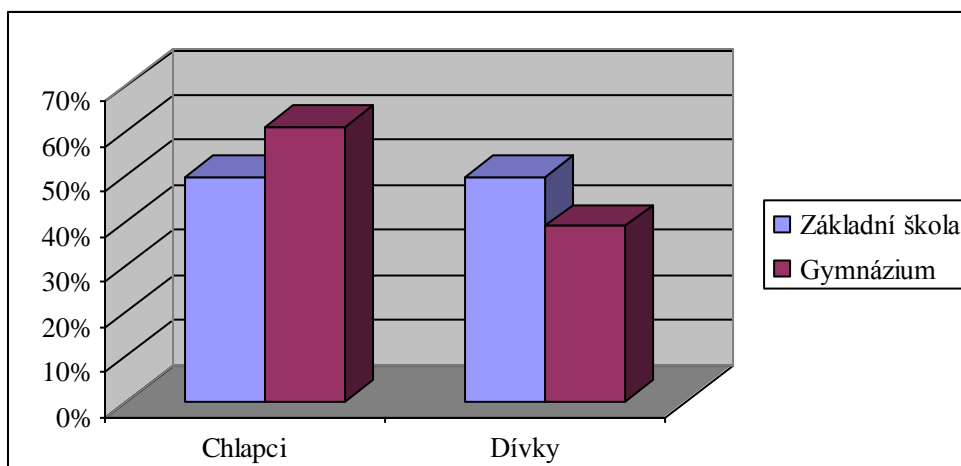
Otázkou jsme chtěli zjistit zastoupení ženského a mužského pohlaví u sledovaného vzorku.

Tabulka č. 2 – Pohlaví respondentů

	Základní škola		Gymnázium		Celkem	
N	120		120		240	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Chlapci	60	50	73	61	133	55
Dívky	60	50	47	39	107	45

Pozn.: *f* = četnost (počet); % = procentuální zastoupení; *N* = počet respondentů.

Graf č. 1 – Pohlaví respondentů

Šetření se zúčastnilo celkově vyšší procento mužské populace. Na základních školách je poměr dívek a chlapců stejný, zatímco na gymnáziích je větší počet chlapců (61 %).

Otázka číslo 2 – Kolik je Ti let?

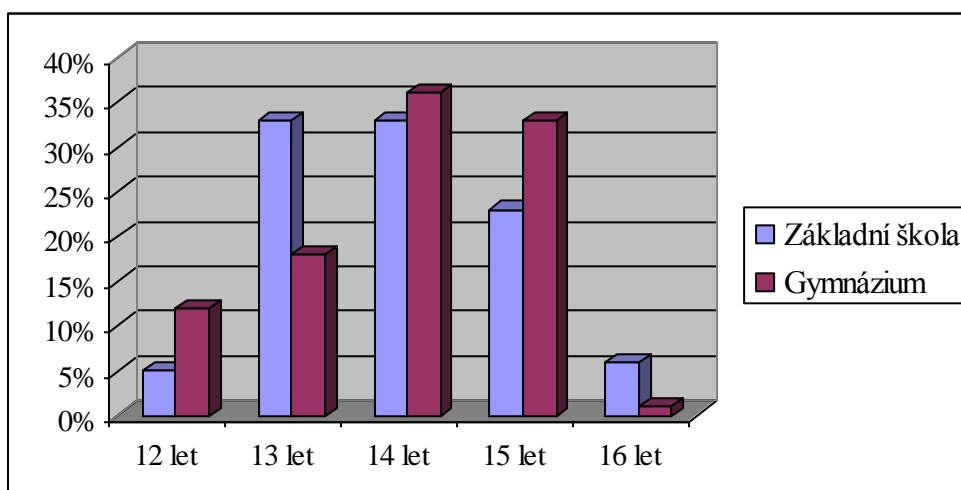
Uvedenou otázkou jsme chtěli zjistit průměrný věk žáků ve sledovaných školských zařízeních.

Tabulka č. 3 – Věkové zastoupení

	Základní škola		Gymnázium		Celkem	
N	120		120		240	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
12 let	6	5	14	12	20	8
13 let	39	33	21	18	60	25
14 let	40	33	43	36	83	35
15 let	28	23	40	33	68	28
16 let	7	6	2	1	9	4

Pozn.: *f* = četnost (počet); % = procentuální zastoupení; *N* = počet respondentů.

Graf č. 2 – Věkové zastoupení

Na základních školách se šetření účastnilo nejvíce respondentů ve věku 13 a 14 let. Na gymnáziích tvořili největší podíl žáci ve věku 14 a 15 let.

Otázka číslo 3 – Máš ve třídě svého nejlepšího kamaráda/kamarádku?

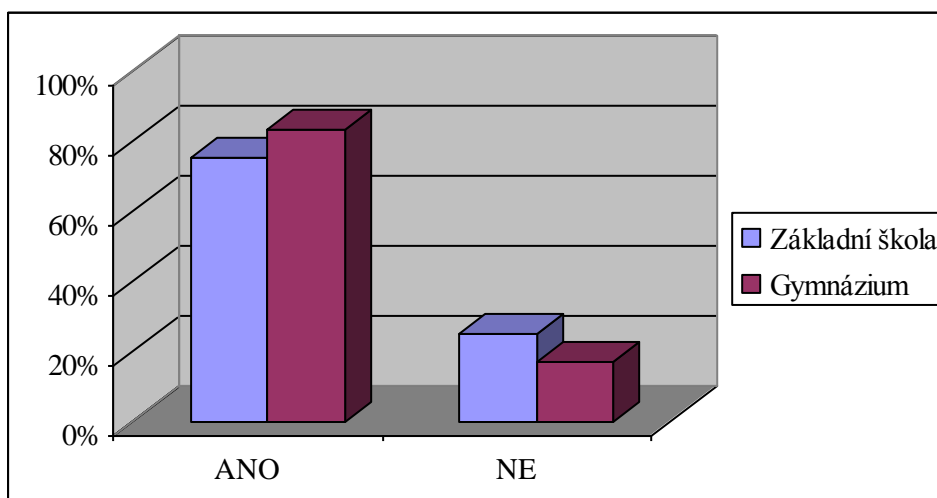
Cílem otázky bylo zjištění, zda mají žáci ve třídě svého nejlepšího kamaráda. Domníváme se, že ti žáci, kteří nemají ve své třídě dobrého kamaráda, mohou být více ohroženi šikanou. Dítě se stává osamocenější a nemá nikoho, kdo by se ho v případě potřeby zastal. Na otázku č. 3 volili žáci odpověď ANO x NE.

Tabulka č. 4 - Máš ve třídě svého nejlepšího kamaráda?

	Základní škola		Gymnázium		Celkem	
N	120		120		240	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
ANO	90	75	99	83	189	79
NE	30	25	21	17	51	21

Pozn.: *f* = četnost (počet); % = procentuální zastoupení; *N* = počet respondentů.

Graf č. 3 – Máš ve třídě svého nejlepšího kamaráda?

Z tabulky č. 4 a grafu č. 3 se dozvídáme, že 75 % respondentů na základních školách a 83 % respondentů na gymnáziích má ve třídě svého nejlepšího kamaráda.

Otázka číslo 4 – Patříš ve třídě do nějaké party či skupiny?

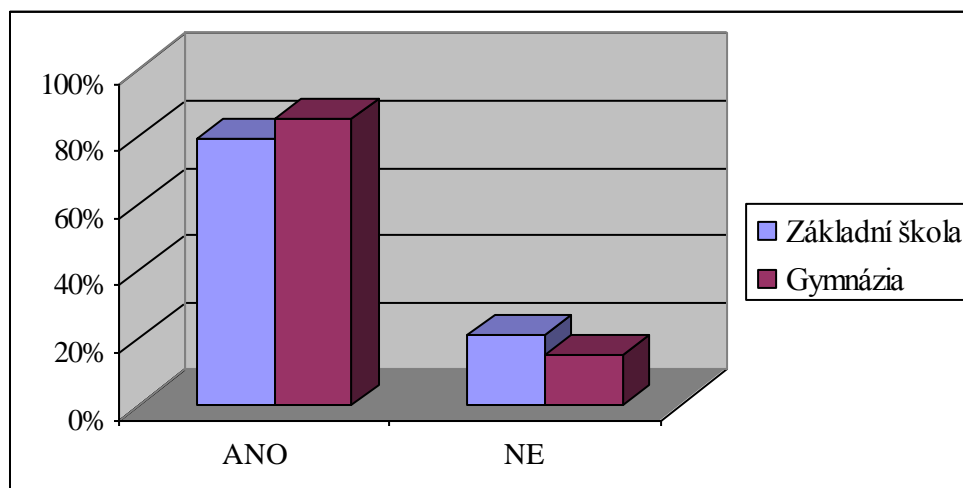
Záměrem otázky bylo vypátrat, zda dítě patří ve třídě do nějaké party nebo skupiny. Předpokládáme pravděpodobnější vznik šikany u dítěte, které nepatří do žádné party.

Tabulka č. 5 - Patříš ve třídě do nějaké party či skupiny?

	Základní škola		Gymnázium		Celkem	
N	120		120		240	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
ANO	95	79	102	85	197	82
NE	25	21	18	15	43	18

Pozn.: *f* = četnost (počet); % = procentuální zastoupení; *N* = počet respondentů.

Graf č. 4 – Patříš ve třídě do nějaké party či skupiny?

79 % žáků základních škol a 85 % žáků gymnázií patří ve třídě do nějaké party nebo skupiny.

Otázka číslo 5 – Už jsi někdy viděl/a, že ubližoval/a jiný/jiná spolužák/spolužačka tvému spolužákovi/kamarádovi nebo tvé spolužačce/kamarádce?

Otázkou číslo 5 jsme se snažili zjistit zkušenosti dětí středního školního věku s problematikou násilí. Chtěli jsme přijít na to, jak vysoké procento dětí se již s tímto sociálně patologickým jevem setkalo u svých kamarádů a blízkých.

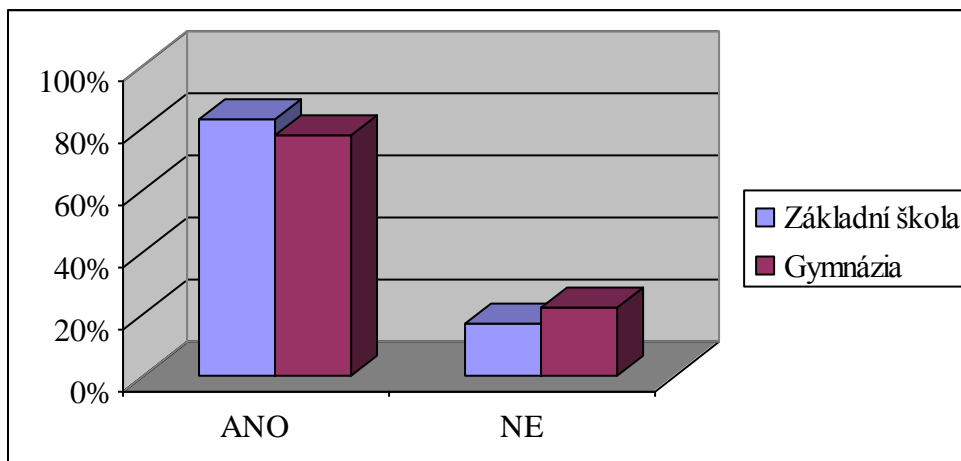
Tabulka č. 6 – Už jsi někdy viděl, že ubližovali tvému kamarádovi?

	Základní škola		Gymnázium		Celkem	
N	120		120		240	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
ANO	99	83	94	78	193	80
NE	21	17	26	22	47	20

Pozn.: f = četnost (počet); % = procentuální zastoupení; N = počet respondentů.

83 % žáků ze základních škol odpovědělo, že již někdy vidělo, jak je ubližováno jejich kamarádům. Podobně 78 % dětí středního školního věku z gymnázií zpozorovalo útoky na své vrstevníky. Tyto údaje nám ukazuje tabulka č. 6 a graf č. 5.

Graf č. 5 – Už jsi někdy viděl, že ubližovali tvému kamarádovi?

Otázka číslo 6 - Jak bylo spolužákovi/spolužačce ubližováno?

Na otázku č. 6 odpovídali respondenti, kteří v otázce č. 5 odpověděli ANO. Chtěli jsme zjistit, jakou formou násilí je jejich kamarádovi ubližováno nejčastěji. Žáci měli možnost zvolit více odpovědí.

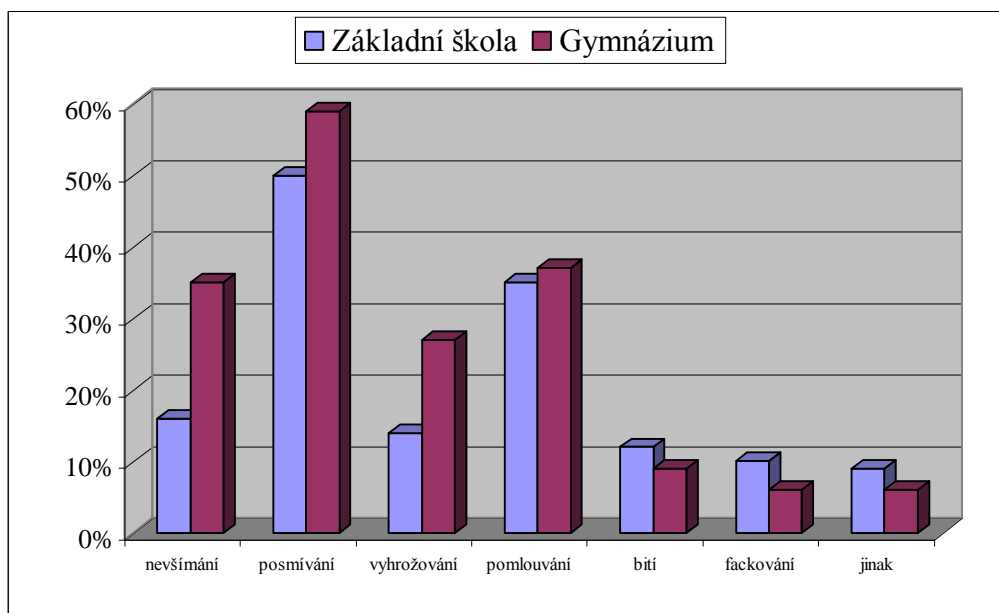
Tabulka č. 7 – Jak bylo spolužákovi ubližováno

	Základní škola		Gymnázium		Celkem	
N	99		94		193	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
nevšímání	16	16	33	35	49	25
posmívání	49	50	55	59	114	59
vyhrožování	14	14	25	27	39	20
pomlouvání	35	35	35	37	70	36
bití	12	12	8	9	20	10
fackování	10	10	6	6	16	8
jinak	9	9	6	6	15	8

Pozn.: *f* = četnost (počet); % = procentuální zastoupení; *N* = suma odpovědí ANO v tab. č. 6.

Z tabulky č. 7 a grafu č. 6 vyplývá, že respondenti na základní škole shlédli nejčastěji ubližování druhého žáka v podobě posmívání (50 %) následované pomlouváním (35 %). Respondenti gymnázií byli svědky také nejvíce posmívání (59 %), pomlouvání (37 %) a navíc nevšímání (35 %). V několika případech bylo uvedeno, že žákovi „nadávali“, „kopali ho“, „dostával pěstmi do břicha“ nebo „chtěli peníze“.

Graf č. 6 – Jak bylo spolužákovi ubližováno

Otázka číslo 7 – Řekl/a to někomu tvůj/tvoje spolužák/spolužačka?

Chtěli jsme zjistit, zda přihlízející žáci šikanování mají představu, jestli se jejich kamarád někomu svěřil se svým problémem. V případě odpovědi ANO, respondenti dopisovali, komu se spolužák svěřil.

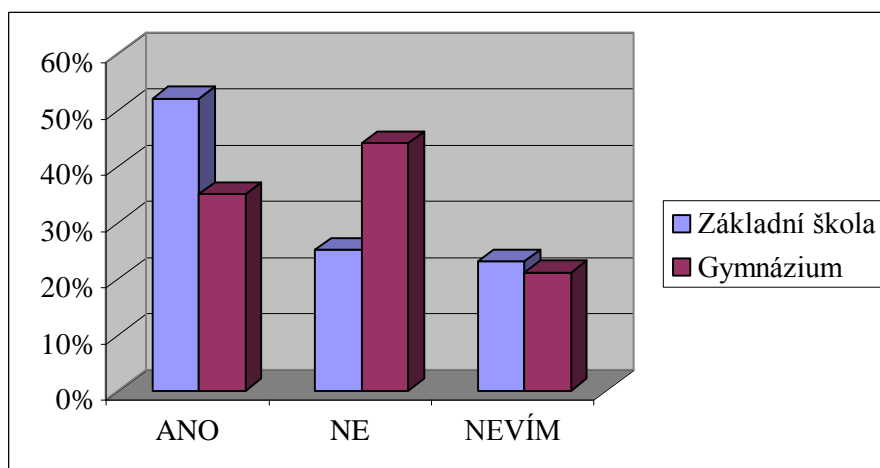
Tabulka č. 8 – Svěřil se tvůj kamarád s ubližováním?

	Základní škola		Gymnázium		Celkem	
N	99		94		193	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
ANO	51	52	33	35	84	43
NE	25	25	41	44	66	34
NEVÍM	23	23	20	21	43	23

Pozn.: f = četnost (počet); % = procentuální zastoupení; N = počet respondentů.

Z tabulky č. 8 a grafu č. 7 jsme zjistili, že 43 % žáků přihlízejících šikanování na základních školách a gymnáziích má informace, že jejich kamarádi se někomu svěřili. 34 % respondentů přiznává, že se jejich spolužáci nikomu nesvěřili a 23 % respondentů vůbec netuší, jak bylo učiněno. Žáky bylo dopsáno, komu se vrstevníci svěřili. Výsledky nám ukazuje tabulka č. 9 a graf č. 8.

Graf č. 7 – Svěřil se tvůj kamarád s ubližováním?

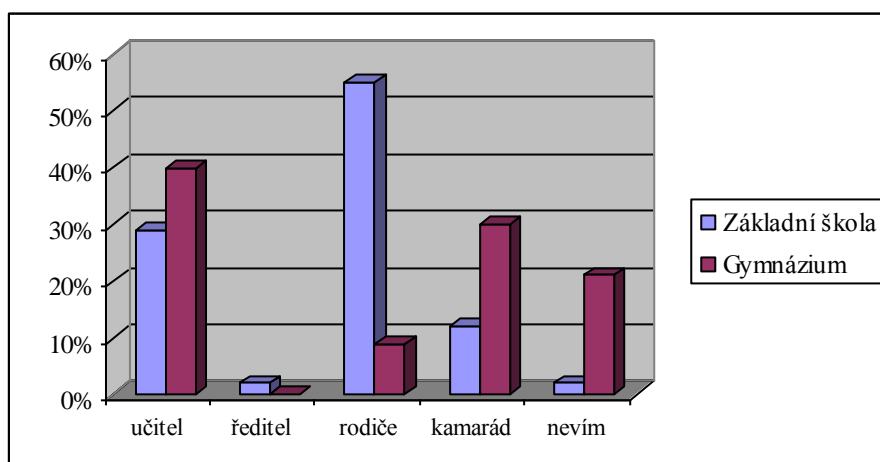
Z tabulky č. 9 a grafu č. 8 vyplývá, že 55 % respondentů ze ZŠ se svěřilo rodičům a 29 % učitel. Zatímco 40 % gymnazistů se svěřilo učitel a 31 % rodičům.

Tabulka č. 9 – Kamarád se svěřil

	Základní škola		Gymnázium		Celkem	
N	51		33		84	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
učitel	15	29	13	40	28	33
ředitel	1	2	0	0	1	1
rodiče	28	55	3	9	31	37
kamarád	6	12	10	30	16	19
nevím	1	2	7	21	8	10

Pozn.: *f* = četnost (počet); % = procentuální zastoupení; *N* = suma odpovědí ANO v tab. č. 8.

Graf č. 8 – Kamarád se svěřil

Otázka číslo 8 – Ublížíte nebo ubližoval někdo tobě?

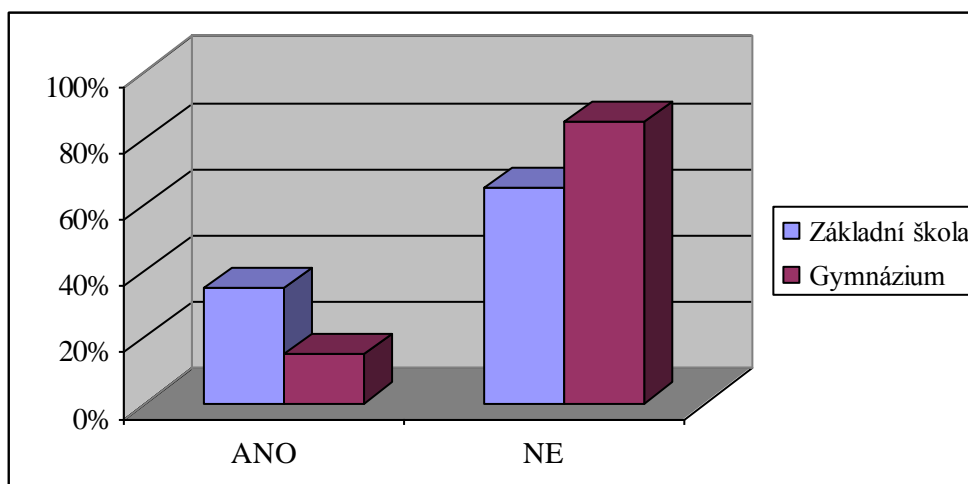
Cílem otázky je zjistit, kolik dětí má přímou zkušenost s ubližováním ze strany druhých.

Tabulka č. 10 – Ublížování ze strany druhých

	Základní škola		Gymnázium		Celkem	
N	120		120		240	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
ANO	42	35	18	15	60	25
NE	78	65	102	85	180	75

Pozn.: *f* = četnost (počet); % = procentuální zastoupení; *N* = počet respondentů.

Graf č. 9 – Ublížování ze strany druhých

Z tabulky č. 10 a grafu č. 9 se dozvídáme, že 35 % dětí ze základních škol a 15 % respondentů z nižších stupňů víceletých gymnázií zažilo nebo zažívá ubližování na vlastní kůži. V ostatních případech se ukázalo, že žákům nebylo nebo není nijak ubližováno.

Otázka číslo 9 – Ublížíte nebo ubližoval Ti někdo ze třídy, ze školy, z jiné školy?

Jestliže v předchozí otázce dotazovaní odpověděli ANO, pokračovali při vyplňování touto otázkou a několika následujícími. Jestliže však zodpověděli NE, přeskočili zmíněné dotazy. Respondenti měli možnost více odpovědí.

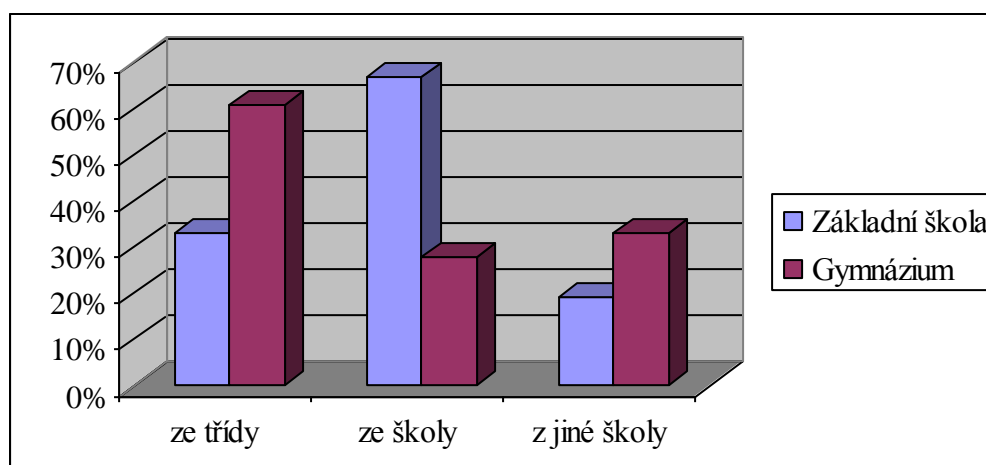
Z tabulky č. 11 a grafu č. 10 vyplývá, že na základní škole aktivně ubližují žákům nejčastěji osoby ze stejné školy, ale mimo vlastní třídu (67 %). Na gymnáziích nejvíce aktérů ubližování pochází přímo ze třídy (61 %). Obecně lze vyvodit, že nejčastěji se děje ubližování mezi žáky v rámci školy.

Tabulka č. 11 – Ublížoval nebo ubližuje Ti někdo ze třídy, ze školy či z jiné školy?

	Základní škola		Gymnázium		Celkem	
N	42		18		60	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
ze třídy	14	33	11	61	25	42
ze školy	28	67	5	28	33	55
z jiné školy	8	19	6	33	14	23

Pozn.: *f* = četnost (počet); % = procentuální zastoupení; *N* = počet respondentů.

Graf č. 10 – Ublíží nebo ubližoval Ti někdo ze třídy, ze školy či z jiné školy?

Otázka číslo 10 – Jak Ti ubližují/ubližili?

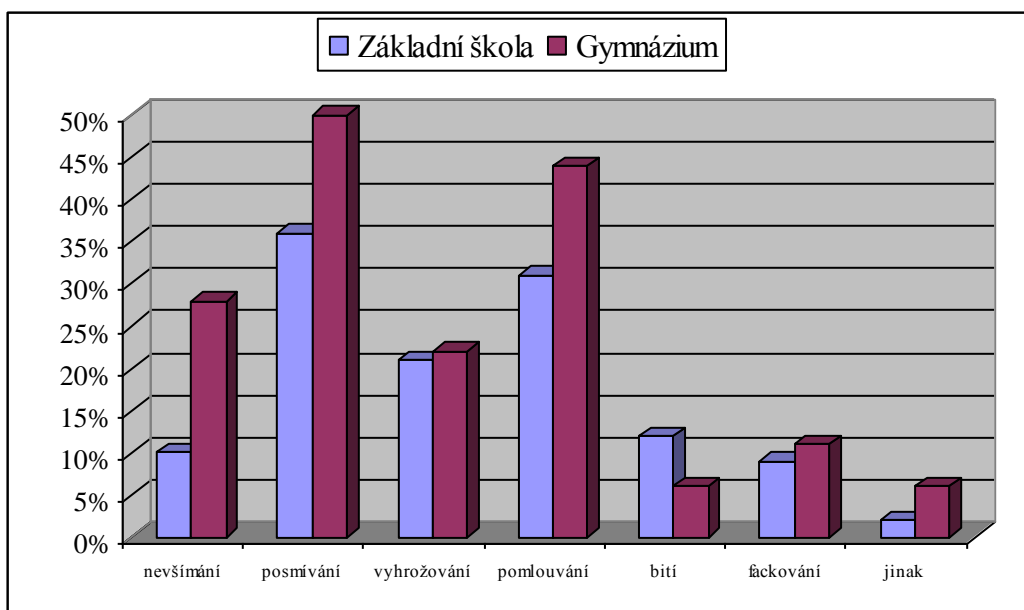
Otázkou se snažíme zjistit, jak bylo dětem nejčastěji ubližováno. Možnost výběru byla – nevšímání, posmívání, vyhrožování, pomlouvání, bití, fackování či jinak. Žáci mohli zvolit více odpovědí.

Tabulka č. 12 – Jak Ti ubližují/ubližili?

	Základní škola		Gymnázium		Celkem	
N	42		18		60	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
nevšímání	4	10	5	28	9	15
posmívání	15	36	9	50	24	40
vyhrožování	9	21	4	22	13	22
pomlouvání	13	31	8	44	21	35
bití	5	12	1	6	6	10
fackování	4	9	2	11	6	10
jinak	1	2	1	6	2	3

Pozn.: *f* = četnost (počet); % = procentuální zastoupení; *N* = počet respondentů.

Graf č. 11 – Jak Ti ubližují/ubližili?

Tabulka č. 12 a graf č. 11 ukazují, že nejčastějším způsobem ubližování je na základní škole i gymnáziu posmívání (40 %) následované pomlouváním (35 %). U obou položek lze zaznamenat významně vyšší podíl daného chování na gymnáziích (50 % a 44 %). V souvislosti s tím stojí za povšimnutí i poměrně vysoká hodnota u nevšímání (28 %). V případě položky „jinak“ jsme se setkali s odpovědí „kopání“ na základní škole a s odpovědí „pomocí sms a e-mailů“ na gymnáziu.

Otázka číslo 11 – Jak často Ti ubližují/ubližovali?

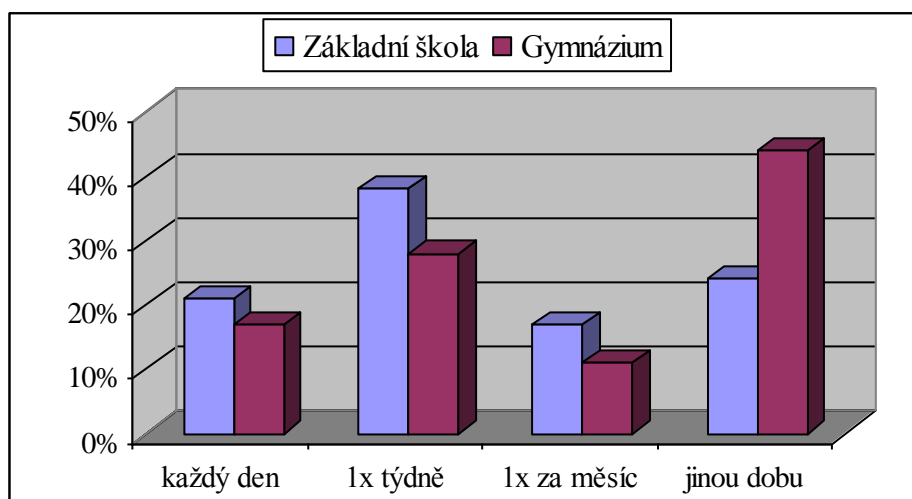
Výsledky nám ukazují, jak často bylo nebo je dítěti ubližováno. Respondenti měli možnost pouze jedné odpovědi. V případě odpovědi „jinou dobu“ mohli dopsat, jak často je nebo bylo jim ubližováno.

Tabulka č. 13 – Jak často Ti je ubližováno?

	Základní škola		Gymnázium		Celkem	
N	42		18		60	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
každý den	9	21	3	17	12	20
1x týdně	16	38	5	28	21	35
1x za měsíc	7	17	2	11	9	15
jinou dobu	10	24	8	44	18	30

Pozn.: *f* = četnost (počet); % = procentuální zastoupení; *N* = počet respondentů.

Graf č. 12 – Jak často Ti je ubližováno?

Minimálně 55 % dětí na ZŠ a gymnáziu, kterým je ubližováno, je terčem ubližování alespoň jednou týdně. O něco nižší hodnoty u gymnazistů je třeba doplnit specifikacemi v kategorii „jinou dobu“ - „*jak kdy, jak se jim to hodí mě ubližovat*“, „*když se jim něco nelíbí*“, ze kterých vyplývá, že po určitou dobu může být ubližování časté.

Otázka číslo 12 – Kde Ti je/bylo nejčastěji ubližováno, kde se to stává/stávalo?

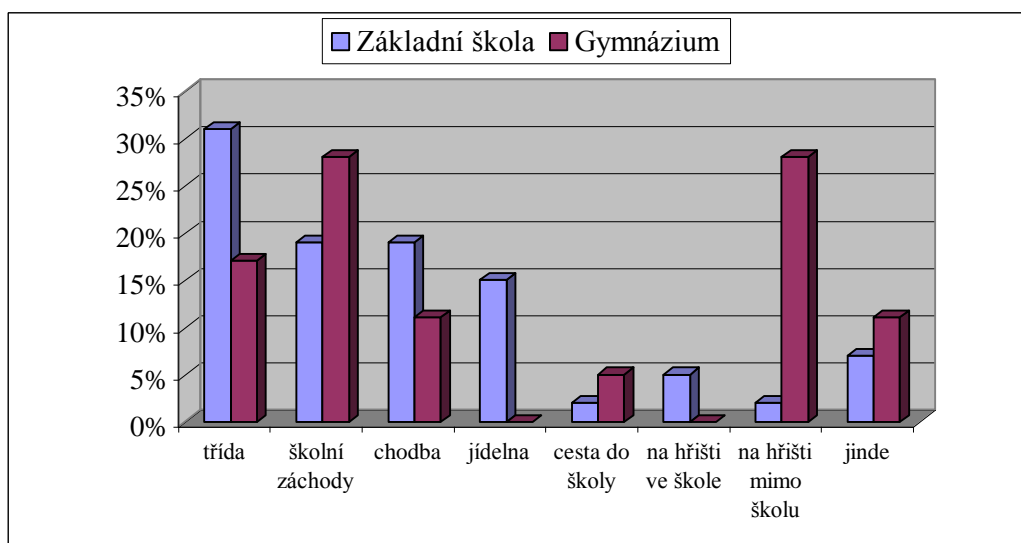
Uvedenou otázkou zjišťujeme, na jakém místě k šikaně nejčastěji dochází. Respondenti měli na výběr z více možností, přičemž mohli zvolit pouze jednu odpověď.

Tabulka č. 14 – Místo ubližování

	Základní škola		Gymnázium		Celkem	
N	42		18		60	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
ve třídě	13	31	3	17	16	27
na školních záchodech	8	19	5	28	13	22
na chodbě	8	19	2	11	10	17
v jídelně	6	15	0	0	6	10
cestou do školy nebo ze školy	1	2	1	5	2	3
na hřišti ve škole	2	5	0	0	2	3
na hřišti mimo školu	1	2	5	28	6	10
jinde	3	7	2	11	5	8

Pozn.: *f* = četnost (počet); % = procentuální zastoupení; *N* = počet respondentů.

Graf č. 13 – Místo ubližování

Z tabulky č. 14 a z grafu č. 13 se dozvídáme, že nejčastějším místem ubližování na základní škole je třída (31 %), za kterou se řadí s poměrově podobným zastoupením školní záchody, chodby a jídelna. U gymnázií dochází k ubližování nejčastěji na školním záchodě a na hřišti mimo školu. Třída jako prostor ubližování pak skončila na druhém místě. Do kategorie jinde žáci uvedli - „doma“, „na diskotéce“, „úplně všude“, „na školním výletě“, „v tramvaji“.

Otázka číslo 13 – Kdo Ti nejčastěji ubližuje/ubližoval?

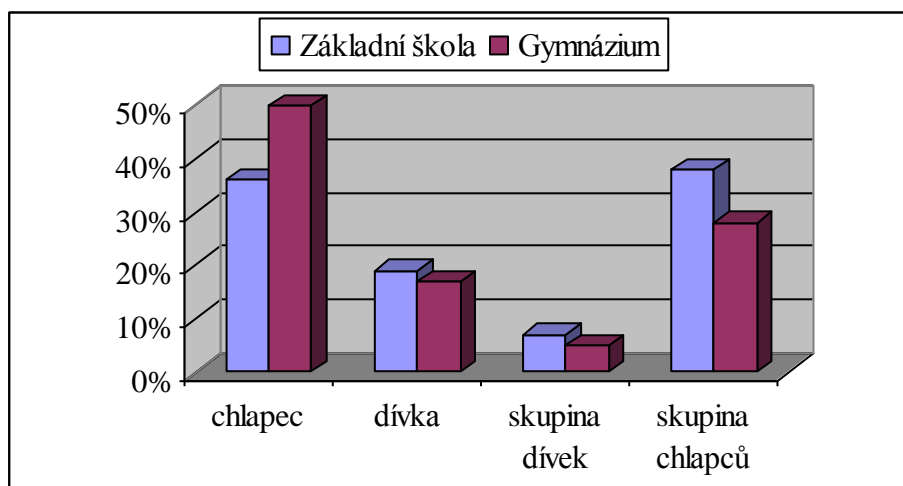
Uvedenou otázkou zjišťujeme, kdo dítěti ubližoval, kdo byl agresorem.

Tabulka č. 15 – Kdo je agresor

	Základní škola		Gymnázium		Celkem	
N	42		18		60	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
chlapec	15	36	9	50	24	40
dívka	8	19	3	17	11	18
skupina dívek	3	7	1	5	4	7
skupina chlapců	16	38	5	28	21	35

Pozn.: *f* = četnost (počet); % = procentuální zastoupení; *N* = počet respondentů.

Graf č. 14 – Kdo je agresor

Nejčastěji druhým ubližují chlapci jako jednotlivci (40 %) nebo jako příslušníci skupiny (35 %). Zatímco na základní škole je poměr mezi ubližováním jedním nebo více chlapci téměř stejný, na gymnáziu jednoznačně převládá ubližování jednotlivými chlapci. U dívek v porovnání základních škol a gymnázií podobný trend sledovat nelze.

Otázka číslo 14 – Řekl/a jsi o tom někomu, že Ti je/bylo ubližováno?

Zda se žáci svěřili se svým tajemstvím a problémem, nám ukazují následující výsledky.

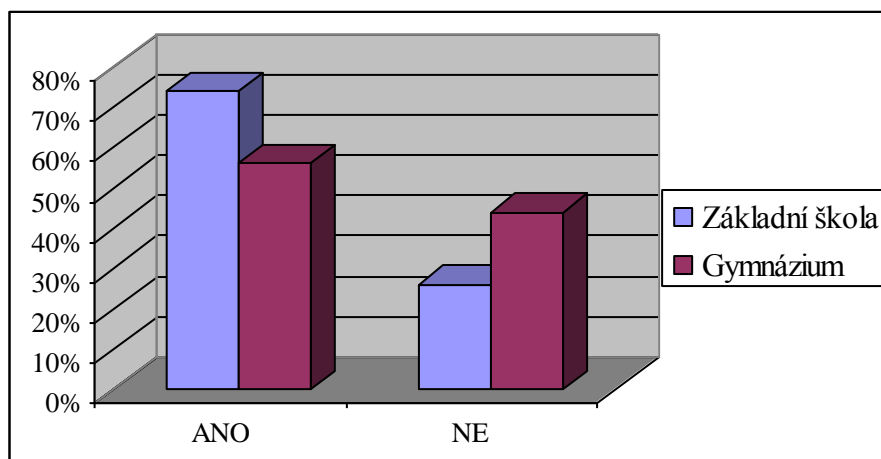
Tabulka č. 16 – Řekl jsi o tom někomu?

	Základní škola		Gymnázium		Celkem	
N	42		18		60	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
ANO	31	74	10	56	41	68
NE	11	26	8	44	19	32

Pozn.: *f* = četnost (počet); % = procentuální zastoupení; *N* = počet respondentů.

Z tabulky č. 16 a grafu č. 15 se ukazuje, že 74 % respondentů ze základních škol a 56 % respondentů z gymnázií, kterým bylo ubliženo, se se svým trápením někomu svěřilo. 26 % žáků za ZŠ a 44 % žáků z gymnázií uvedlo, že o svém problému nikomu neřekli. V případě odpovědi NE měli dotazovaní napsat, proč o tom nikomu neřekli. Nejčastěji se objevily odpovědi jako: „*nechci zbytečné problémy..., stydím se..., bojím se..., nechci potopit kamarády..., měl jsem strach*“.

Graf č. 15 – Řekl jsi o tom někomu?

Otázka číslo 15 – Pomohla Ti osoba, které ses svěřil/a se šikanou?

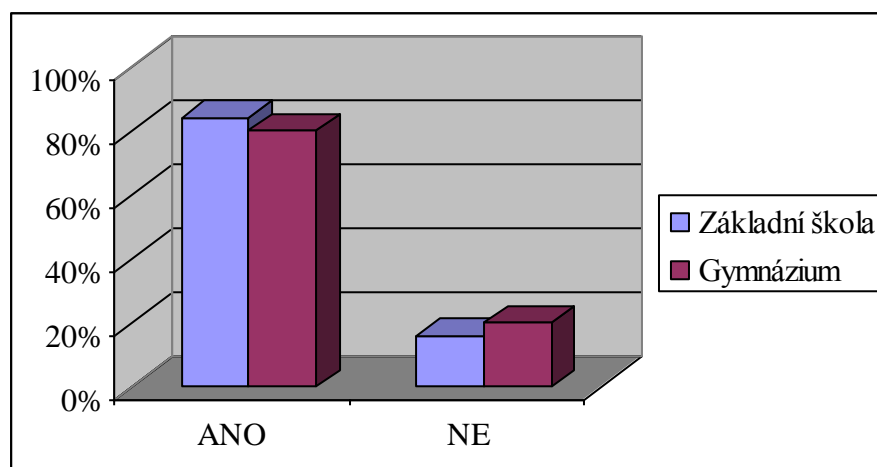
Otázka byla určena těm, kteří v otázce č. 14 odpověděli ANO. Cílem bylo zjistit, zda šikanovaným pomohla osoba, které se svěřili se svým utrpením.

Tabulka č. 17 – Pomohla Ti osoba, které ses svěřil?

	Základní škola		Gymnázium		Celkem	
N	31		10		41	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
ANO	26	84	8	80	34	83
NE	5	16	2	20	7	17

Pozn.: *f* = četnost (počet); % = procentuální zastoupení; *N* = počet respondentů.

Graf č. 16 – Pomohla Ti osoba, které ses svěřil?

Tabulka č. 17 a graf č. 16 ukazují, že osoby, na které se žák v situaci ubližování obrátil, byly ve velké míře schopny žákovi pomoci (83 %).

Otázka číslo 16 – Osoba, která Ti pomohla a které ses svěřil/a byla...

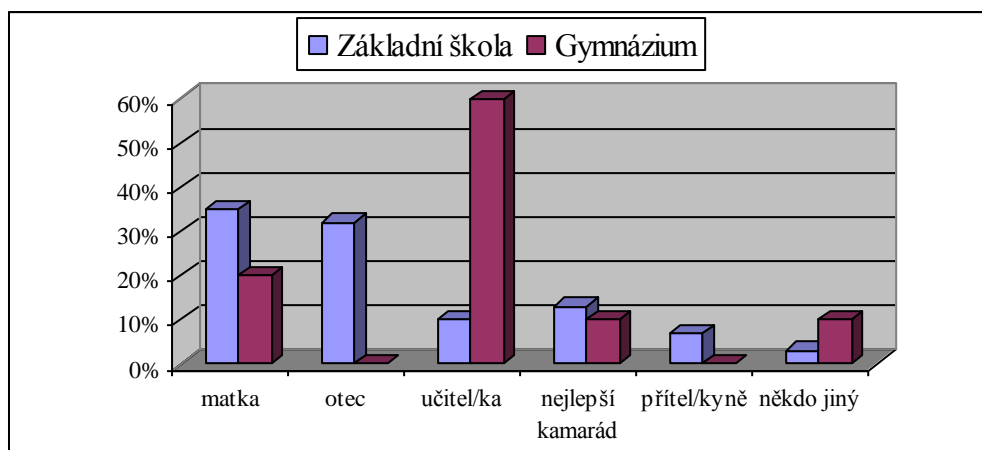
Díky tomuto dotazu objevíme postavu, které se žáci středního školního věku nejčastěji svěřují. Respondenti měli možnost pouze jedné odpovědi.

Tabulka č. 18 – Osoba, které ses svěřil

	Základní škola		Gymnázium		Celkem	
N	31		10		41	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
matka	11	35	2	20	13	32
otec	10	32	0	0	10	24
učitel/ka	3	10	6	60	9	22
nejlepší kamarád	4	13	1	10	5	12
přítel/kyně	2	7	0	0	2	5
někdo jiný	1	3	1	10	2	5

Pozn.: *f* = četnost (počet); % = procentuální zastoupení; *N* = počet respondentů.

Graf č. 17 – Osoba, které ses svěřil

Z tabulky č. 18 a grafu č. 17 vyplývá, že 67 % žáků základních škol, kterým je ubližováno, se svěří jednomu z rodičů. Pouze 10 % dětí, kterým je ubližováno, se obrací s pomocí na učitele. Žáci gymnázií se v 60 % případů ubližování svěřují učiteli/učitelce a pouze ve 20 % se obrací na jednoho z rodičů, matku.

Otázka číslo 17 – Proč myslíš, že někteří žáci ubližují svým „kamarádům“?

Zjišťujeme, jaký pohled žáci středního školního věku mají na šikanu a proč si myslí, že jejich vrstevníci ubližují jiným. Respondenti měli možnost své názory zaznamenat. Nejčastěji se objevily odpovědi:

ZÁKLADNÍ ŠKOLA

- *myslí si, že jsou drsní, machři, něco víc než ostatní,*
- *potřebují si dokazovat svoji sílu a nadřazenost, snaží se být zajímaví,*
- *z nudy,*
- *pro zábavu, pro legraci,*
- *vybízí si zlost,*
- *sami mají problémy, ale skrývají to,*
- *závidí ostatním, co sami nemají; případně žárlí.*

GYMNÁZIUM

- *z legrace, chtějí se pobavit na účet jiných a připadá jim to vtipné,*
- *sami byli někdy šikanováni,*
- *ze závisti,*
- *špatná výchova, mají problémy doma nebo jim tam někdo ubližuje,*
- *snaží se zapadnout do party,*
- *zvyšují si sebedůvěru a respekt, chtějí získat autoritu a být středem pozornosti,*
- *kvůli prestiži, upozornění na sebe nebo mají nějaké agresivní sklony,*
- *něco jim vadí na bezbranném žákovi,*
- *pro svoji nevyzrálost.*

Otázka číslo 18 – Jak myslíš, že by bylo nejlepší potrestat spolužáka/spolužačku, který/á ubližuje ostatním spolužákům/spolužačkám?

Zjišťujeme, jak by žáci středního školního věku nejúčinněji potrestali agresora. Nejčastější odpovědi respondentů byly:

ZÁKLADNÍ ŠKOLA

- *udělat to stejné agresorovi – „oko za oko, zub za zub“,*
- *třídní, ředitelská důtka; napomenutí, poznámka,*
- *domluva,*
- *nápravné zařízení,*

- *vyhodit ho ze školy,*
- *zakázat mu školní výlet či nějaký další trest,*
- *oznámit rodičům, policii,*
- *dát mu „nakládačku“.*

GYMNÁZIUM

- *to stejné udělat i agresorovi,*
- *agresor poskytne oběti finanční odškodnění,*
- *potrestat ho důtkou, poznámkou, dvojkou či trojkou z chování,*
- *ignorovat ho, aby se s ním nikdo nebavil,*
- *profackovat agresora před celou třídou,*
- *vyhodit ho z kolektivu,*
- *netrestat, ale promluvit si s ním, jaké důvody k tomu měl a proč to udělal,*
- *trest v podobě práce nebo zvláštního úkolu,*
- *trest od rodičů.*

7.4.2 Dotazník pro učitele

Otázka číslo 1 – Napište, alespoň 3 opatření, jak se účinně chráníte na Vaší škole proti šikaně?

Jak se učitelé snaží předcházet šikaně? Nejvíce se na základních školách a gymnáziích objevovaly odpovědi:

ZÁKLADNÍ ŠKOLA

- „Dozory ve škole,
- pěstování dobrého třídního klimatu,
- třídnické hodiny (situace ve třídě),
- pedagogicko – psychologická poradna ve škole,
- bezprostřední řešení problémů v začátku,
- diskuse o problematice šikany, schránka důvěry.“

GYMNÁZIUM

- „Dozor, dohled nad žáky,
- projektové dny,
- příjemné klima ve třídě,
- debaty/přednášky o problematice šikany,
- třídnické hodiny,
- zjišťování co nejvíce informací o žácích.“

Otázka číslo 2 – Máte na Vaší škole vypracovaný minimální preventivní program?

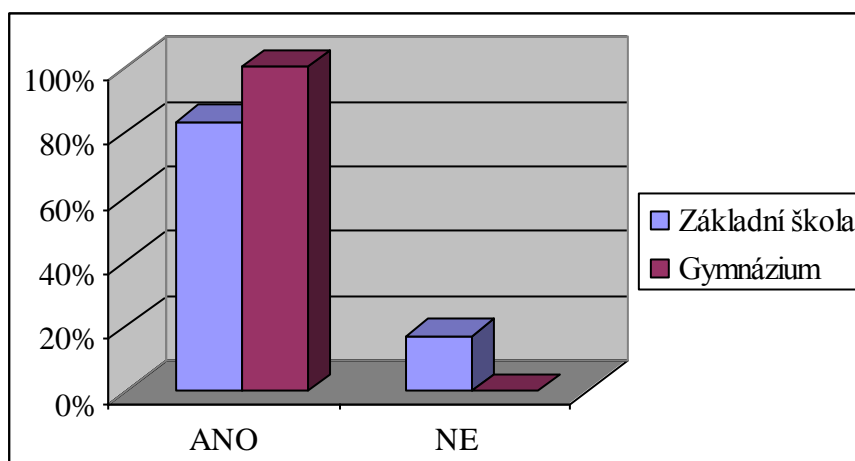
Odpovědi na otázku č. 2 nám umožnily zmapovat, zda jsou učitelé informováni, že má škola vypracovaný minimální preventivní program. Pokud učitelé odpověděli ANO, měli za úkol stručně popsat, co obsahuje tento program.

Tabulka č. 19 – Minimální preventivní program

	Základní škola		Gymnázium		Celkem	
N	12		12		24	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
ANO	10	83	12	100	22	92
NE	2	17	0	0	2	8

Pozn.: *f* = četnost (počet); % = procentuální zastoupení; *N* = počet respondentů.

Graf č. 18 – Minimální preventivní program

83 % učitelů na základních školách ví, že škola má vypracovaný minimální preventivní program. Ve dvou případech učitelé nevědí o existenci tohoto dokumentu.

100 % vyučujících nižších ročníků gymnázií odpovědělo, že tento program ve škole mají. Většina zmíněných pedagogů popisuje stručně program a jeho cíle: „sestavený pro jednotlivé ročníky 1. a 2. stupně, ... obsahuje návody, jak konkrétně postupovat v případě, že se objeví šikana, ... snaží se zvýšit spolupráci mezi žáky a učiteli, ... snaží se eliminovat nežádoucí sociálně patologické jevy“.

Otázka číslo 3 – Jaké byste použili prostředky vedoucí k odhalení a diagnostikování šikany, které považujete za nejvěrohodnější při rozpoznávání šikany?

Odpovědi na otázku č. 3 nám umožnily zmapovat, jaké prostředky k odhalení a diagnostikování šikany považují učitelé za nejlepší. Pedagogové měli na výběr ze sedmi odpovědí. Vždy mohli zakroužkovat více odpovědí, případně vepsat jiný prostředek k diagnostikování šikany.

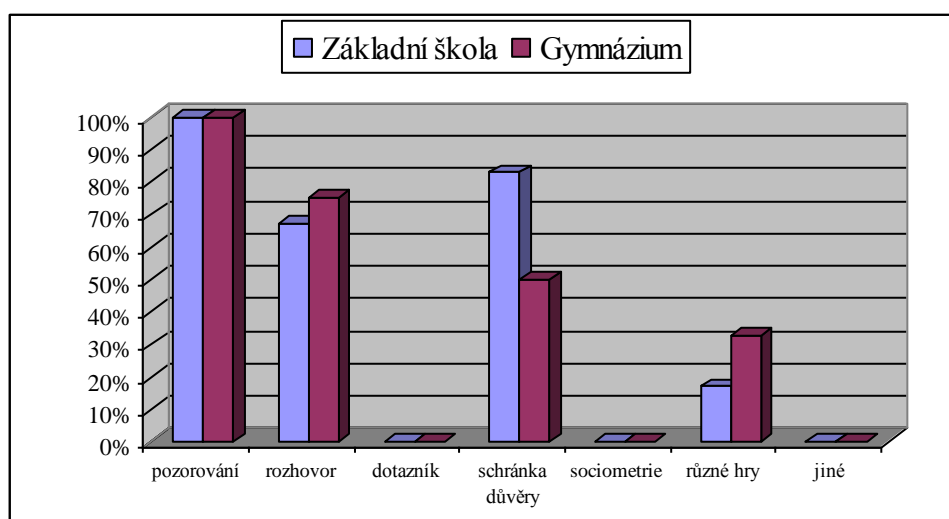
Z tabulky č. 20 a grafu č. 19 je zřejmé, že největší diagnostické důvěře na základních školách a gymnáziích se těší pozorování (100 %). 67 % respondentů na základních školách důvěřuje rozhovoru, 83 % schránce důvěry a 17 % různým hrám. Podobně tak na gymnáziích 75 % respondentů využívá rozhovor, 50 % schránku důvěry a 33 % hry.

Tabulka č. 20 – Prostředky vedoucí k odhalení šikany

	Základní škola		Gymnázium		Celkem	
N	12		12		24	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
pozorování	12	100	12	100	24	100
rozhovor	8	67	9	75	17	71
dotazník	0	0	0	0	0	0
schránka důvěry	10	83	6	50	16	67
sociometrie	0	0	0	0	0	0
různé hry	2	17	4	33	6	25
jiné	0	0	0	0	0	0

Pozn.: *f* = četnost (počet); % = procentuální zastoupení; *N* = počet respondentů.

Graf č. 19 – Prostředky vedoucí k odhalení šikany

Otázka číslo 4 - S jakými odborníky a specializovanými institucemi spolupracujete?

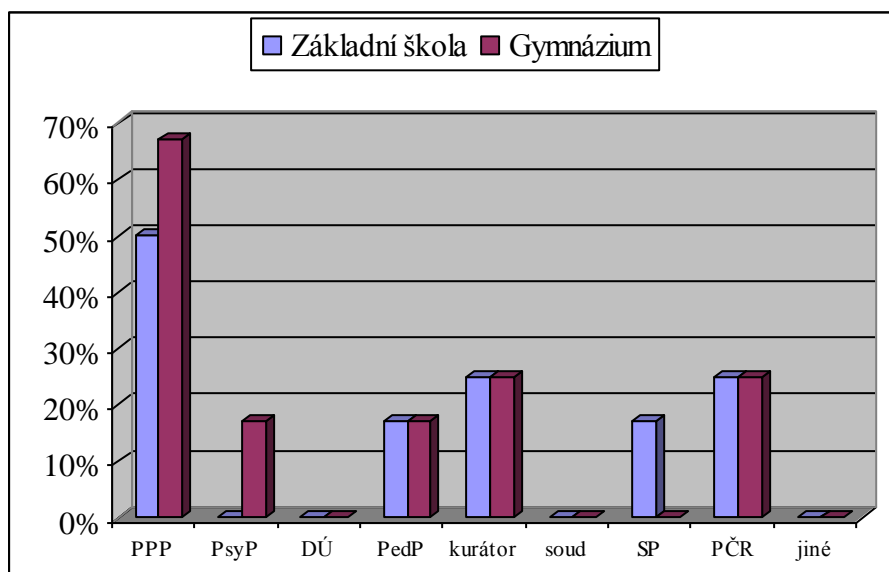
Odpovědi na otázku č. 4 nám umožnily zmapovat, s jakými odborníky spolupracují učitelé i škola. Výběr z odpovědí: pedagogicko-psychologická poradna (PPP), psychiatrická poradna (PsyP), diagnostický ústav (DÚ), pediatrická poradna (PedP), kurátor pro mládež (kurátor), instituce a orgány v soudnictví (soud), odbory péče o rodinu a děti a odbory sociální prevence (SP), Policie ČR (PČR) a jiné. Učitelé měli možnost více odpovědí.

Tabulka č. 21 – Odborníci a specializované instituce

	Základní škola		Gymnázium		Celkem	
N	12		12		24	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
PPP	6	50	8	67	14	58
PsyP	0	0	2	17	2	8
DÚ	0	0	0	0	0	0
PedP	2	17	2	17	4	17
kurátor	3	25	3	25	6	25
soud	0	0	0	0	0	0
SP	2	17	0	0	2	8
PČR	3	25	3	25	6	25
jiné	0	0	0	0	0	0

Pozn.: f = četnost (počet); % = procentuální zastoupení; N = počet respondentů.

Graf č. 20 – Odborníci a specializované instituce

Základní školy i gymnázia nejčastěji spolupracují s pedagogicko-psychologickými poradnami (58 %). Významným způsobem školy využívají i spolupráci s kurátorem pro mládež (25 %) a Policií ČR (25 %). Gymnázia využívají služby pedagogicko-psychologických poraden častěji než základní školy.

Otázka číslo 5 - Připravujete nebo podílíte se na nějakých školních/mimoškolních aktivitách, které souvisejí s prevencí proti šikaně a kterých se mohou zúčastnit i žáci?

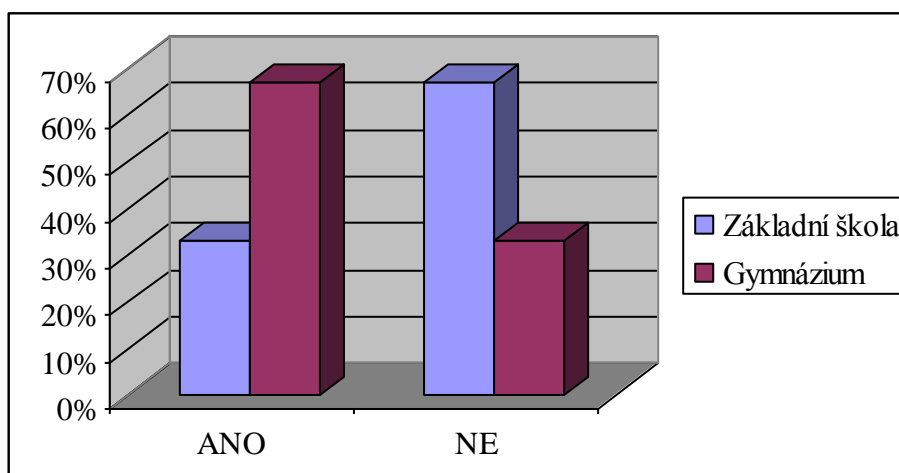
Odpovědi na otázku č. 5 nám umožnily zmapovat, zda se učitelé činně zapojují do aktivit souvisejících s prevencí šikany. V případě odpovědi ANO, měli učitelé za úkol dopsat, na jakých aktivitách se podílejí.

Tabulka č. 22 – Školní/mimoškolní aktivity učitele

	Základní škola		Gymnázium		Celkem	
N	12		12		24	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
ANO	4	33	8	67	12	50
NE	8	67	4	33	12	50

Pozn.: *f* = četnost (počet); % = procentuální zastoupení; *N* = počet respondentů.

Graf č. 21 – Školní/mimoškolní aktivity učitele

33 % respondentů na základních školách odpovědělo, že se podílí na školních a mimoškolních aktivitách, které souvisejí s prevencí proti šikaně. 67 % respondentů ze ZŠ nepřipravuje žádné aktivity v oblasti prevence proti šikaně. 67 % učitelů z gymnázií se podílí nějakým způsobem na školní a mimoškolní činnosti v problematice předcházení šikany a 33 % respondentů z gymnázií se žádným způsobem aktivně nezapojuje.

Nejčastější je spolupráce a příprava učitelů ve formě „přednášek, besed s metodikem prevence, Policií ČR či pravidelné návštěvy a setkání s různými centry výchovy (Čáp), žáci zde mohou trávit svůj volný čas a využívají těchto služeb.“

Otázka číslo 6 - Spolupracujete s rodiči žáků v boji proti šikaně?

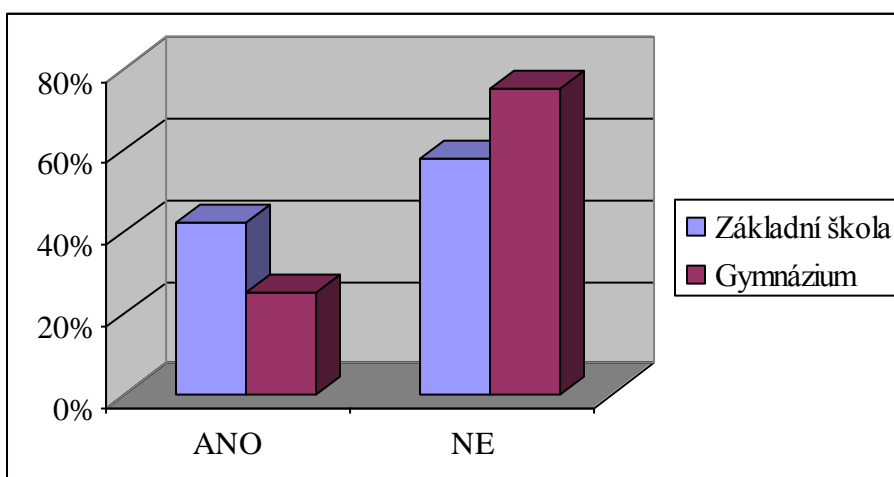
Otázka zjišťuje, zda učitelé spolupracují s rodiči dětí a snaží se je také nějakým způsobem zapojit do prevence šikany. V případě odpovědi ANO učitelé uváděli postupy spolupráce.

Tabulka č. 23 – Spolupráce učitelů s rodiči žáků

	Základní škola		Gymnázium		Celkem	
N	12		12		24	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
ANO	5	42	3	25	8	33
NE	7	58	9	75	16	67

Pozn.: *f* = četnost (počet); % = procentuální zastoupení; *N* = počet respondentů.

Graf č. 22 – Spolupráce učitelů s rodiči žáků

Z tabulky č. 23 a grafu č. 22 vyplývá, že 42 % pedagogů na základní škole a 25 % pedagogů na gymnáziích spolupracuje s rodiči dětí v oblasti prevence šikany. Učitelé odpovídali, že „rodič dítěte se může kdykoliv zkontaktovat s výchovným poradcem školy a požádat o následné proškolení či pomoc v této oblasti.“ Někteří pedagogové dodávali, že za spolupráci považují „pohovory s rodiči v případě prokázané šikany nebo jejího zjišťování.“ Zbývající respondenti odpověděli, že s rodiči dětí nespolupracují.

Otázka číslo 7 - Jak jste byli seznámeni s projevy šikany a jak se v této problematice nejčastěji vzděláváte?

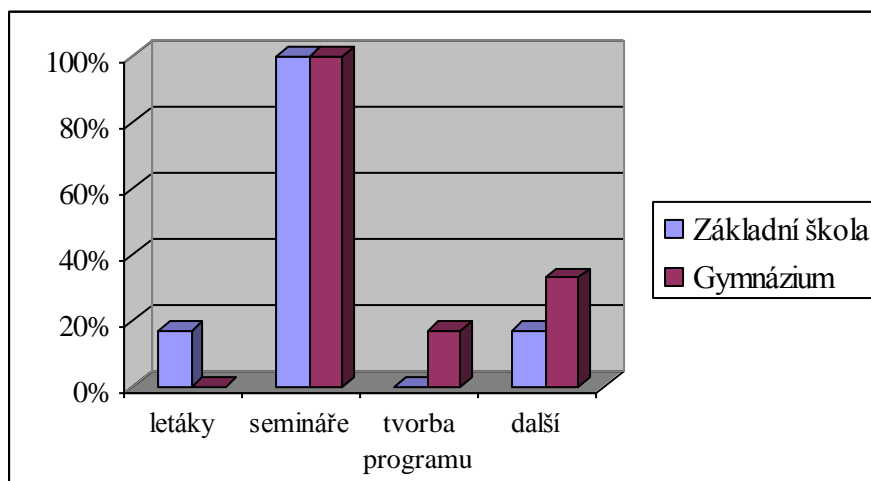
Jak se učitelé vzdělávají v problematice šikany? Učitelé měli na výběr - letáky, účast na seminářích o problematice šikany, tvorba Programu proti šikanování a seznámení se s krizovým plánem, další – dopište. Byla možnost více odpovědí.

Tabulka č. 24 – Seznámení s problematikou šikany

	Základní škola		Gymnázium		Celkem	
N	12		12		24	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
letáky	2	17	0	0	2	8
účast na seminářích	12	100	12	100	24	100
tvorba programu	0	0	2	17	2	8
další	2	17	4	33	6	25

Pozn.: *f* = četnost (počet); % = procentuální zastoupení; *N* = počet respondentů.

Graf č. 23 – Seznámení s problematikou šikany

Tabulka č. 24 a graf č. 23 ukazují, že všichni pedagogové se vzdělávají v oblasti šikany prostřednictvím účasti na odborných seminářích. 17 % respondentů ze základních škol se seznamuje s fenoménem šikany pomocí letáků a stejný počet procent získalo další vzdělávání jako „samostudium literatury o této problematice“. 33 % respondentů na gymnáziích též upřednostňuje „literaturu o šikaně“ a 17 % pedagogů na gymnáziích se přibližuje problematice šikanování skrze tvorbu Programu proti šikanování.

Otázka číslo 8 - Máte na škole výchovného poradce nebo metodika prevence?

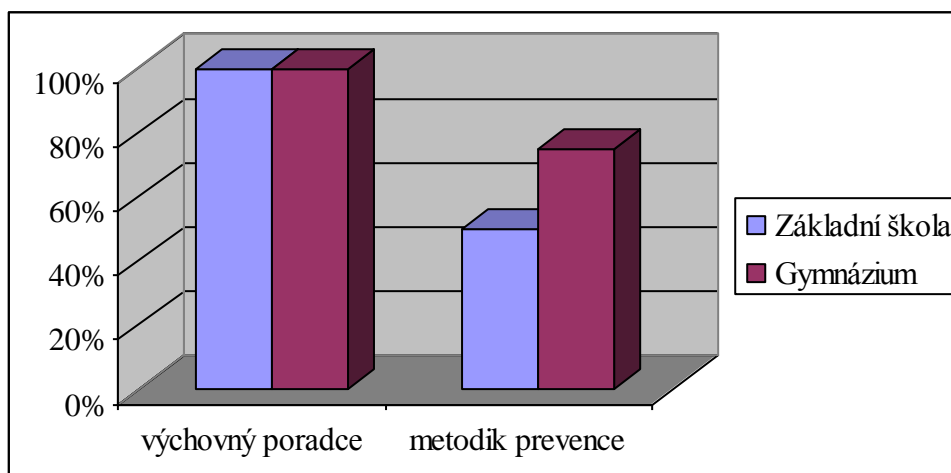
Úkolem bylo zjistit, zda učitelé vědí, že mají základní školy a gymnázia na škole výchovného poradce (VP) či školního metodika prevence (ŠMP).

Tabulka č. 25 – Zastoupení odborníků na školách

	Základní škola		Gymnázium		Celkem	
N	12		12		24	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
VP	12	100	12	100	24	100
ŠMP	6	50	9	75	15	63

Pozn.: *f* = četnost (počet); % = procentuální zastoupení; *N* = počet respondentů.

Graf č. 24 - Zastoupení odborníků na školách

100 % respondentů na základních školách i gymnáziích udává, že na své škole mají výchovného poradce a ví o něm. 50 % respondentů na ZŠ a 75 % respondentů na gymnáziích odpovídá, že vědí o školním metodikovi prevence na své škole.

Otázka číslo 9 - Jak žákům umožňujete informovat se o problematice šikany? Kde mohou získat poznatky a kontakty v případě potřeby?

Zajímalo nás, jak učitelé a vlastně i škola umožňují žákům se vzdělávat v problematice šikany a kde mohou žáci v případě potřeby získat nezbytné informace. Jak na základních školách, tak i na gymnáziích byly nejčastější odpovědi:

- „odkazy na Linku bezpečí či středisko výchovy Čáp, případně další nutná telefonní čísla na nástěnce,
- ve školní knihovně mají možnost nahlédnout do knih s touto problematikou, přímo vyjmenované knihy s tímto sociálně patologickým jevem mají přehledně vypsány na nástěnce přímo v knihovně, ale i jiné jako drogy apod.,
- přednášky, diskuze, projekty o problematice šikany se vzdělanými odborníky,
- ve školním časopise, internetových odkazů,
- vzdělání žáků pomocí nejrůznějších letáček o šikaně.“

Otázka číslo 10 - Máte nějakou zaručenou radu nebo metodu pro prevenci šikany na školách? Případně má Vaše škola nějakou inovaci v boji proti šikaně či osvědčenou pomoc?

Odpovědi na otázku č. 10 nám umožnily zmapovat, jakou pomoc a inovaci v boji proti šikaně radí pedagogové základních škol a gymnázií. Nejzajímavější a nejčastější odpovědi byly:

- „apelování na rodiče dětí, aby se také snažili podporovat a vzdělávat své potomky v problematice šikanování, aby s dětmi občas promlouvali,
- komunikace s rodiči dětí,
- kamerový systém na méně přehledných místech,
- tvorba dobrého třídního klimatu, příznivě nastavit atmosféru školy i třídy,
- všímavý učitel, který nepozoruje jenom klima ve třídě, ale i v okolí školy (hřiště, atd.),
- vytvářet vztahy důvěry, posilovat sebedůvěru dětí, věnovat pozornost žákům,
- všímat si jejich chování nejen v hodinách, ale i o přestávkách, popř. si s nimi promluvit, ale v častějších intervalech.“

7.4 Vyhodnocení platnosti hypotéz

V této části diplomové práce se zabýváme vyhodnocením stanovených hypotéz. Platnost/neplatnost hypotéz budeme potvrzovat/vyvracet na základě získaných výsledků. Grafy a tabulky uvádíme pouze k těm hypotézám, jejichž výsledky nelze vyčíst z tabulek a grafů předešlé kapitoly. U hypotéz, které bylo možné vyvodit už při vyhodnocování otázek v dotaznících, uvádíme odkaz na příslušnou tabulku/graf, kde se údaje nacházejí.

Ověření hypotézy číslo 1 (H1)

Šikana se vyskytuje ve větší míře na základních školách než na gymnáziích.

Šikana je popisována jako ubližování někomu záměrně, opakovaně nebo po delší dobu. Údaje pro ověření hypotézy H1 vyčteme z tabulek č. 10 a č. 13 a z grafů č. 9 a č. 12, kdy častěji ubližování uvádějí žáci ZŠ (35 %) a častěji uvádějí vyšší frekvenci ubližování 1x týdně (38 %). Nejčastěji je žákům základních škol ubližováno ve vlastní škole, kterou navštěvují (67 %).

Platnost hypotézy H1 se v našem vzorku respondentů potvrdila.

Ověření hypotézy číslo 2 (H2)

Šikana na základní škole probíhá nejčastěji ve školních prostorech.

K ověření platnosti hypotézy H2 jsme vycházeli z podkladů tabulky č. 14 a grafu č. 13. Žáci, kterým je nebo bylo ubližováno, vybírali z možností, kde se tomu tak děje nebo dělo. Pro vyhodnocení hypotézy H2 jsme museli některé položky odpovědí v tabulce č. 14 sdružit do faktorů prostory školy a mimoškolní prostory.

Mezi školní prostory, kde může docházet k ubližování žákům, jsme zařadili školní třídu, chodbu, jídelnu, záchody a školní hřiště. K místům, která nespádají pod školní zařízení, se vztahují hřiště nacházející se mimo školu, cesta do školy nebo ze školy či položka jinde (doma, na diskotéce, v tramvaji).

Tabulka č. 26 – Výskyt šikany ve školních a mimoškolních prostorech

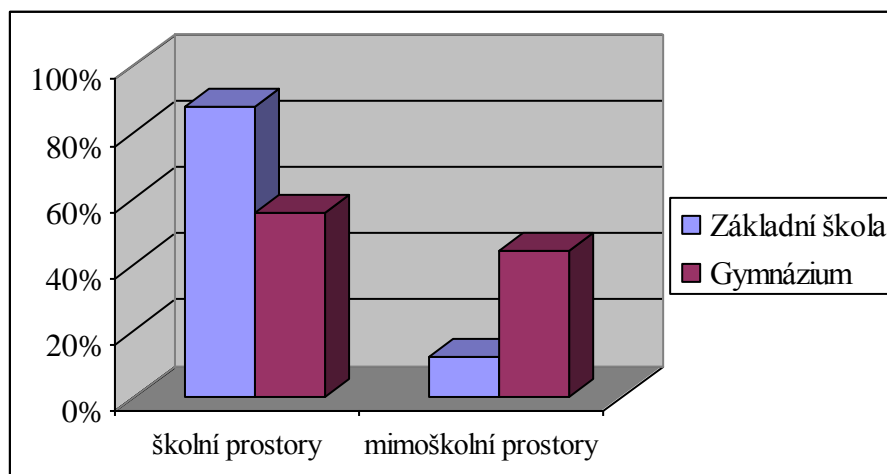
	Základní škola		Gymnázium		Celkem	
N	42		18		60	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
školní prostory	37	88	10	56	47	78
mimoškolní prostory	5	12	8	44	13	22

Pozn.: f = četnost (počet); % = procentuální zastoupení; N = počet respondentů.

Z tabulky č. 26 a z grafu č. 25 vyplývá, že nejčastější výskyt šikany na základní škole je ve školních prostorech (88 %).

Platnost hypotézy H2 se v našem vzorku respondentů potvrdila.

Graf č. 25 – Výskyt šikany ve školních a mimoškolních prostorech

Ověření hypotézy číslo 3 (H3)

Na základní škole se šikana ve formě fyzického násilí projevuje více než na gymnáziích.

K ověření platnosti hypotézy H3 jsme vycházeli z tabulky č. 12 a grafu č. 11. Žáci, kterým bylo nebo je ubližováno, vybírali formu ubližování v podobě psychického a fyzického násilí. Jednotlivé typy represe rozdělujeme na nevšímání, posmívání, vyhrožování, pomlouvání, bití či fackování. Opět jsme sdružili tyto položky do faktoru fyzického a psychického násilí, včetně odpovědí jinak (kopat = fyzické, sms a e-maily = psychické násilí). Odůvodnění pro ověření této hypotézy zobrazuje tabulka č. 27 a graf č. 26.

Tabulka č. 27 – Výskyt fyzického a psychického násilí

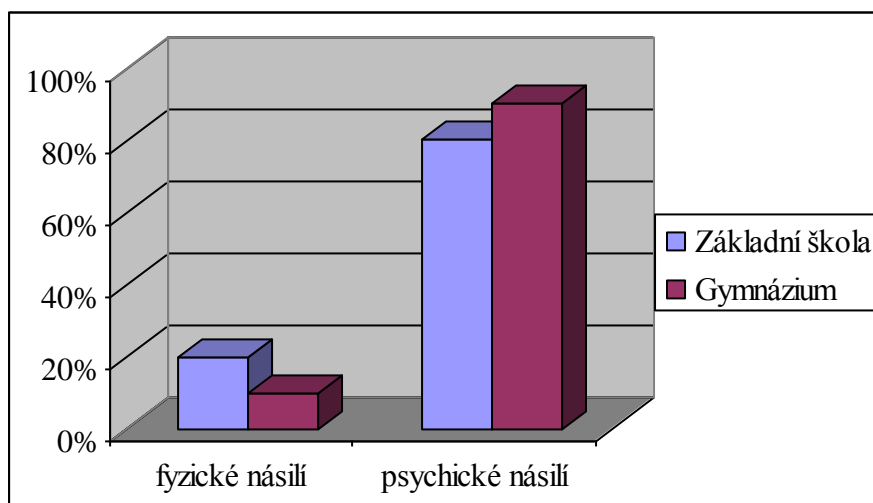
	Základní škola		Gymnázium		Celkem	
N	51		30		81	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
fyzické násilí	10	20	3	10	13	16
psychické násilí	41	80	27	90	68	84

Pozn.: f = četnost (počet); % = procentuální zastoupení; N = suma odpovědí v tab. č. 9.

Z tabulky č. 27 a grafu č. 26 vyplývá, že fyzické projevy šikany jsou na základní škole (20 %) častější než na gymnáziu (10 %).

Platnost hypotézy H3 se v našem vzorku respondentů potvrdila.

Graf č. 26 – Výskyt fyzického a psychického násilí

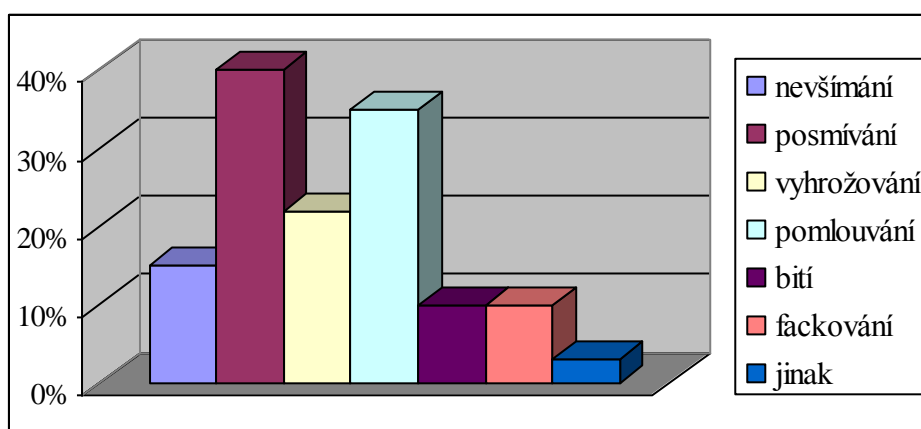
Ověření hypotézy číslo 4 (H4)

Nejčastější formou šikany na základních školách i gymnáziích je posmívání.

K ověření platnosti hypotézy H4 jsme vycházeli z tabulky č. 12 a grafů č. 11 a č. 27. Posmívání se ukazuje jako nejčastější forma šikany (40 %), kdy následuje pomlouvání (35 %), vyhrožování (22 %), nevšímání (15 %), bití a fackování (10 %) a jiné (3 %).

Platnost hypotézy H4 se v našem vzorku respondentů potvrdila.

Graf č. 27 – Nejčastější forma šikany

Ověření hypotézy číslo 5 (H5)

V problematice šikany se žáci gymnázií častěji obracejí o pomoc k učitelům, než žáci základních škol.

K ověření platnosti hypotézy H5 jsme vycházeli z tabulky č. 18 a grafu č. 17. Na základní škole se na učitele v případě šikany obrací 10 % žáků, na gymnáziích 60 % žáků.

Platnost hypotézy H5 se v našem vzorku respondentů potvrdila.

Ověření hypotézy číslo 6 (H6)

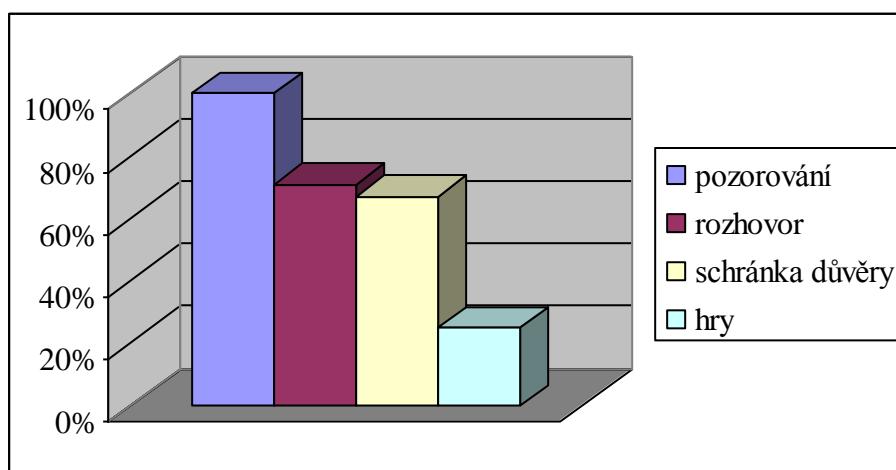
K odhalení a diagnostikování šikany na základní škole a gymnáziu nejčastěji učitelé používají pozorování.

K ověření platnosti hypotézy H6 jsme vycházeli z tabulky č. 20 a grafu č. 28.

100 % učitelů používá pozorování jako diagnostický nástroj k odhalení šikany. Učitelé se dále z hlediska diagnostiky šikany spoléhají na rozhovor (71 %), schránku důvěry (67 %) a hry (25 %).

Platnost hypotézy H6 se v našem vzorku respondentů potvrdila.

Graf č. 28 – Nejčastější prostředky k diagnostikování šikany

Ověření hypotézy číslo 7 (H7)

Rodiče dětí na základních školách spolupracují ve větší míře se školou v boji proti šikaně, než rodiče dětí na gymnáziích.

K ověření platnosti hypotézy H7 jsme vycházeli z tabulky č. 23 a grafu č. 22. Na základní škole se do boje proti šikaně zapojuje 42 % rodičů, zatímco na gymnáziu je to 25 % rodičů.

Platnost hypotézy H7 se v našem vzorku respondentů potvrdila.

Ověření hypotézy číslo 8 (H8)

Základní školy spolupracují ve větší míře než gymnázia s vnějšími institucemi v boji proti šikaně.

K ověření platnosti hypotézy H8 jsme vycházeli z tabulky č. 21. Učitelé nejčastěji volili z nabídky vnějších institucí, že spolupracují s pedagogicko-psychologickými poradnami (58 %), kurátorem pro mládež (25 %), s Policií ČR (25 %), s pediatričkou poradnou (17 %), psychiatrickou poradnou a odborem péče o rodinu a děti či odborem sociální prevence (8 %). Pedagogové měli možnost více odpovědí, případně mohli i volně dopsat, s jakými vnějšími institucemi navíc kooperují.

Všechny uvedené vnější instituce jsme sdružili do jedné kategorie v tabulce č. 28 a grafu č. 29, z kterých vyplývá, že gymnázia spolupracují s vnějšími institucemi nepatrně častěji (53 %) než základní školy (47 %).

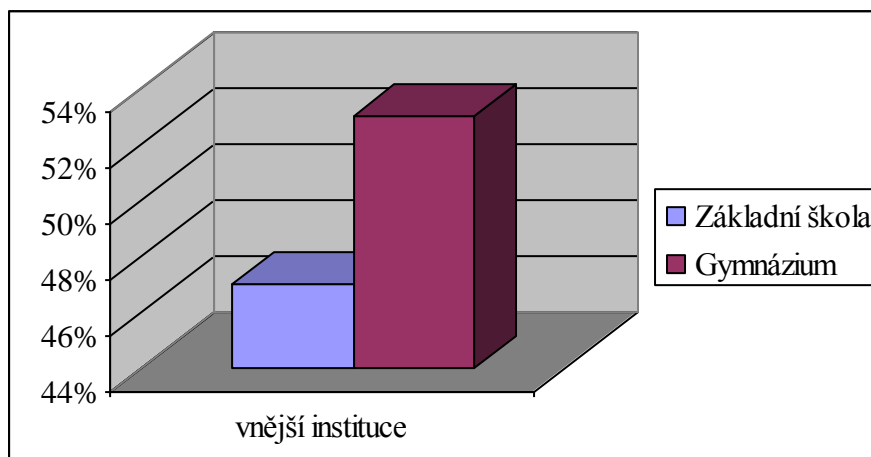
Platnost hypotézy H8 se v našem vzorku respondentů nepotvrdila.

Tabulka č. 28 – Spolupráce školy s vnějšími institucemi

	Základní škola		Gymnázium		Celkem	
N	34					
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
vnější instituce	16	47	18	53	34	100

Pozn.: f = četnost (počet); % = procentuální zastoupení; N = suma odpovědí v tab. č. 21.

Graf č. 29 – Spolupráce školy s vnějšími institucemi

Ověření hypotézy číslo 9 (H9)

Více učitelů základních škol než učitelů gymnázií se aktivně zapojuje do školní a mimoškolní propagace prevence šikanování řízené školou.

K ověření platnosti hypotézy H9 jsme vycházeli z tabulky č. 22 a grafu č. 21. Na základních školách se 33 % učitelů aktivně podílí na školní a mimoškolní propagaci prevence šikany, zatímco na gymnáziu je to 67 % učitelů.

Platnost hypotézy H9 se v našem vzorku respondentů nepotvrdila.

7.5 Diskuse

Hlavním záměrem a cílem našeho šetření bylo zmapovat výskyt a přítomnost šikanování a porovnat nejčastější formy šikany u žáků druhého stupně ZŠ a v nižších ročnících víceletého gymnázia a následně analyzovat preventivní prostředky a opatření k předcházení šikanování na druhém stupni ZŠ v nižších ročnících víceletého gymnázia.

Pro účely šetření jsme vytvořili nestandardizovaný dotazník pro žáky s 18 otázkami a dotazník pro učitele s 10 otázkami. Pomocí výsledků z dotazníků jsme ověřovali platnost či neplatnost hypotéz. Stanovili jsme si devět hypotéz. Šetření proběhlo na 2. stupni základní školy a v nižších ročnících víceletého gymnázia na Vysočině a na ZŠ a gymnáziu v Libereckém kraji. V oblasti prevence byl sběr dat u pedagogů obohacen o další základní školu a gymnázium v daných regionech.

7.5.1 Šikana

V teoretické části jsme si vymezili šikanu jako zlomyslné chování se záměrem ublížení nebo ponížení druhého, kde je nepoměr sil a úmyslný cíl jednání pomocí agrese. Vzhledem k přijaté definici šikany a výsledkům potvrzujícím časté ubližování, pokud se již vyskytuje, lze pracovat s otázkami dotazníku (Příloha 2) zaměřujícími se na ubližování i v rovině šikany.

7.5.1.1 První zkoumaný soubor - žáci

Z výše uvedeného dotazníkového šetření vyplývá, že v prvním zkoumaném souboru respondentů základních škol a nižších ročníků víceletých gymnázií, kterého se zúčastnilo celkem 240 žáků, se šikana objevuje na obou typech škol. Někteří žáci šikaně pouze přihlíželi, jiní ji sami zakusili. Výskyt ubližování převládá na základních školách ve větší míře, než na nižších stupních víceletých gymnázií. Výsledky šetření nás v tomto směru nepřekvapily. Při formulaci hypotézy H1 jsme vycházeli z předpokladu, že základní školy jsou ve větší míře navštěvovány různými dětmi z různých sociálních vrstev a oblastí, tím pádem lze předpokládat i vyšší míru agresivity oproti gymnáziím. Tato hypotéza byla potvrzena. Základní školy navíc vykazují vyšší procento frekventovanosti šikany (1x týdně). Odpovědi předkládali respondenti ze ZŠ, kde byl poměr dívek a chlapců stejný, a z gymnázií, kde významně převládali chlapci. Přestože na gymnáziích byl vzorek více syčen chlapci, fyzická šikana je tam méně rozšířená než na ZŠ. Z toho vyplývá, že pohlaví se neukazuje jako relevantní prediktor pro míru výskytu šikany na ZŠ

a výběrové škole typu gymnázia, na rozdíl od zmíněné sociální skladby žáků. Průměrný věk všech dotazovaných byl okolo čtrnácti let.

Místem, kde se šikana nejvíce objevuje, je školní prostředí. Základní školy vykazují vyšší procento výskytu šikany na školní půdě než gymnázia. Při formulaci hypotézy H2 jsme vycházeli z předpokladu, že na základních školách dochází častěji k výchovným přestupkům přímo ve škole, zatímco žáci gymnázií se snaží řešit problémy mimo školu. Hypotéza H2 byla potvrzena. Navrhujeme, aby pedagogové ZŠ zvýšili dohled a pozorování nad žáky ve školních prostorech. Někteří pedagogové dokonce radí monitorovat nepřehledná místa ve škole kamerovým systémem. Učitelé na gymnáziích by měli předcházet zvýšenému výskytu šikany mimo prostor školy pomocí vyšší spolupráce s rodiči, volnočasovými zařízeními, Policií ČR (podává informace o problematických lokalitách) či budování osobnostního rozvoje žáků s přesahem mimo školu.

Co se týče fyzického násilí, projevuje se ve větší míře na základních školách než na gymnáziích. U hypotézy H3 jsme vycházeli z předpokladu, že žáci gymnázií dosahují vyšší intelektové úrovně, a tudíž jsme soudili na vypočítavější taktiky šikany. Hypotéza H3 se potvrdila. U dotazovaných žáků jsme se dokonce setkali s novou formou psychického šikanování pomocí e-mailů a sms zpráv – kyberšikanou, před kterou se dítě jen těžko schová. Domníváme se, že účinným opatřením proti fyzickému i psychickému násilí je korigování povahových rysů žáků. Učitelé i rodiče by se měli snažit vytvářet u dětí pozitivní obraz sebe samého a schopnost spolupráce.

Při formulaci hypotézy H4, že nejběžnější a nejčastější forma šikany na základních školách i gymnáziích, je posmívání, jsme vycházeli z dotazníkového šetření občanské společnosti Aisis z roku 2005. (Benešová, Vodvářková, 2006) Střední školní věk je obdobím bouřlivým. Každý jedinec se snaží prosadit svoje názory a vyjadřuje kritické postoje, proto není divu, že se objevují spory mezi vrstevníky. Snaha ovládnout druhého a upoutat pozornost je silnější než zásady asertivního chování. Významnou roli hraje i věk sledovaných dětí. Žáci od 11 do 15 let na sebe chtějí upoutat pozornost nejen tím, co umí, ale tím, že snižují hodnotu druhých posmíváním a pomlouváním. Žáci jsou ve fázi kolektivní vrstevnické autority a využívají skupinových mechanismů sebeprosazení, nikoliv jen individuálních (dobrá známka, úspěch v soutěži). Při této taktice využívají žáci zpravidla i vyhrožování. (Vágnerová, 2005) Hypotéza H4 se potvrdila.

Ke změně hodnot žáků by zajisté přispělo skupinové vyučování, kooperativní vyučování, rozvoj komunikačních strategií (pokud žák umí komunikovat, nebude se

dopouštět přestupků) a budování pozitivního sebeobrazu (pokud se vidí žák dobře, nemá potřebu se hojit na jiných). Zmíněné organizační formy výuky rozvíjí potřebnou ohleduplnost a naslouchání druhým. (Skalková, 1999)

Hypotézu H5, že v problematice šikany se žáci gymnázií častěji obracejí o pomoc k učitelům, než žáci základních škol, podkládáme tvrzením, že gymnázium je typ výběrové školy a žáci, kteří navštěvují tuto instituci, jsou z rodin, kde se učí poslouchat, proto jsou i poslušnější ve škole a k učitelům. Gymnazisté se automaticky obracejí častěji o pomoc k učitelům, než žáci základních škol. Hypotéza H5 se potvrdila. Žáci základních škol považují za nejdůvěryhodnější osoby vrstevníky, hned za nimi stojí rodiče a na posledním místě učitelé. Alarmujícím signálem pro všechny vychovávající je budování žákovské důvěry. Učitel i rodič by měli naslouchat dětem a pomáhat jim při řešení problémů. Nezájem a diktátorský přístup je třeba snížit na minimum.

V dotazníkovém šetření jsme zjistili další přínosné informace. Přihlízející ve vysoké míře uvedli, že v případě ubližování se jejich spolužák nikomu nesvěřil a nebo o tom přihlízející neví. Z toho vyplývá, že žáci o ubližování mezi sebou zřejmě nemluví, protože se buď stydí a nebo se bojí. Hodnoty od obětí z hlediska svěření jsou jednoznačně vyšší a dokonce víme, že oběť považuje svěření se za užitečné.

Více jak polovina ubližovaných se se svým problémem někomu svěřila. Tato osoba jim ve většině případů pomohla a situaci řešila. Rozvoj komunikace mezi žákem a druhou osobou se stává zásadním momentem. Jakmile se už ubližované dítě někomu svěří, řešení se většinou vždy najde, takže nejdůležitější je překonat první krok žákova strachu.

Srovnáme-li pohled oběti a pohled přihlízejícího (na ZŠ a gymnázium) z hlediska ubližování, zjistíme, že nejčastěji zažili a viděli uvedení protagonisté šikanu ve formě posmívání a pomlouvání. Výsledky šetření u jednotlivých forem a účastníků jsou téměř identické. Jak je tedy možné, že k šikaně dochází, když o ní spolužáci vědí? Problém je ve falešné vrstevnické solidaritě a podléhání konformitě skupiny, resp. konformitě vůdci skupiny.

Nejčastějším agresorem na základních školách byla skupina chlapců a jednotlivců na gymnáziích. Z toho vyplývá, že na základních školách lze předpokládat vyšší kooperaci žáků (slabší a silnější), kdežto na gymnáziích se každý snaží dosáhnout svých individuálních cílů. Na gymnáziích se tedy značně projevuje individualizace žáků a je těžké zde zavádět skupinové a kooperativní strategie, protože žáci si s nimi neumějí zpočátku poradit, neboť do této doby si na základních školách udělali vše sami a nepotřebovali pomoc jiných.

V teoretické části jsme popsali typické projevy středního školního věku. Tyto projevy se nám ukazují i ve výběrovém šetření. Žáci daného vývojového období dovedou uvažovat reálně o pouhých možnostech řešení, jsou uvědomělí, dokážou se rozhodnout v nelehkých situacích a kritičtěji myslí. Dotazovaní respondenti předkládají, proč žáci ubližují jiným a navrhuji sankce. Při formulaci sankcí lze vyznívat nevyspělost žáků. Respondenti ze ZŠ nejčastěji volili trest – oko za oko (zub za zub), třídní důtka, poznámka nebo bití agresora. Malé množství žáků ze ZŠ a vysoký počet žáků z gymnázií nejčastěji uvádí postih agresora v podobě – netrestat (ale promluvit), trest v podobě práce, ignorace či finanční odškodnění oběti. Navrženými způsoby si žáci uvědomují, jak se cítí dítě v roli oběti či dítě v roli agresora.

7.5.2 Prevence šikany

Prevenci chápeme jako soubor či soustavu opatření, která mají předcházet a zamezit vzniku nežádoucím projevům šikany. Při zpracování dotazníku pro učitele (Příloha 3) jsme vycházeli z teoretické části a snažili se zjistit, jak se základní školy a gymnázia zabezpečují proti nežádoucím vlivům šikanování.

7.5.2.1 Druhý zkoumaný soubor – učitelé

Z druhého zkoumaného souboru respondentů, kterého se zúčastnilo celkem 24 pedagogů ze tří základních škol a z tří víceletých gymnázií Libereckého kraje a Kraje Vysočina, jsme zjišťovali výsledky preventivních opatření proti šikaně ze strany pedagogů.

Při formulaci hypotézy H6 jsme vycházeli z domněnky, že nejběžnější a nejčastěji používaný způsob k diagnostikování šikany je pozorování. Předpokládáme, že pozorování je pro učitele nejrychlejší způsob odhalení šikany, děje se průběžně a nepotřebuje přílišnou specifickou znalost nebo dovednost. Hypotéza H6 se potvrdila. Výsledky ukazují, že učitelé by použili k odhalení šikany i rozhovor s žáky a schránku důvěry. K zjištění šikany se osvědčily i různé hry pro posílení osobnosti žáka.

Rodiče dětí na základních školách spolupracují ve větší míře se školou v boji proti šikaně než rodiče dětí na gymnáziích. Při vyjádření hypotézy číslo 7 jsme vycházeli z předpokladu, že pravděpodobnější vznik šikany je u dětí základních škol, proto se bude škola snažit zvýšit součinnosti mezi rodiči a školou. Hypotéza H7 se potvrdila. Navrhujeme vyšší kooperaci rodičů se školou nebo vzdělávání v této problematice

v podobě přednášek či kurzů, které škola zajistí, a to minimálně jednou za školní rok.

Jak jsme již zmínili, očekáváme vyšší výskyt šikany u žáků základních škol než gymnázií. Při stanovení hypotézy H8 jsme předpokládali, že i základní školy tuší větší výskyt šikany, proto budou ve větší míře spolupracovat s vnějšími institucemi. S okolními institucemi o něco častěji kooperují gymnázia, přesto je celková hodnota spolupráce s institucemi pro oba typy škol uspokojivá. Hypotéza H8 se nepotvrdila. Každé školské zařízení a učitelé by měli hledat pomoc u vnějších institucí a specializovaných odborníků v této problematice. Nejvíce spolupracují školy s pedagogicko-psychologickými poradnami, kurátorem pro mládež a Policií ČR. Důvodem časté součinnosti škol s pedagogicko-psychologickými poradnami je dobrá dostupnost a ze zákona jsou všude k dispozici. Při řešení určitých typů problémů ve škole je povinností školy kontaktovat kurátora pro mládež a Policii ČR, proto jsou na dalších dvou místech časté spolupráce se školskými zařízeními. Povinnosti vyplývají z řady k tomu určených metodických pokynů jako např. MP MŠMT č.j. 24 246/2008-6, MP MŠMT č.j. 20 006/2007-51, Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže či Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník aj. U ostatních typů odborníků a vnějších institucí buď pravděpodobně převládají nadále předsudky (např. psychiatr) nebo neinformovanost, že takové možnosti jsou (např. různé typy poraden pro rodinu, mládež, vztahy atp.).

Výchovný poradce a školní metodik prevence jsou ze zákona stanoveni na každé škole. Z výběrového šetření bylo zjištěno, že někteří učitelé nejsou informováni o existenci takového pracovníka. Zde zjevně selhává vedení školy, které si neověřuje, že zaměstnanci jsou v této problematice řádně poučeni.

Při formulaci hypotézy H9 jsme vycházeli z domněnky, že učitelé základních škol se aktivněji zapojují do propagace prevence šikanování řízené školou, neboť předpokládají větší vznik šikany, než učitelé gymnázií. Hypotéza H9 se nepotvrdila. Každý pedagog by měl být důsledný a pečlivý ve svém povolání či lépe ve svém poslání. Je pro nás radostí zmínit fakt, že někteří učitelé spolupracují s centry výchovy, která mohou žáci navštěvovat. Nejen povinností pedagoga, ale zejména povinností žáka, je aktivní účast na školní a mimoškolní propagaci prevence šikanování. Šikaně můžeme předcházet formou přednášky, referátu, plánovaného projektu, řízené diskuse či kurzu. Nutné je zapojit právě žáky, kteří rozšiřují své poznatky prostřednictvím internetových odkazů, letáků či jiných zdrojů (tvorba školního časopisu, charty aj.)

V souvislosti s minimálním preventivním programem s největší pravděpodobností selhávají ředitelé škol, protože bylo zjištěno, že ve dvou případech učitelé základních škol nemají ponětí o existenci tohoto programu. Vzdělávání v oblasti šikany probíhá nejčastěji účastí na seminářích, pomocí odborné literatury a samostudia či na gymnáziích prostřednictvím tvorby Programu proti šikanování. Pedagogové považují za prevenci proti šikaně mimo jiné i spolupráci s rodiči dětí. Ovšem v některých případech odpovědi respondentů se již o prevenci nejedná – *pohovory s rodiči v případech prokázané šikany*. Zde jde spíše už o nevyhnutelné a nutné řešení prokázané šikany nikoli ochranu a předcházení tomuto nežádoucímu jevu. Učitelé nejčastěji stanovují několik účinných opatření proti šikaně – pěstování příznivého klimatu ve třídě, zájímání se o žáky samotné (o jejich povahové rysy) či zmíněné komunikování s rodiči dětí.

7.5.3 Model pomoci

Preventivní opatření uvedená v teoretické části doplňujeme a navrhuje ucelenou pomoc pro snížení výskytu šikany a zvýšení preventivních prostředků k předcházení tohoto sociálně patologického fenoménu. Následující model doporučuje:

- rozvíjet budování důvěry mezi učitelem a žáky,
- budování kooperace a důvěry mezi samotnými žáky (např. formou skupinové práce, projektů aj.),
- pedagog důsledně pozoruje dění ve třídě a vytváří příjemné klima,
- spolupráce školy s rodiči dětí (rodiče se účastní alespoň jednou za školní rok kurzu věnovanému problematice šikany či vzdělávacímu programu v této oblasti, případně sami se aktivně zapojují – držení dozoru v přehledných či nepřehledných školních prostorech),
- posilování sebevědomí žáků (každý žák má své kladné stránky a v něčem vyniká), najít si důvod pochválit každé dítě,
- každý nový zaměstnanec (pedagog) školského zařízení musí být při nástupu do pracovního procesu proškolený v problematice šikany (účast na seminářích, kurz aj.) a poté vždy opakovaně jednou za rok,
- každý pedagog činně přispívá ke školním a mimoškolním aktivitám předcházejícím šikaně (spolupráce na programu proti šikanování či jiných projektech, návštěvy center výchovy spolu s žáky),
- taktéž žáci se aktivně zapojují – tvorba školního časopisu, tvorba charty, nástěnky,

referáty, projekty,

- každá škola efektivně využívá svého výchovného poradce a metodika prevence, na které se mohou (v případě potřeby) obrátit jak žáci, učitelé, tak rodiče,
- každá školská organizace spolupracuje s vnějšími institucemi (doporučujeme pedagogicko-psychologickou poradnu, Policie ČR, kurátora pro mládež, střediska výchovné péče či jiné neziskové organizace zaměřené na prevenci).

8 Závěr

Diplomová práce se skládá ze dvou částí. Teoretická část zachycuje informace o šikaně jako sociálně patologickém fenoménu. Rozpracovává problematiku středního školního věku, definice šikany, jejích znaků a typů, protagonistů šikany, příčin šikanování a z toho vyplývajících následků. Dalším objektem zkoumání, na který jsme se soustředili, byla prevence šikanování.

Praktická část analyzuje prostřednictvím dotazníkového šetření míru, výskyt a formy šikany u žáků druhého stupně základních škol v porovnání s žáky nižších ročníků víceletých gymnázií. Cílem byl také popis preventivních prostředků k předcházení šikanování na těchto vzdělávacích institucích. Předkládáme možné návrhy řešení tohoto problému. Dotazníkové šetření bylo dvojí. Jeden dotazník byl určen žákům ZŠ a gymnázií a druhý dotazník byl určen pedagogům. Porovnání výsledků výběrového šetření u žáků i učitelů proběhlo v Kraji Vysočina a Libereckém kraji.

Boj proti šikaně není nikdy zcela úspěšný a nelze očekávat, že šikana je odstranitelný jev. Šikana byla, je a bude. Jde jen o to, snažit se jí předcházet a zamezit jejímu vzniku opatřeními, která máme k dispozici. Snahou nás všech zůstává eliminovat ji na minimum.

Diplomová práce do této široké problematiky přispěla novými informacemi a může se stát i přínosem pro všechny, kteří se o tuto oblast zajímají. Posloužit může jako příručka pro žáky, rodiče, učitele i vychovatele. Cíle práce byly, jak z teoretické části, tak i z praktické části, splněny.

Do budoucna bych se ráda v této oblasti vzdělávala a rozvíjela své vědomosti o další cenné poznatky.

Seznam použité literatury a jiných zdrojů

1. ANTIER, E. *Agresivita dětí*. 1. vyd. Praha : Portál, 2004. 101 s. ISBN 80-7178-808-2.
2. BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1. vyd. Praha : ISV, 2003. 197 s. ISBN 80-86642-08-9.
3. BENDL, S. *Ukázněná třída aneb Kázeňské minimum pro učitele*. 1. vyd. Praha : Triton, 2005. 298 s. ISBN 80-7254-624-4.
4. ČERNOCH, F. *Šikaně stop*. Praha : Ministerstvo obrany ČR, 1997. 94 s. ISBN 80-86049-14-0.
5. ELLIOTTOVÁ, M. *Jak ochránit své dítě*. 3. vyd. Praha : Portál, 2000. 153 s. ISBN 80-7178-419-2.
6. ERB, H. *Násilí ve škole a jak mu čelit*. 1. vyd. Praha : Amulet, 2000. 126 s. ISBN 80-86299-22-8.
7. FIELD, E. M. *Jak se bránit šikaně : praktický rádce pro děti, rodiče i učitele*. 1. vyd. Praha : Ikar, 2009. 311 s. ISBN 978-80-249-1176-2.
8. FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi : příručka pro učitele*. 2. vyd. Praha : Portál, 2003. 383 s. ISBN 80-7178-626-8.
9. GOLDMAN, J. *Jak si nenechat ublížit*. 2. vyd. Praha : Portál, 2000. 142 s. ISBN 80-7178-413-3.
10. NOVOTNÁ, L., MIŇHOVÁ, J., HRÍCHOVÁ, M. *Vývojová psychologie*. 3. vyd. Plzeň : Západočeská univerzita, 2004. 82 s. ISBN 80-7043-281-0.
11. CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu : základy kvantitativního výzkumu*. 1. vyd. Praha : Grada, 2007. 265 s. ISBN 978-80-247-1369-4.
12. KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha : Portál, 2001. 255 s. ISBN 80-7178-513.
13. KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1. vyd. Praha : Portál, 1997. 127 s. ISBN 80-7178-123-1.
14. LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. 3. vyd. Praha : Grada Publishing, 1998. 343 s. ISBN 80-7169-195.
15. LOVASOVÁ, L. *Šikana*. Praha : Sdružení Linka bezpečí, 2005. 27 s. ISBN 80-239-5637.

16. MATĚJČEK, Z. *Výbor z díla*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2005. 445 s. ISBN 80-246-1056-6.
17. MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd. Praha : Grada, 2009. 152 s. ISBN 978-80-247-2310-5.
18. NOVÁK, T., CAPPONI, V. *Sám proti agresí*. 1. vyd. Praha : Grada, 1996. 123 s. ISBN 80-7169-253-0.
19. PARRY, J., CARRINGTON, G. *Čelíme šikanování : sborník metod. Metodický materiál Institutu pedagogicko-psychologického poradenství ČR*. 1. vyd. Praha : IPPP ČR, 1997. 114 s. ISBN 80-86856-24-0.
20. PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*. 2. vyd. Praha : Portál, 1999. 229 s. ISBN 80-7178-569-5.
21. POKORNÝ, V., TELCOVÁ, J., TOMKO, A. *Prevence sociálně patologických jevů : manuál praxe*. 3. vyd. Brno : Ústav psychologického poradenství a diagnostiky, 2003. 186 s. ISBN 80-86568-04-0.
22. PÖTHE, Petr. *Dítě v ohrožení*. Praha : G plus G, 1999. 186 s. ISBN 80-86103-21-8.
23. ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vyd. Praha : Portál, 1995. 95 s. ISBN 80-7178-049-9.
24. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. 2. vyd., Praha : Portál, 2004. 390 s. ISBN 80-7178-829-5.
25. ŘÍČAN, P. *Psychologie : příručka pro studenty*. 1. vyd. Praha : Portál, 2005. 286 s. ISBN 80-7178-923-2.
26. ŘÍČAN, P., JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikanu*. 1. vyd. Praha : Grada, 2010. 155 s. ISBN 978-80-247-2991-6.
27. SKALKOVÁ, J. *Obecná didaktika*. 1. vyd. Praha : ISV, 1999. s. 292. ISBN 80-85866-33-1.
28. VÁGNEROVÁ, K. a kol. *Minimalizace šikany : praktické rady pro rodiče*. 1. vyd. Praha : Portál, 2009. 147 s. ISBN 978-80-7367-611-7.
29. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2005. 467 s. ISBN 80-246-0956-8.
30. WEBSTER-DOYLE, T. *Proč mě pořád někdo šikanuje : rady, jak zvládat malé tyrany*. Praha : Pragma, 2002. 144 s. ISBN 80-7205-804-5.

Časopisecké zdroje

31. MACHÁČKOVÁ, P. Kyberšikana ubližování bez hranic. *Psychologie dnes*, 2007, roč. 13, č. 9, s. 50-53. ISSN 1212-9607.

Internetové zdroje

32. BENEŠOVÁ, P., VODVÁRKOVÁ, T. *Šikana se nevyhýbá téměř žádné české škole*. [online]. 7. 11. 2006 [cit. 2010-10-15]. Dostupné z WWW: <<http://hn.ihned.cz/c1-19693520-sikana-se-nevyhyba-temer-zadne-ceske-skole>>.
33. *Metodický pokyn k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže ve školách a školských zařízeních (č. j. 20 006/2007-51)* [online]. 8. 11. 2007 [cit. 2010-12-15]. Dostupné z WWW: <<http://www.msmt.cz/socialni-programy/metodicky-pokyn-k-primarni-prevenci-socialne-patologickych-jevu-u-deti-a-mladeze-ve-skolach-a-skolskych-zarizenich-nabyva-ucinnosti-dnem-zverejneni-ve-vestniku-msmt-cr-sesit-11-2007>>.
34. *Metodický pokyn ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení (č. j. 24 246/2008-6)* [online]. 7. 4. 2009 [cit. 2010-12-15]. Dostupné z WWW: <<http://www.msmt.cz/socialni-programy/metodicky-pokyn-k-prevenci-a-reseni-sikanovani-u-zaku-skol-a>>.
35. *Minimalizace šikany. Informační portál o šikaně na školách* [online]. 2008 [cit. 2010-12-10]. Dostupné z WWW: <<http://www.minimalizacesikany.cz/projekt-mis>>.
36. *Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů* [online]. 5.4.2011 [cit. 2011-04-05]. Dostupné z WWW: <<http://portal.gov.cz/wps/portal/s.155/699/place>>.
37. *Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů* [online]. 5.4.2011 [cit. 2011-04-05]. Dostupné z WWW: <<http://portal.gov.cz/wps/portal/s.155/699/place>>.

Seznam tabulek

- Tabulka č. 1 – Tři typy agresorů – iniciátorů šikanování
- Tabulka č. 2 – Pohlaví respondentů
- Tabulka č. 3 – Věkové zastoupení
- Tabulka č. 4 – Máš ve třídě svého nejlepšího kamaráda?
- Tabulka č. 5 – Patříš ve třídě do nějaké party či skupiny?
- Tabulka č. 6 – Už jsi někdy viděl, že ubližovali tvému kamarádovi?
- Tabulka č. 7 – Jak bylo spolužákovi ubližováno
- Tabulka č. 8 – Svěřil se tvůj kamarád s ubližováním?
- Tabulka č. 9 – Komu se kamarád svěřil?
- Tabulka č. 10 – Ubližování ze strany druhých
- Tabulka č. 11 – Ubližuje nebo ubližoval Ti někdo ze třídy, ze školy, z jiné školy?
- Tabulka č. 12 – Jak Ti ubližují/ubližovali?
- Tabulka č. 13 – Jak často Ti je ubližováno?
- Tabulka č. 14 – Místo ubližování
- Tabulka č. 15 – Kdo je agresor
- Tabulka č. 16 – Řekl jsi o tom někomu?
- Tabulka č. 17 – Pomohla Ti osoba, které ses svěřil?
- Tabulka č. 18 – Osoba, které ses svěřil
- Tabulka č. 19 – Minimální preventivní program
- Tabulka č. 20 – Prostředky vedoucí k odhalení šikany
- Tabulka č. 21 – Odborníci a specializované instituce
- Tabulka č. 22 – Školní/mimoškolní aktivity učitele
- Tabulka č. 23 – Spolupráce učitelů s rodiči žáků
- Tabulka č. 24 – Seznámení s problematikou šikany
- Tabulka č. 25 – Zastoupení odborníků na školách
- Tabulka č. 26 – Výskyt šikany ve školních a mimoškolních prostorech
- Tabulka č. 27 – Vyskyt fyzického a psychického násilí
- Tabulka č. 28 – Spolupráce školy s vnějšími institucemi

Seznam grafů

Graf č. 1 – Pohlaví respondentů

Graf č. 2 – Věkové zastoupení

Graf č. 3 – Máš ve třídě svého nejlepšího kamaráda?

Graf č. 4 – Patříš ve třídě do nějaké party či skupiny?

Graf č. 5 – Už jsi někdy viděl, že ubližovali tvému kamarádovi?

Graf č. 6 – Jak bylo spolužákovi ubližováno

Graf č. 7 – Svěřil se tvůj kamarád s ubližováním?

Graf č. 8 – Komu se kamarád svěřil?

Graf č. 9 – Ubližování ze strany druhých

Graf č. 10 – Ubližuje nebo ubližoval Ti někdo ze třídy, ze školy, z jiné školy?

Graf č. 11 – Jak Ti ubližují/ubližovali?

Graf č. 12 – Jak často Ti je ubližováno?

Graf č. 13 – Místo ubližování

Graf č. 14 – Kdo je agresor

Graf č. 15 – Řekl jsi o tom někomu?

Graf č. 16 – Pomohla Ti osoba, které ses svěřil?

Graf č. 17 – Osoba, které ses svěřil

Graf č. 18 – Minimální preventivní program

Graf č. 19 – Prostředky vedoucí k odhalení šikany

Graf č. 20 – Odborníci a specializované instituce

Graf č. 21 – Školní/mimoškolní aktivity učitele

Graf č. 22 – Spolupráce učitelů s rodiči žáků

Graf č. 23 – Seznámení s problematikou šikany

Graf č. 24 – Zastoupení odborníků na školách

Graf č. 25 – Výskyt šikany ve školních a mimoškolních prostorech

Graf č. 26 – Výskyt fyzického a psychického násilí

Graf č. 27 – Nejčastější forma šikany

Graf č. 28 – Nejčastější prostředky k diagnostikování šikany

Graf č. 29 – Spolupráce školy s vnějšími institucemi

Seznam příloh

Příloha 1 – Vzorová hodina k tématu šikana

Příloha 2 – Dotazník pro žáky

Příloha 3 – Dotazník pro učitele

Příloha 1 – Vzorová hodina k tématu šikana

Modelová hodina je vhodná spíše pro starší žáky, tedy pro 2. stupeň ZŠ nebo nižší stupně víceletých gymnázií. Vzorovou hodinu jsem měla možnost odučit v 8. ročníku ZŠ.

PŘÍPRAVA NA VYUČOVACÍ HODINU OBČANSKÉ VÝCHOVY PRO 8. ROČNÍK ZŠ

Vzdělávací oblast: Člověk a společnost

Vyučovací předmět: Výchova k občanství

Třída: 8. ročník ZŠ (podle ŠVP dané školy i jiný ročník)

Téma hodiny: Šikana

Počet hodin: 1

Vyučovací cíle hodiny:

Vzdělávací cíle

- žák bude umět vysvětlit, co je to šikana
- žák bude umět popsat projevy chování typické pro fyzickou a psychickou šikanu
- žák bude umět rozlišit, které chování je šikanou, a které není
- žák bude umět uvést rizika spojená s šikanou
- žák bude umět uvést argumenty, proč šikanovat není dobré

Výchovné cíle

- žák se bude umět zapojit do diskuse a naslouchat názorům druhých
- žák se naučí být empatický vůči ostatním
- žák bude rozvíjet asertivní chování
- žák bude rozvíjet pozitivní a zdravé sebevědomí

Klíčové pojmy

- šikana, agrese, agresor, oběť

Metody

- brainstorming
- řízená diskuse (probírané učivo)
- hraní rolí
- prožitková aktivita

Forma

- hromadná výuka

Pomůcky

- kopírované texty
- papíry + lepicí páska, tužky

Mezipředmětové vztahy

- Výtvarná výchova – vytvoření koláže (projekt) proti šikaně
- Český jazyk – úvahy o šikaně k projektu, rozbor textu o šikaně

PRŮBĚH HODINY

1. ÚVODNÍ ČÁST, AKTUALITY (5 min.)

- pozdravení se s žáky
- zápis do třídní knihy
- dva vybraní žáci z minulé hodiny nás seznámí s aktuálním děním doma a ve světě (krátké zprávy vystihující nejožehavější témata současnosti)
- seznámení žáků s tématem dnešní hodiny – **Šikana**

2. BRAINSTORMING (5 min.)

- do středu tabule napíše ŠIKANA
- žáci chodí postupně k tabuli a volně zapisují asociace myšlenek spojené s tímto slovem, nápady jsou zaznamenávány bez hodnocení či reakce učitele
- brainstorming nám ukáže, co vše o tématu žáci vědí

3. SHRUTÍ ZÁKLADNÍCH INFORMACÍ (5 min.)

- po skončení brainstormingu si společně pročteme a utřídíme asociace všech žáků (případně vysvětlíme nejasnosti)
- poté se žáci snaží vyvodit definici šikany, hledáme příčiny šikany (lze možno psát na tabuli)
- po sestavení definic rozdám žákům text, který je souhrnem základních informací o šikaně a který si vylepí do sešitů (nahrazuje zápis)

ŠIKANÁ - Jeden nebo více žáků **úmyslně**, většinou **opakovaně** týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu **agresi** či manipulaci.

Fyzické šikanování – bití, kopání, šťouchání, strkání, fackování, ...

Psychické šikanování – posmívání, ignorování, vyhrožování, ponižování, pomlouvání, ...

Agresor – většinou starší, fyzicky vyspělejší jedinec nebo skupina, která má moc a převahu. Šikanující mnohdy pochází z prostředí, kde je hlavní prostředek jednání agrese. (nemusí platit vždy)

Oběť - často jedinec, který se nějak odlišuje (handicapovaný, plachý, úzkostný, odlišen v chování, rasa, ...

- společně si přečteme

4. PROCVIČENÍ A UPEVNĚNÍ NOVÉ LÁTKY– HRANÍ ROLÍ (7 min.)

- ve třídě vyberu žáka se silnější osobností, který se vcítí do jiné osoby a pošlu ho za dveře (případně vyberu dobrovolníka, ale připravím ho na jeho roli)
- všem žákům ve třídě potichu řeknu, až přijde jejich spolužák ať si ho nevšímají, malují si, šeptají s ostatními, ale na nic svému kamarádovi (co byl za dveřmi) neodpovídají, případně ani se na něj raději nedívají
- následně jdu pro žáka za dveřmi a řeknu mu, ať se snaží ptát žáků, třeba kolik je hodin, co dělají a podobné otázky
- poté žák přijde do třídy a oslovuje své kamarády, ti si ho nevšímají a ignorují ho (role oběti a agresorů)
- je možné stanovit i více skupinek, abychom měli více obětí

5. ŘÍZENÁ DISKUZE (10 min.)

- žák v roli oběti vypovídá ostatním, jaké zažíval pocity a stejně tak ostatní hovoří o svých dojmech
- nastolím otázky:

K jaké formě šikany došlo? Psychická x fyzická? Uveďte další příklady.

Jak poznáte, že se jedná o šikanu? (nepoměr sil, opakování, záměr ublížit...)

Jak byste se zachovali v roli agresora/oběti? Jakým způsobem byste to řešili?

6. PROŽITKOVÁ AKTIVITA (8 min.)

HRA PRO ROZVOJ ZDRAVÉ OSOBNOSTI

- jestliže nám zbude čas, tak je nejvhodnější pro naladění příjemné atmosféry a pro posílení zdravého sebevědomí každého žáka, zařadit hru k rozvoji zdravé osobnosti

„DOBÍJENÍ BATERIÍ“

- každý žák poprosí svého spolužáka v lavici, aby mu nalepil na záda bílý papír, na kterém je napsáno: „Obdivuji na tobě a vážím si tě, protože ...“
- následně žáci chodí po třídě a píšou svému kamarádovi jeho pozitiva
- všichni si pak o sobě mohou přecíst jen pozitiva a tím si uvědomí svoje přednosti

Myslím, že tato aktivita je velmi vhodná, zejména po tématu jako je šikana. S žáky si řekneme, že každý je individuální a každý je osobnost, která má spoustu svých předností, a proto bychom neměli ubližovat ostatním, ale spíše jim pomáhat s jakýmkoli problémem.

7. ZÁVĚR = REFLEXE (5 min.)

- shrnutí dojmů z vyučovací hodiny a její zhodnocení
- udělení pochval, případně zadání domácího úkolu

Příloha 2 – Dotazník pro žáky

DOTAZNÍK

Milí žaku/žákyně,

jmenuji se Zuzana Totušková a jsem studentkou Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické v Liberci. Žádám Tě o vyplnění následujícího dotazníku, který mi poslouží při zpracování diplomové práce zaměřené na problematiku šikany.

Veškeré Tvé **odpovědi** a celý **dotazník** je **ANONYMNÍ**, proto se **NEPODEPISUJ!** Výsledky budou sloužit pouze pro účely mé diplomové práce.

Vždy zakroužkuj jednu odpověď ANO - NE, v některých případech i více odpovědí. Některé své odpovědi musíš napsat.

Prosím, odpovídej pravdivě a co nejpřesněji se snaž svoje myšlenky formulovat. Předem Ti děkuji za spolupráci.

1) **Jsi** a) chlapec
b) dívka

2) **Kolik je Ti let?** Napiš.

3) **Máš ve třídě svého nejlepšího kamaráda/kamarádku?** a) ANO b) NE

4) **Patříš ve třídě do nějaké party či skupiny?** a) ANO b) NE

5) **Už jsi někdy viděl/a, že ubližoval/a jiný/á spolužák/spolužačka tvému spolužákovi/kamarádovi nebo tvé spolužačce/kamarádce?**
a) ANO b) NE

V případě, že jsi odpověděl/a v otázce č. 5 ANO, pokračuj vyplňováním následující tabulky! V případě, že jsi odpověděl/a NE, přeskoč tabulku a pokračuj!

6) **Jak bylo spolužákovi/spolužačce ubližováno? (možnost více odpovědí)**

- a) nevšímání
- b) posmívání
- c) vyhrožování
- d) pomlouvání
- e) bití
- f) fackování
- g) jinak – napiš

7) **Řekl/a to někomu tvůj/tvoje spolužák/spolužačka?**

a) ANO b) NE c) NEVÍM

Pokud ANO, napiš komu!

.....

8) **Ubližuje nebo ubližoval někdo tobě?**

a) ANO b) NE

V případě, že jsi odpověděl/a v otázce č. 8 ANO, pokračuj vyplňováním následující tabulky! Jestliže jsi odpověděl/a NE, přeskoč tabulku a pokračuj!

9) Ublížíš nebo ubližoval Ti někdo (možnost více odpovědí)

- ze třídy?	a) ANO	b) NE
- ze školy?	a) ANO	b) NE
- z jiné školy?	a) ANO	b) NE

10) Jak Ti ubližují/ubližili? (možnost více odpovědí)

- a) nevšímání
- b) posmívání
- c) vyhrožování
- d) pomlouvání
- e) bití
- f) fackování
- g) jinak – napiš

11) Jak často Ti ubližují/ubližovali? (zakroužkuj pouze jednu odpověď)

- a) každý den
- b) 1x týdně
- c) 1x za měsíc
- d) jinou dobu – napiš

12) Kde Ti je/bylo nejčastěji ubližováno, kde se to stává/stávalo? (zakroužkuj pouze jednu odpověď)

- a) ve třídě
- b) na školních záchodech
- c) na chodbě
- d) v jídelně
- e) cestou do školy nebo ze školy
- f) na hřišti ve škole
- g) na hřišti mimo školu
- h) jinde – napiš

13) Kdo Ti nejčastěji ubližuje/ubližoval?

(zakroužkuj pouze jednu odpověď)

a) chlapec	b) dívka
c) skupina chlapců	d) skupina dívek

počet

V případě, že někdo jiný – napiš

14) Řekl/a jsi o tom někomu, že Ti je/bylo ubližováno?

a) ANO	b) NE

V případě, že jsi odpověděl/a NE, napiš, proč jsi to nikomu neřekl/a!

.....

15) Pomohla Ti osoba, které ses svěřil/a se šikanou?

a) ANO	b) NE

16) Osoba, která Ti pomohla a které ses svěřil/a byla:

(zakroužkuj pouze jednu odpověď)

- a) matka
- b) otec
- c) učitel/učitelka
- d) nejlepší kamarád/kamarádka
- e) přítel/přítelkyně
- f) někdo jiný – napiš

17) Proč myslíš, že někteří žáci ubližují svým „kamarádům“? Napiš.

.....

.....

.....

18) Jak myslíš, že by bylo nejlepší potrestat spolužáka/spolužačku, který/á ubližuje ostatním spolužákům/spolužačkám? Napiš.

.....

.....

.....

.....

DĚKUJI ZA TVOJE ODPOVĚDI, ČAS A NÁMAHU

S přáním hezkého dne

Zuzana Totušková

Příloha 3 – Dotazník pro učitele

<p style="text-align: center;"><u>Dotazník pro učitele</u> v oblasti prevence proti šikaně na Vaší škole.</p>

Vážený pane učiteli, vážená paní učitelko,

jmenuji se Zuzana Totušková a studuji Přírodovědně-humanitní a pedagogickou fakultu v Liberci. Tento dotazník mi poslouží ke zpracování informací v diplomové práci na téma šikana a její prevence. Prosím, Vaše pravdivé odpovědi řádně zakroužkujte či zapíšte. Při kroužkování můžete užít v některých případech i více odpovědí. Dotazník je anonymní.

Velice Vám děkuji!

1) Napište alespoň 3 opatření, jak se účinně chráníte na Vaší škole proti šikaně. (Například dozor a další...)

.....

.....

.....

2) Máte na Vaší škole vypracovaný minimální preventivní program?

a) ANO

b) NE

Pokud ANO popište stručně (cíle apod.).

.....

.....

3) Jaké byste použili prostředky vedoucí k odhalení a diagnostikování šikany, které považujete za nejvěrohodnější při rozpoznávání šikany? (možnost více odpovědí)

a) pozorování

b) rozhovor

c) dotazník (depistážní dotazník)

d) schránka důvěry

e) sociometrické šetření

f) různé hry na pěstování odolnosti vůči projevům šikanování nebo rozpoznání šikany

g) jiné – napište

4) S jakými odborníky a specializovanými institucemi spolupracujete? (možnost více odpovědí)

a) pedagogicko-psychologická poradna

b) psychiatrická poradna

c) diagnostický ústav

d) pediatriká poradna

e) kurátor pro mládež

f) instituce a orgány v soudnictví (soudcové, obhájci, žalobci)

g) oblast sociální péče (oddělení péče o rodinu a děti, oddělení sociální prevence)

h) spolupráce s Policií ČR

i) jiné – napište

a) ANO ***b) NE***

.....

.....

.....

a) ANO ***b) NE***

.....

.....

.....

- a) letáky
- b) účast na seminářích o problematice šikany
- c) tvorba Programu proti šikanování a seznámení se s krizovým plánem
- d) další – napište

a) ANO **b) NE**

a) ANO *b) NE*

.....

.....

.....

.....

.....

.....

*Ještě jednou Vám velice děkuji za Váš čas a námahu.
S přáním hezkého dne
Zuzana Totušková*